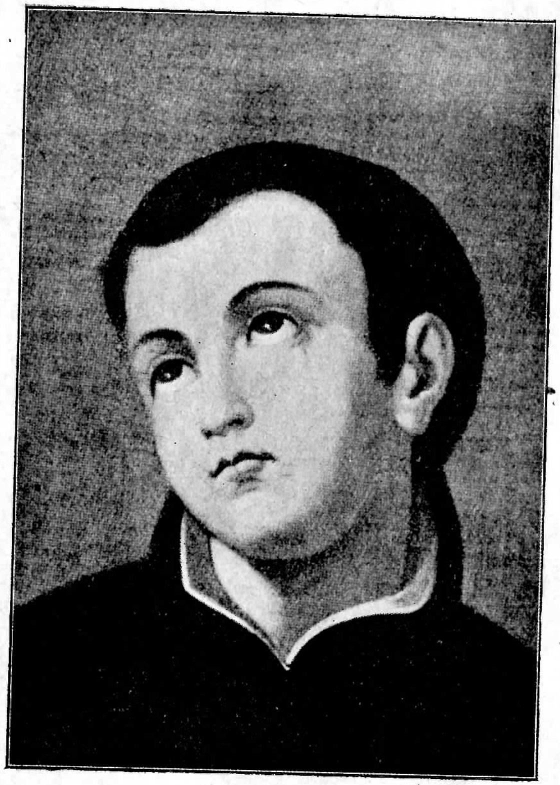
ZOFIA KOSSAK-SZCZUCKA

IZ LJUBAVI

Z. KOSSAK SZCZUCKA

IZ LJUBAVI

SVETI STANISLAV KOSTKA

ZOFJA KOSSAK SZCZUCKA

IZ LJUBAVI

⟨Z MIŁOŚCI⟩

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA
UREĐUJE DR. JOSIP ANDRIĆ
KOLO DVANAESTO ❋ MCMXXXI ❋ KNJIGA 47

JERONIMSKA KNJIGA
TRISTA PEDESET DRUGA

NADBISKUPSKA TISKARA U ZAGREBU

U RODITELJSKOM DOMU

I

Gospodin Bjelinjski brižno je zakopčao kopču na debeloj knjizi, kronici sarmatskoj Mateja Mjehovite, i počeo je ispravljati zadatke. Vrlo je cijenio toga ljetopisca, jer je starac Mjehovita bio doktor astrologije, a prekomjerno hvaljeni Dlugoš slabo se razumio u astrologiju.

Okoristivši se time što je mentorova pažnja bila odvraćena, Pavle je kusturicom sitno rezuckao rub stola; mlađi, Staško, zagledao se kroz prozor u bašču gdje je stari baštovan Matej sav zguren zalijevao svježe zasađeni odoljen.

Dvije su nedjelje otkako je izgorjela koliba Matejeva, i sada je čvoroviti i žilavi lik toga siromaška zahvatio dječakove misli i izazvao živo sjećanje na taj požar, što ga je potresao kao prvo objavljenje o prolaznosti stvari ovoga svijeta. Koliba je već doduše bila nekud upala u zemlju, na uleknutoj strehi rastao je bujni badelj, no činila se još durašnom. Stari su Matejevi nepomućeno vjerovali da će u njoj dovršiti svoj ubogi život. Nije im ni palo na pamet da će probudivši se iza sna jedva iznijeti živu glavu. Nijesu se ni oprostili sa svojom kolibom, nijesu joj ni izljubili uglova prije počinka, legli su na svoje ležaje kao svakoga dana. Nijesu ni slutili ulazeći naveče u kuću da posljednji put prekoračuju svoj prag.

Stašku se činilo, da ponovno čuje huktanje ognja, i da vidi staru Matejku, kako bespomoćno žmirka zaplakanim očima poput ptice noću probuđene. Bez riječi je gledala kolibu što je gorjela kao svjetiljka u kojoj

je mjesto ulja bila sva srž dugoga i radinoga života. Nijesu još prošla ni tri očenaša, a koliba je potpuno izgorjela ostavljajući iza sebe garište, čudnu malu hrpicu ugljevlja i glavnjica što su još tinjale. Gorko se tada rasplakao. Za dječju je dušu bila suviše teška strahota što je izlazila iz svijesti da je prije jednoga sata postojalo nešto čvrsto, trajno, nešto potrebno za život, a čega više nema, — rasplinulo se u dim i nikakva sila ovoga svijeta ne će više uskrisiti upravo taj oblik. Bilo je — a nema ga — gdje je?

— Spavaš li?! — šapne mu u uho Pavle, i pošto je izrezuckao rub stola, živo se lati klupe.

Staško nije čuo pitanja. Njegovu je svijest zaokupila strašna misao da bi tako jednoga neznanoga i neslućenoga sata mogla planuti velika, lijepa rodna kuća upravo kao i koliba Matejeva. Jake, sigurne i nepopustljive stijene kao volja gospodina oca, prijazne, tople i brižne kao ruke gospođe majke, mogu postati drhtavim dimom i jadnom gomilom ugaraka. Zar nijesu sagorjeli dvorovi u Šrenjsku i u Unježisku, premda su bili zidani? Zadrhtalo mu je srce. Što može biti trajnije nego kuća koja se čini da je srasla s tlom i da je upravo tako vječna kao nebo, zemlja i voda. Bojazan pred tim što može kriti u sebi sutrašnji dan, tuga zbog prolaznosti onoga što se čini najstalnije, zamračiše mu čelo i dušu.

Prenulo ga je bratovo prijateljsko ponovno gurkanje. Zastidio se svoje nesabranosti i svu je pažnju skupio na ćelavu glavu gospodina Bjelinjskoga koji je upravo dovršavao ispravljanje zadaća.

Na zidu iza pedagogovih leđa bila je pribijena brižno izglađena ploča, a na njoj je stajala usijanim gvožđem napisana maksima:

»Surge puer, sume librum, perlege, sapere aude«.[1] U gospodina Bjelinjskoga bilo je mršavo, otegnuto lice i kratkovidne, zbunjene oči što su se modrile iza naočari.

[1] Ustani dječače, uzmi knjigu, pročitaj, promisli i osmjeli se.

Na katedri je pred njim ležala kandžija, širok remen nekoliko puta presavijen i usađen u drvenu ručicu. Ovo je kruto oružje u blagoj ruci gospodina Bjelinjskoga bilo upravo tako neškodljivo kao i pernata mahalica što mu ljeti služi za tjeranje muha. Staško, koji nije nigda bio bijen, gledao je na nju s nekim poštovanjem, no zato joj se Pavle potsmijevao glasno i prezirno. Drugo ti je nešto korbač u odaji milostivog gospodina oca, obješen nad jednim predobro poznatim ćilimom.

Uznemiriše se obojica, Pavlova škloca nestade u naborima župana, jer je pedagog dovršio posao i napisavši majstorski i kaligrafski ispod stranice: »lectum et correctum, Jan Sas Bjelinjski, praeceptor«[2] skinuo naočari da dovrši usmeno poučavanje:

... Ubrzo poslije toga, kako priča Trog Pompej, tri puta po stotinu tisuća Gala naselivši se u Italiji i spalivši Rim, krene da osvoji svijet. Čuvši to Vandali, iliti Poljaci, sakupe veliku vojsku i Graka, alias[3] Kraka, kako neki hoće, kojemu ime znači Herkules ili Heraklius, odaberu za svoga vođu i kralja. Pod njegovim čestitim žezlom rasprostriješe se Lehiti odanle pa sve do Partije, odavle do Mizije, a odanle opet do Karantanije. Slovio je ovaj Grak, prvi regens leški, antecessor[4] milostivog nam sadanjeg vladara Zigmunta Augusta, četiri stotine godina prije Aleksandra, nazvanoga Velikim; a kako je taj provalio u Sarmaciju i bio nadvladan lukavštinom Leška Zlotnika, pričaću vam u posebnom predavanju.

— Sutra! — podmetne šapnuvši brzo Pavle i osvrne se s čežnjom na prozor.

— Sutra — pristane popustljivi pedagog. — Pričaću vam također o nasljedniku toga kneza, o Lešku III po imenu, koji je tri puta pobijedio Julija Cezara. Taj je poraz prorekao imperatoru dvije godine ranije učeni mag astrolog. Ne možda jedan od onih impostora au-

[2] Pročitano i ispravljeno, Jan Sas Bjelinjski, učitelj.
[3] ili
[4] prethodnik

gura što su gatali iz goveđe utrobe ili po letu nerazumnih ptica, — nego učeni poklonik prave nauke... Nezahvalno potomstvo, koje je sačuvalo toliko bezvrijednih pojedinosti, zaboravilo je na vječnu štetu zabilježiti njegovo ime!... O astrologijo! divina scientia,[5] kraljice nauka, majko svega znanja! Kako bi drugačijim, sjajnijim putem krenula sudbina svijeta, da nijedan vođa ništa ne započinje ne zapitavši prije savjeta u zvijezda!... Kinji se genij, dovodi u opasnost sudbinu države, a tihi mudrac zatvoren u kuli bio bi kadar da za vremena prorekne tijek promjenljive fortune.

— Hajdemo — zovne Pavle brata — sada će već trabunjati ono svoje, kako je navikao.

A kada je Staško oklijevao, gurne ga k izlazu. Vrata škrinu, no gospodin Bjelinjski ne odvrati svojih očiju od stropa. U nepromijenjenom položaju nađe ga nekoliko časaka kasnije gospodin Lahoda, vojski[6] ćehanovski, a ujedno generalni upravnik rostkovskog imanja u kastelana zakroćimskoga.

— Dječaci su već otišli, pa sam došao da te pozovem, gospodine, u sjenicu na svježe pivo.

Bjelinjski ga pogleda rasijanim pogledom.

— Astrologija! Shvaćaš li, gospodine?! Uređenje čitavoga svijeta, događaji sretne fortune, strahovite calamitates,[7] kuga, sekte, potopi ne ovise ni o čemu, već samo o moćnome preplitanju izvanjih planeta! Razumiješ li, gospodine, da ovi krugovi što ih nazivamo apogea, kao ekscentrike promjene...

— Pripazi da s tom astrologijom ne padneš u gadnu herezu.

— Astra regunt homines, sed regit astra Deus[8] — odgovori uvrijeđeni mudrac.

---

[5] božanska nauko

[6] tribun, staropoljski činovnik za održanje javnoga mira i reda.

[7] nevolje.

[8] Zvijezde upravljaju ljudima, ali Bog upravlja zvijezdama.

— Ako ne u herezu, a ono u melankoliju, jer se ona rado hvata svih koji mnogo sjede.

— Ja i živim u melankoliji, jer sam odgurnut od vrela znanja — uzdahne tužno gospodin Bjelinjski. Spusti glavu izlazeći iz sobe za gospodinom Lahodom, ali ne prestane jadikovati.

— Sam naš milostivi kralj sluša savjete astrologa Foksa, i važne odluke upravlja po njegovim učenim konzilijima, stoga će mu ime vječno živjeti u budućim pokoljenjima... Zašto se jasni velemožni kastelan ne požuri da se ugleda u tako ugledan primjer! Ti ne možeš sebi ni zamisliti kako bi se sjajan opservatorij mogao urediti nad štagljem. Skroman sam ja znalac, no ipak, da imam instrumente, svakako bih postavio fine horoskope njegovoj milosti kastelanu i svima vama, a sam bih napredovao u sve većem znanju... Što misliš, gospodine: ako ne na štaglju, a ono bi možda uspjelo da privoli gospodin kastelan, pa da se opservatorij udesi u sirnici?

— U sirnici! Gdje se i travice suše?! Gospodin će kastelan sigurno pristati, ali stara će gospođa uložiti svoj odlučni veto...

— Uložiće — veliš, — Uzalud čovjek ženskoj glavi razlaže važnost pothvata... Badava! Ta ti je crna učenjakova sudbina plod nepovoljne veze Merkura i Saturna! Bez opservatorija i potrebnih instrumenata venem kao u sirnici metvica i majčina dušica, koje kao da su važnije nego horoskop presvijetloga roda Kostke.

— Ne griješi duše, ta debljaš, a ne veneš, i hvali zato Providnosti. Da te nije jasni velemožni kastelan učinio mentorom svojih dječaka, ti bi sigurno bio magistar. A ima li igdje na svijetu jadnijeg zanimanja nego u magistara, učenjaka, autora ili in genere[9] ljudi koji se muče pisanjem? Već je odavno utvrđeno da nauka kvari zdravlje... Pričao je jednom kod stola gospodin biskup plocki o nekom magistru, kome toliko puta

---

[9] uopće

pozli, koliko god puta čita odabranija mjesta u Homeru... Poznavao sam personaliter[10] nekoga plemića, komu se svaki put napela šija kada bi živo mislio... Priprostima i neukima prija jelo i piće, premda i sjede, a učeni teško probavljaju hranu, i od toga može lako nastupiti melankolija...

Sjedoše u prostranoj sjenici sabijenoj od tankih letvica i obrasloj glogom. Sa livada iza voćnjaka vjetar je donosio jak miris mladog pokošenog sijena. Na stolu od dasaka već su stajale čaše i vrč piva.

— Pij, gospodine Jane! Od djetinjstva sam osjećao prirođenu odvratnost prema učenjacima, no tebe volim nekom posebnom predilekcijom, a to je jasan dokaz da ti nijesi učenjak...

— Dižeš se protiv učenih ljudi, a sam bi nadvisio mnogoga bistrinom svoje duhovitosti i erudicijom.[11]

— Ne poričem — priznade s prijatnošću gospodin Lahoda. — Dabome, ali ja nijesam od onih o kojima se kaže: upeo se da mu razum bude lijep, kao srni rep. Samo što moja sciencija ne skraćuje života, ne maša se zvijezda, pa je korisnija nego...

— Župan cimetove boje zastre zelenilo ulaza. Uđe maršal, gospodin Močidlovski, čovjek dugih brkova i zabrinuta lica.

— Odlično pivo, gospodine maršale, opoštenila se pivovara za milostivog gospodina legata...

— Oh! — zastenje gospodin Močidlovski teško sjedajući na klupu — da je bar već legat došao i otišao s milim Bogom, odahnuo bi čovjek... Ni mirne noći ni danka... Sve smišljam i prevrćem u glavi... a ipak ću dočekati sramotu.

— Što ti to pleteš? Kakvu sramotu?

— Neću im ugoditi.

— Ni Gospod Bog ne ugodi ljudima, a kamoli čovjek. Ne plaši se, pane maršale.

---

[10] lično
[11] učenost

— Lako Gospodu Bogu, ako ne ugodi, visoko je, a maršal je pri ruci...

— Hoće li biti odličan sastanak?

— Sveti Lovro! Ma cijela će se Mazovija i polovica Velike Poljske sjatiti ovamo; biskupi: gnjezdanjski, poznanjski, krakovski! Tri biskupa! vojvoda plocki! sin vojvode ravskoga! oko šest kastelana, gospoda malopoljska, kao pratnja njegove uzvišenosti legata, i podosta...

— Pa možda ih neće biti više nego lane kada je ovdje bio primas?...

— O zaboga! ne radi se o broju, nego gospodin kastelan hoće imati banket po talijanskoj modi. Posve drugačije! Ne smije biti, kaže, za desert ni zgnječenog graška, ni rezanaca s makovim mlijekom... Prženi rezanci s makovim mlijekom! To je kraljevsko jelo! Ne smiju biti! Genovske slastice iz Gdanjska, novomodni kolač sapori, čudesne bjanke...[12] Pristao je jedino da se posve na kraju nudi grah sa slaninom kako se pristoji. To je zbog braće Poljaka jer bi oni, ne videći graha, mislili da im nismo skloni i ružno bi govorili...

— A hoće li kuhar pogoditi da prigotovi te bjanke?

— Kaže da hoće, a što ja znam ne laže li?

Srkne piva i uzdahne.

— Kažem ja milostivome gospodaru: Jasni velemožni gospodine! legat u Italiji jede svaki dan talijanski ručak, pa neka u gostima kuša mazurski... a gospodin se kastelan lati palice i ružno me osramoti...

— Nije našem kastelanu toliko do legata, koliko do malopoljske gospode, koja su brza na jeziku.

— Da ponudiš prženo zlato zlatom preliveno, Malopoljacima ne bi začepio usta! ogovaraće i ovako...

— Ne uzrujavaj se, gospodine, jer su astrološke konjunkcije za dolazak biskupa u znaku Jupitera i Strijelca, gdje ima svoj dom trigonum i terminum. Takav aspekt nazivaju astrolozi carpentum, a nosi duhovnome

---

[12] bjanka je tadanje jelo pripravljeno iz meda, snijega i t. d.

stаležu sreću i dobar uspjeh, a odatle se može posve sigurno proreći da će banket uspjeti.

— Koji aspekt nosi sreću maršalu, gospodine Jane? To ti meni radije proreci!...

— Hej! prorekao bih kao na dlanu sva moguća eventa, samo kada mi stara gospođa ne bi branila da u sirnici smjestim opservatorij — uzdahne žalosno astrolog.

— — — — — — — — — — — — — —

Dječaci pretrče preko dvorišta i izađu kroz gradska vrata. Bila su dobro utvrđena bedemima, a odozgo je bila izbica za vratara. Obično su glavna vrata bila čvrsto zatvorena, a za svakidanje je potrebe služio manji ulaz, dosta širok da se kroza nj provezu kola.

— Pričekaj ovdje — dovikne naglo Pavle vraćajući se na dvorište.

Staško se poslušno ustavi. Nasloni se ledima na ogradu i uroni očima u ravninu pred sobom. Predvečerje je, sve je puno mirisa i pokoja, nebo se rumeni. Zlaćano se svijetlo prostrlo po poljima. Lelija se rascvalo žito kadeći prema nebu kadom čistim i mirisnim kao žrtva Bogu mila. Obasjani krug polja pričinja se kao žrtvenik zemlje.

— Na bat koraka dječak se okrene gotovo nerado. Pavle je jurio vodeći na uzici golema psa, ili zapravo je pas vodio njega. Bio je to hajkač crne dlake, po imenu Sotona, miljenik kastelanov, jer se usuđivao i s veprom izaći na dvoboj. Imao je ovješene slinave laloke i male krvlju podlivene oči.

— Zašto si ga poveo!? Ljutiće se gospodin otac! — krikne neveselo Staško.

— Gospodin otac je otišao kanoniku i neće se tako skoro vratiti... jadnome je Sotoni dosadno, jer nema lova...

— Istrgnuće ti se i još će koga ujesti.

— Pa držim ga valjda — odgovori Pavle i potrči naprijed pridržavajući jednom rukom psa koji se otimao, a drugom hlačice što su mu padale, jer nije imao pojasa.

— Idi, ma idi brže! — nestrpljivo je vikao bratu.

Najednom pas stane kao ukopan, njegove crne vlažne nozdrve počnu lakomo njuškati po uzduhu.

— Sotona! ovamo! Sotona! Sotona! Stoj!

— Drži ga! Drži! — molio je Staško pristižući.

No Pavle je već ležao u prahu, a pas je jurio prema ovcama na livadi.

Mali je ovčar navukao torbu na glavu i utekao vrišteći u polje. Ovce se sve natisnule u gomili za njim. Zaostalo je straga bijelo janje večeći žalosno kao dijete. Crni ga je pas u letu dohvatio za šiju, bacio o zemlju i pojurio dalje za stadom; za njim Pavle i kmetovi dozvani dječakovom vikom. Gubili se u zlaćanoj prašini. Staško pritrči k janjetu što je ležalo na livadi. Večalo je djetinjim glasom i uzalud pokušavalo da se pridigne. Iz uske je njuškice tekao mlazić krvi, blage crne oči ponizno su gledale dječaka. Vuna mu je bila mekašna i bijela kao kudjelja. Uze ga na ruke i privije na grudi ljubeći glavicu što je umirući nemoćno padala. Maglile se već crne, blage oči. Kočile se kao štapići tanke nožice. Privijao je uza se još toplo malo tijelo stojeći osamljen sred polja s kojih se uzdizao mirisni pelud, a bila su još sličnija žrtveniku, jer je to bila žrtva. Tiha, nevina, bezgrešna... jaganjac... stvorenje Božje...

Iza brijega se vraćala potjera. Dva su seljaka vukla na užetu upokorenog Sotonu, a nadglednik mu nije štedio udaraca idući za njim. Pavle je crven i ljutit prijetio psu pesnicom.

— Sedam! Šest ovaca i jednoga škopca!! — vikao je izdaleka bratu, — takav poganin!! Jao, daće mi, daće zato otac... Baci tu strvinu na zemlju — dometne videći jagnje.

— Neka gospodičić samo položi na zemlju, Bartoš će pokupiti zajedno s onima... Treba bar kožu oderati...

Položio ga je tužno pod porugljivim Pavlovim pogledom, i lijepo namjestio mrtvu ovješenu glavicu. U grlu ga je davilo. Odilazili su. Osvrnuo se još jednom

od gradskih vrata. Vidjelo se janješce izdaleka kao maljušna točkica izgubljena u silnom zelenom prostoru, bijelo kao hostija, a zagonetno kao tajna života.

II.

U velikoj dvorani rostkovskoga dvora bilo je zagušljivo i zaparno, premda je gozba započela tek prije jednoga sata. Ljudi su nagusto sjedjeli uza stolove poredane u potkovu. Nad glavama je žamorio razgovor još dosta oprezan i prigušen, sličan zujanju muha što su se u roju sneno kovitlale oko meluzine[13] obješene o strop. Za svakim je uzvanikom stajala njegova pratnja, ne manje od dvojice, a ne više od šest momaka, — kako je tražio običaj. Uzimali su iz gospodarevih ruku plitice jedući proždrljivo i gurkajući se neštedice s domaćom poslugom. Gusti njihov špalir gotovo je posvema zaslanjao prozore, pa je stoga bilo u sobi mračno. Na stijenama što su tonule u tamu naziralo se predivno i skupocjeno oružje i šutljivi portreti pređa.

Iza pozlaćene legatove stolice dva su poslužitelja držala srebrnu posudu s mirisnom vodom i dugački vezeni ubrus pružajući mu iza svakoga jela da opere ruke.

Na sredini stola među redovima srebrnih tanjira, bile su šećerne slastice izrađene kao različite figure, a dovezene su posebnom galijom iz Gdanjska. Na glavnom je stolu stajala pozlaćena lađa, na njoj minijaturni lik Vatikana, okružen emblemima papinstva i grbom njegove ekselencije biskupa Mentuate, preuzvišenog legata Apostolske stolice za Republiku Poljsku.

S lijeva i desna tako odličnome gostu sjedili su biskupi: primas Jakob Uhanjski, poznanjski biskup Čarukovski i krakovski Zebžidovski, a dalje najodličniji senatori. — Stanislav Kempski, vojvoda plocki, nagnuo je sijedu glavu prema gospodinu Mateju de Lopaćina Lopatskome i obojica su pažljivo slušala pričanje ćehanovskoga potkomornika Andreja Osovskoga s Osove Sjene. Gospodin starosta Jeronim Fran Zbroski oprezno je otkopčao od pojasa vještački tobolac, pa je iz njega izvadio prekrasno izrađen nož, kašiku i novomodnu viljušku.

Gospodin kastelan zakročimski sjao se tamo podalje kao sunce u županu od kadife. Ispred njegova je tanjira stajalo dvadesetak pehara određenih za zdravice, a skupocjenošću i veličinom su bili primjereni dostojanstvu gostiju. Stajali su prazni, jer još nije došlo vrijeme vinu. Momci su u velikim kondirima raznosili pivo, a gosti su, da bude ukusnije, stavljali u čaše uljem nakvašeni beškot, što je ležao pred svakim mjestom. Pod budnim maršalovim okom unosile su sluge u dvoranu u dugome nizu pečene paunove s perjem. Iza paunova nosila su dva pandura pozlaćena lava na velikom podnosu i pažljivo ga položili na srebrnoj siniji pred legata. Iz lavljeg je ždrijela prhnuo češljugar i zaplašen sio gore visoko na meluzinu. Pod zlatnim je tijestom bila jelenja pleđina. Isto se takvo pečenje raznosilo uz paune po svim stolovima, samo bez lavlje kore. Od šarenih repova, s kojih su stotine sjajnih oka gledale na uzvanike, stol je divno procvao kao bašča. Gosti su čupali rukoveti perja i dodavali slugama taj dragocjeni ukras za kape.

Razgovor je nadglasao zveketavo lupkanje posuđa. Legat je kićenom latinštinom pitao domaćina je li doista tako tužno stanje crkve u Poljskoj, kako tvrde Lippomano i Hosius.

— Zlo je, ekselencijo, širi se svuda zaraza kao korov.

—U Litvi se možda ne može naći kuća gdje se ne brukaju novotarijama...

— Nije ni čudno da bolest zahvata običnije duhove, kada je sam kralj zaražen ravnodušnošću prema vjeri — uzdahne snizivši glas biskup Zebžidovski.

— Može li to da bude? — uznemiri se legat. — Pregoni vaša uzvišenost! Milostivi kralj je dobar katolik!

---

[13] Meluzina je granat svijetnjak sa 20—50 svijeća. Često je bio načinjen od jelenjih rogova, a u sredini se završavao glavom kakve boginje.

— Kako se kome čini. Saopćiću vašim gospodstvima posljednju alokuciju[14] s njim iz koje može svatko sam vrlo dobro povući zaključak... Neću li biti dosadan odužim pričanjem?

— Ma kako! pričajte samo!

— Da se stvar dobro razumije, treba početi od fundamenta...

— Rado ćemo slušati i fundamenat.

— Tada slušajte, gospodo dobrotvori moji! Tri su godine otkako sam se zavjerio da ću svojim mizernim imutkom podići u Gori pod Čerskim zadužbinu, Kalvariju, po uzoru milanske što ju je sagradio benediktinac Kajmusan. Tamo je nad Vislom lijepa uzvisina... Doveo sam graditelja, koji je prema mapi Kristijana Andrihomijusa označio položaj Maslinove bašče i Cedra. Da budu savršeni ti nacrti, popravljao ih je još Hrizostom iz Kapranice i slavni matematik Broscius.

— Doista je to vrlo zaslužan pothvat.

— Ne pričam ja to zbog pustog hvalisanja. Htio sam svoju Kalvariju čestito posvetiti i zato sam prije godinu dana poslao u Svetu zemlju tri velike korablje da naspem palestinskim prahom grob i postaje. Pred dvije nedjelje dočujem da su sretno preplovile izdajničko englesko more i da će za koji dan pristati u Gdanjsku. Ispripovjedim brzo kralju tu vijest radosnu za svakog kršćanina. »Je li mnogo te zemlje?« pita me on. »Tri pogoleme korablje dupkom pune...« Dosta bi bilo, kaže, da je kakav hodočasnik donio mjericu zemlje pod oltar, a mjesto da su poslane korablje, trebalo je dovesti prošovjecke zemlje na pijesak pod Gorom, da kmetovi ne budu gladni, pa da lakše hvale Gospoda Boga.« On ode, a ja obstupui[15] od takve ravnodušnosti i poređivanja slave Božje s nerazumnim kmetom. U silnoj indignaciji[16] kažem ja kanoniku Pšonki: Oh, ne

[14] razgovor
[15] zapanjio sam se
[16] nezadovoljstvo, povrijeđenost

shvaća kralj svetih stvari i ne voli o njima mnogo govoriti...

— Pogledam, a to Augustus iza nas! Tiho se primakao! Shvatio sam da će se po običaju naljutiti kao jastrijeb, ali on reče: Tako je, biskupe, tako. U crkvi pomalo, a napolju nimalo... Jeste li čuli, gospodo: u crkvi pomalo, a napolju nimalo.

— Ne vjerujemo svojim ušima!

— Posvjedočiti može kanonik Pšonka, jesam li i slovce izvrnuo — otpuhne ljutito biskup i lati se jela.

— Malum signum,[17] — uzdahne legat Mentuati.

— Concedo maiorem, nego minorem[18] — reče ozbiljno pan Vojćeh Lubjenjski, zastavnik sjeradski. — Širi se u Poljskoj nevjera, a ipak pliva na površini i ne siže do temelja... Kščonovski pleban Valentin na ruglo je svima... Mnoga se gospoda bratime s herezom samo zato da prisvoje biskupska dobra...

— Jeste li čuli, gospodo, da je ulovljen onaj novi mesija Kobus?

— I kako! Uspjelo je to benediktincima s Tinjca! Apostole su mu pustili na slobodu dobro ih išibavši, a mesija će do smrti vrtjeti ražanj u benediktinskoj kuhinji...

— Do vraga te prekomorske izmišljotine! — zagrmi kao trublja vojvoda plocki — prepirući se o lovu s mačonošom pruskih zemalja. — Tobolac pun strijela što s brkutovim perjem same lete na cilj — to ti je oružje! Kad se jednom ispali diljka, ne vrijedi više ni koliko čestita batina...

— Sa sokolom je samo pravi lov, sa sokolom!

— Da, na ptičice ili na zeca. Ali na zvijeri ne možeš ići sa sokolom...

— Ne ni s lukom, već jedino s kopljem ili sulicom...

Gozba je bivala sve življa, jezici se razvezivali. Pojedini razgovori gubili se u općem žagoru. Na posljednjoj panozi stola u čudu je sve motrio gospodin

[17] zao znak
[18] priznajem veće, poričem manje

Toma Pečkovski iz susjedne Kužatke u županu papigine boje. Za pokojnog se kralja jedva domogao dobrane imovine i indigenata,[19] a danas je po prvi put bio počašćen pozivom na rostkovski dvor. Njegovo dobrodušno, nešto glupo, lice sve se sjalo od djetinje radosti. Kašto bi pogledao na svoga momka pogledom koji je govorio: gledaj, Mate, gdje smo ti mi! Njegovi susjedi, sjeradski poslanik Kađidlovski iz Kađilova i vjelunjski zastavnik Rodošovski iz Zjemibovica prilično su mu se podrugivali na veselje čitavoga stola, no on toga uopće nije ni zapažao. Zujalo je kao u košnici.

— Kraljevski je to banket, kraljevski! Ne nađe se brzo tako nešto... Znao je legat kamo će svratiti! — nekako je jetko ponavljao potstolnik Bartolomej Kovnacki.

— Sretno mu je pala kocka da ga gosti Kostka — uzdahne njegov interlokutor[20] pan Menžinjski.

— Kocka, Kostka! baš si kazao zgodnu šalu! Ni Stanjčik ne bi bolje smislio: »Sretno mu je pala kocka da ga gosti Kostka! Baš je tako!

Grohotom su se smijali obazirući se oko sebe. Žao im je bilo prešutjeti ovako zgodnu doskočicu, a pribojavali su se da je glasno ponove.

Pavle i Staško sjedili su na kraju stola s mentorom Bjelinjskim, pa su radoznalo posmatrali sve oko sebe upravo kao gospodin Pečkovski. To je bilo po prvi put što im je gospodin kastelan preporučio da sjednu k stolu ne bi li naučili dvorske manire i uglađenost. Pavle je zavidno gledao starijega brata Vojteka, koji je zamjenjivao gospodina oca i obilazio oko stola nutkajući goste da jedu i piju. Naskoro je domaćin morao početi zdravice, pa su sluge točile vino. Mlađahni starosta Vojtek bio je krasno obučen u župan višnjikaste boje. Kako je redom obilazio oko stola, njegovo je krasno lice spretno odražavalo sve potrebne prijelaze od dubokog divljenja

---

[19] povelja

[20] onaj s kojim se razgovara

do poštivanja, od poštivanja do iskrene prijaznosti, srdačne naklonosti, a napokon do ljubezna spuštanja prema nižima. Dojadio mu je taj važni posao, pa je braću bocnuo u leđa, da su otskočili.

— Na, eto vam! Daću vam vina što ga pije i sam legat... Jantek! ded nalij mladoj gospodi!...

— Vojtuš! čekaj! — zamoli ga Pavle — je li ono milostivi legat u optočenoj haljini.

— Da, glavna današnja ličnost.

— A ono do njega, crno kao smrt, te se i ne razabira odmah?

— Kanizije ga zovu, a ne znam ni sam zašto tako štuju toga redovnika.

— Da nije kvestor?! — začudi se Pavle.

— Oh ne, to su nekakvi novi redovnici, čini se vrlo ugledni.

Očev ga je pogled prisilio da ode dalje.

Gospodin je kastelan pogledavao redom goste, a onda pehare pred sobom raspoređujući brižno u glavi. Tada prihvati najljepši vrč, vještačku talijansku radnju, pruži ga maršalu da mu napuni do vrha, a onda bučno ustane dižući jednom rukom kupu, a drugom otkrivajući glavu.

— U zdravlje i za sreću njegove ekselencije najuzvišenijeg biskupa Mentuate, milostivog legata, ... do kapi!

Dosada je šutio orkestar sakriven na drvenoj galeriji na kraju dvorane, a sada najednom snažno zagrmi. Svi pohrle k legatu otkrivajući glave. Gorljiviji i kleknu. Legat je brzo otirao prste pružajući na cjelov bijele ruke s prstenjem. Počelo se tada veselo piti vino.

— U zdravlje i za sreću njegove uzvišenosti primasa! Do kapi! — zaori opet domaćinov glas zaglušen orkestrom.

Brzo zamijeni kupu.

— U zdravlje i za sreću krakovskoga kastelana Jana Tarnovskoga i pšemiskoga stolnika Stanislava

Krašickoga, ... naših dičnih malopoljskih gostiju... do kapi!

Nove su se zdravice gubile u buci orkestra i škripi stolaca. Samo po pogledu kastelanovu i kretnjama shvaćali su gosti u čije zdravlje piju.

— Pij! — vikne Pavle bratu. — Što? nećeš?! Šeprtlja! gle! — Ispije nadušak. Kašika mu padne uto na zemlju. Spusti se po nju pa se opet izvuče sav crven od zadovoljstva.

— Momak pana Radošovskoga sjedi s bocunom pod stolom!

— Zašto? — začudi se Staško.

— Što ti ja znam? Mignuo mi je da ne kažem ništa. On pogleda na onu stranu gdje je Radošovski, zastavnik vjelunjski, sa sjeradskim poslanikom Kadidlovskim iz Kadidlova nagonio pana Pečkovskoga da što prije iskapi do dna.

— Ti, gospodine, hoćeš načiniti despekt[21] ovoj kući! — vikao je uzbuđeno gospodin poslanik.

— Gospodin je kastelan silno osjetljiv i pazi kako gostima prijaju njegove ponude — potvrdio je i zastavnik vjelunjski.

— Ne mogu suviše piti, ljubezna gospodo braćo, ne zato što ja ne bih htio, nego imam grešku na srcu... — branio se Pečkovski.

— Zar da se zbog rana ne bije, a zbog mamurnosti ne pije?!

— A kastelan neprestance pogledava na te! — nagne se preko poslanikova ramena gospodin Kristof Nažimski.

— Puna čaša pred gostom nanosi kući bruku.

Gospodin Pečkovski se zažari od stida i iskapi vrč na dušak tako da se časkom zagrcnuo.

— A gledaj ti njega! Samo koljenović tako pije!

— Nije ni predušio! Vidi se dobra krv!

Od veselja su se rukama pljeskali po stegnima, a on se vrzao na stolici sakrivajući vrč da mu ga tko

[21] prezir, sramota

opet ne napuni. Oba su susjeda vrebala s punim bocama; on ga ukloni za leđa, skloni pod krilo župana, a najzad ga sakrije pod stol sav zasopljen od uzbuđenja.

Mučitelji popuste.

— U zdravlje i za sreću plemenitog Zigmunta Pšedvojevskoga od Pšedvojeva! Do kapi!...

U općem metežu Staško opazi lik što su mu ga dotada zaklanjala leđa rizničara gospodina Sarbjevskoga. Bio je to čovjek visok, odjeven u sivo, lica mršava i mrka. Gledao je ukočeno preda se i nešto mrmljao. Dječak napne sluh ne bi li što razabrao.

— ... razbiće Gospod gnijezdo nepravednosti... Već visi nad tobom gnjev Gospodnji o Ninivo... nestaćeš i u prah ćeš se rasuti...

— U zdravlje plemenitog Martina Njeborovskoga iz Njeborova, poslanika sohačevske zemlje... do kapi!

— ... raspada se u prah ta zgrada... krov već puca nad glavom nečistih... Neće ostati ni kamen na kamenu, govori Gospod...

— Tko je to? — zapita Staško gospodina Bjelinjskoga.

Mentor se namrgodi.

— Komorovski iz Komorova, krivovjerac, gorljivi heretik. Trebalo ga je pozivati!... A još da ga legat čuje! Gavrana su pozvali, pa sada grakće i nariče kao Jeremija... — ljutito je gunđao više za sebe, kao da i ne odgovara dječaku.

— Što će se raspasti? Što će nestati?

— A đavo bi ga znao! Možda Republika, možda sama naša sveta mati Crkva, jer heretiku nije ništa sveto. Ali Bog ne haje, što pas laje — dometne lativši se živo jela, jer su sluge upravo donijele nove ponude. Poslije slane divljači posute bademima, lukom i šećerom donesena je janjetina u crnoj čorbi i paštete sa češnjakom.

Stolovi se iznenada potresu od smijeha. Gospodin Pečkovski željan onih jela izvukao je ispod stola ruku s peharom. Vrč je bio pun! Do vrha ga je izdajnički

napunio momak što je sjedio pod stolom. Buljio je u pehar bespomoćno u nijemoj konsternaciji sred bure smijeha i šale. Krakovski je biskup pljeskao rukama. Gospodin se kastelan dobrostivo i milostivo osvrnuo i ne ustavši podigao svoj vrč.

— U zdravlje miloga nam susjeda, čestitoga gospodina Pečkovskoga... do kapi!

— Čuješ li, gospodine! Kastelan pije u tvoje zdravlje! pij! ta pij! — vikali su sa svih strana.

— Gleda kao da sumnja je li to vino?

— Pij! to je prava kapljica! kušaj! Kastelan čeka! — psikne mu u uho zastavnik.

Pan Pečkovski raskolači od užasa oči, teško se digne i ispije vrč do polovine. Znoj mu je curkom curio s lica.

— Do dna! Do dna! Što radiš? — vikali su drugi.

Naglo s velikim naporom iskapi. Htjede nešto reći, purpurno mu lice problijedi kao krpa i on se teško sruši na rame gospodina iz Kađidlova.

— Polako, polako, prihvatite ga i odnesite u komoru.

— Kako ga je nadrvalo!

— Čini se da je najjače vino ispod stola.

— Sada je jasno zašto je potstolnik uvijek nakresan.

I opet svi prasnu u smijeh. Četiri su momka iznosila iz dvorane gospodina Pečkovskoga. Kočio im se u rukama kao klada, a iz otvorenih je usta vino teklo na pod.

— Zapljusnite mu hladne vode na glavu — upućivao je maršal momke — i glavu mu položite niže, pa na stranu.

— U zdravlje i za sreću plemenitoga gospodina Jana Franciska iz Lubovica Lubovickoga! do kapi!

— ...Ruši se u prah taj dom... Jao tebi, jao Ninivo!... — ponavljao je muklim glasom gospodin Komorovski iz Komorova. Staško je upro u nj svoje izmučene oči. Osjećao se upravo tako nesretnim i osamljenim kao onaj češljugar s poparenim krilima na meluzini. Grozno mu je bilo što se nitko ne protivi nemilom proricanju heretika Komorovskoga, i nitko se na to ne osvrće. Susjedi, pan Balcer Sarbjevski, pan Samuel Brohovski, drijemali su već posve pijani; sve je veća buka gušila riječi. Dječaka je uhvatio neizreciv strah: Zašto se nitko ne opre? Zar su istinite te riječi? Zašto ih nitko ne sluša? Pogledao je redom očajnim pogledom sva lica, brižno ispitujući je li tko čuo zloguko proroštvo o propasti. Nije, već samo on sam! Crno odjeveni redovnik, o kojem je Pavle propitkivao brata, nije se dosada gotovo ni vidio, jer su ga zaklanjala legatova leđa, a sada je pomolio iz tame svoje usko, izrazito lice i pažljivo gledao gospodina Komorovskoga. Stašku se činilo da on mora razabirati smisao riječi usprkos udaljenosti i buke.

Odlanulo mu je. Redovnik se blago smješkao i dječaku je pao kamen sa srca. — Sigurno laže onaj zločesti čovjek... Neće se srušiti nikakva kuća...

Tamne su tuđinčeve oči šetale od gosta do gosta dok se nijesu smirile na Stašku. Njihove su žarke zrake dragale plavu djetinju kosu, prodirale do mozga i srca. Smeteno je oborio oči. Kada ih je začas podigao, redovnik mu se iz daljine prijazno smiješio kao jedinome znancu što ga čovjek sretne u tuđoj gomili, a zatim se opet povukao u tamu i sabranost.

— A što je to? — zapita nenadano gospodin Bjelinjski.

Sobar Jaško brzo je ušao i tamo se podalje sagnuo nad kapelanom koji je od čuda zalomio rukama, skočio od stola i brzo izjurio iz dvorane.

— Što se dogodilo? — ponovi preceptor.

— Zlo je gospodinu iz Kužatke, traži svećenika — odvrati momak.

— Smijem li ja već otići? — zamoli Staško gospodina Bjelinjskoga. U glavi mu se vrtjelo, pred očima mu se maglilo, a u prsima mu je nestajalo daha.

— Što? otići? — cikne Pavle — ja bih tu sjedio do noći!

— Idi, idi — odgovori pan Bjelinjski zbunjeno gledajući blijedo učenikovo lice, a videći da dijete koleba na nogama, migne Jašku da ga odvede u susjednu sobu.

Gozba je trajala dalje. Nudili su se pošećereni kopuni u zelenom umaku i raci s paprenim maslacem. Ljudi su se već kuhali od vrućine pa su pobacali šubare, a iz znojnih se glava dimilo, te se činilo, koliko glava toliko dimnjaka. Zadah vina, bljuvotina, mirodijama začinjenih jela i ljudskoga znoja ispunjao je veliku mračnu dvoranu, a napolju je još bio bijeli dan. Utaknuli su svijeće u meluzinu i u svijetnjake na zidu: svijetlile su nejasno kao u magli. U toj su se omarini nazirala znojna, crvena ili blijeda lica s podbulim očima. Iza gospodskih leđa sluge su se čupale za bolje zalogaje. Legat je premoren klimao na pozlaćenoj stolici. Kastelan Stanislav Kriski pjevao je nepristojnu vinsku pjesmicu zaboravivši u kakvu je društvu. Pan Petrikovski, pisar sahačevske zemlje, sabljom se dizao na starostu Ružanjskoga s kojim se već mnogo godina parničio na sudu. Susjedi su ih teškom mukom suzdržavali.

— U gostima si, čovječe! u gostima! Svađu ćeš na sudu izgladiti! ne ovdje! — vikali su mu drugi.

— Samo ću mu reći da je sin nepoštene matere! Pustite gospodo braćo!

— Ma reći ćeš mu, ali sutra...

— A' sada međutim pij!

— Nije zgodno uvredu odgađati do sutra, ne dam se onoj bluni — ponavljao je tvrdoglavo kao pripit čovjek.

— Gledaj gospodine! a kastelan je trijezan! — začudi se pan Vanglikovski.

— Neiskrena krv! vodu dolijeva sebi u vino!

— To ne može biti!

— Života mi, sam sam vidio. Momak mu iz posebnog kondira toči vino s vodom...

— To je nama despekt, gospodo! to je pogrda; to se ne smije trpjeti!

— Idi mu ti to kaži...

— Gospodin otac uzima »sursu!« — šapne Pavle radosno gospodinu Bjelinjskome u uho. »Sursa« se zvao veliki vrč kome je pravo ime bilo »sursum corda«.[22] Nije bio suviše velik: ta u nj je stao samo garnjec[23] manje jedne četvrtine. Kastelan ga dupkom puna podigne u vis.

— Za svakoga bez izuzetka od mojih ovdje sabranih gostiju, dobrotvora mojih, koji mi dobro misle i o sreći rade! — zavikne jasno i glasno.

Muzika je svirala. Kastelan se naginjao natrag, ispio pehar do dna i odišući predao ga u ruke susjedu uz gromki »vivat«. Kada se pušta vrč da kruži, onda je to početak prave pijanke, slobodno drži zdravicu svatko i svakome. Odmah se s nekoliko strana čulo pocikivanje i pjevanje.

Legat se digne sa stolice, za njim biskupi, pa ga prihvate ispod ruke. Prvi je išao pandur sa svijetnjakom velikih krakova, iza njega je hodao natraške kastelan okrenuvši se licem prema preuzvišenom gostu.

— Izvolite se zabavljati i misliti dobre misli, ljubezna gospodo braćo, dobrotvori moji — dovikne s praga. — Samo ću otpratiti u odaje gospodina legata i brzo ću se vratiti k vama.

Malo tko je čuo i zapazio odlazak dostojanstvenika. Stol se tresao od pjesme i vike. Pan Petrikovski uporno je nasrtao na pana Ružanjskoga, a dotle je heretik Komorovski iz Komorova već trešten pjan ponavljao neumorno muklim glasom isprekidanim štucanjem.

— ...i pokaraće ih Bog svemogući kako pokara Ninivu...

— — — — — — — — — — —

[22] Gore srca.
[23] Garnjec je mjera od litre.

U sobi je bilo studeno, jer premda je to bilo u kolovozu, noću je zahladilo. Kastelan je zapovjedio da se potstakne vatra u kaminu i sjedeći na stolici grijao je uz vatru svoja snažna leđa, s kojih je sobar malo prije svukao košulju mokru od znoja. Momak Jašek Plihta vrzao se po sobi tiho i spretno kao sjena. Pažljivo je s gospodarevih nogu skidao čizme, istresao iz njih satrvenu slamu, izbrisao ih iznutra ovčjom kožicom i onda uložio u čizme svježu slamu, glatko pristriženu i prepletenu likom. Brižno je pokupio slamu s poda i bacio je u vatru. Zatim je podmetnuo gospodaru pod noge turske papuče zlatom vezene i uznemirio se čekajući daljne zapovijedi.

— Je li ovdje maršal? — zapita kastelan.

— Na službu vašoj velemožnosti — gospodin se Močidlovski pomoli iz mraka.

— Sjedni, maršale; uspio nam je banket, i još kako!

— Suviše je ljubezna vaša velemožnost. Milostivi se Bog izvolio smilovati mojoj malenkosti.

— Ne treba tamo smilovanja gdje je sve učinjeno kako treba. Osvjetlao si sebi obraz, gospodine Močidlovski.

— Borami, ni u kralja ne bi bilo bolji ručak, ne da se hvalimo...

— U kralja! Možda u staroga pokojnoga, ali Augustus ma štogod strpa u usta... Daj kuharu dva tinfa[24] za lava i sapore, i reci mu da sam zadovoljan.

— Po zapovijedi, vaša velemožnosti...

— A kako Pečkovski? razbolio se čovjek?

— Razbolio se na smrt, vaša velemožnosti. Ne bi mu više pomogao ni sendomirski doktor. Odnijeli su ga kući...

— Umro?! — začudi se kastelan.

— Umro, vaša velemožnosti. Biće da nije navikao na dobro vino.

---

[24] stari poljski novac

— Ne može da bude drugo: nije navikao. Je li umro bez sakramenata?

— Kapelan je još dospio da mu dade odrešenje.

— Hvala Bogu, jer bi bilo teško i pomisliti da je bez utjehe završio svoj jadni život...

— Potjeram ja brzo momka u Kužatku. Dođe sama udovica, cvili, nariče. — Trebalo ti je gospodskih pragova!... viče.

— Pravo je rekla baba. Ja ga nisam zvao k sebi, niti sam tražio njegova prijateljstva. Eto i opet novi egzemplum da se čovjek priproste krvi ne smije družiti sa starom krvi koja je otpornija...

— Svete su te riječi vaše velemožnosti... O pokojnom se Pečkovskom priča da je imao grešku na srcu, a zadobio ju je još u ratu.

— Inače nije nitko obolio?

— Pan Petrikovski i starosta Ružinjski strašno su nasrtali jedan na drugoga, ali je pošlo za rukom da se smire, pa su legli na počinak i nisu učinili nikakva zla... Stašku nam je nekako pozlilo.

— Stašku? opio se prvi put.

— Nije ni okusio vina, vaša velemožnosti. Pavle je pio i za njega i za sebe... Od nečega mu je drugoga pozlilo. Gospođa kastelanica, velemožna dobrotvorka, čitavo mu je veče varila čajeve... Već mu je malo odlanulo.

— Slabunjav dečko, ali to ne škodi, ako pođe u svećenike, a mislim da ima zato sklonosti... A Pavle je zdrav?

— Kao riba, vaša velemožnosti! Još je predveče otišao s momcima pojiti konje...

— Moja krv! taj nam je uspio!... obraduje se kastelan.

— Kada će pokopati nesretnika Pečkovskoga? — zapita začas. — Jaško! obuci mi košulju; ma ugrij mi je prije, mazgove.

— U srijedu, vaša velemožnosti.

— Poći ćeš da zastupaš na pogrebu Rostkov, jer je bio moj gost. Uzmi dva momka u odorama i kočiju s ćilimima.

— Veliko je srce vaše velemožnosti. A koje konje da uzmem?

— Sive, Grgurove.

— Takva će čast sigurno udovici osušiti suze.

— I ja mislim... Možeš ići spavati, gospodine Močidlovski... no pričekajde... ne znaš li je li legat zadovoljan sa svojim stanom?

— Sigurno jest, vaša velemožnosti. Čim je ušao, počeo je promatrati sagove, i diviti se goblenima. Neka mi oprosti vaša velemožnost moju smionost, a tko je onaj crni uz njega?

— Kanizije, a možda i nije... Svejedno! Nespretnjak, niti je jeo, niti je pio, niti je usta otvorio... Ne znam čemu ga vodaju sa sobom?!

— Kako poslovica kaže: Ako fratar ne govori, a mačak ne lovi, ne treba ih na svijetu...

— Dobra je to poslovica, a ipak sam Sveti Otac drži te redovnike u velikoj cijeni... Opazio sam da i legat poštuje toga Kanizija...

— Do nogu se klanjam vašoj velemožnosti.

— Laku noć, maršale. A... a... a... zijevne, i ustavši sa stolice pođe prema spavaonici.

— Pazi na vatru — dobaci momku — a ne zaspi, kao onda, lijenčino...

Jašek Plihta šćućuri se na niskom podnošku i zagleda se u zapaljene kladice. Dometne još smolastih luči iz kojih su prskale modre i zlatne iskre. Toplina je omamljivala momka. Borio se sa snom kako je mogao. Gospodar će se probuditi... biće šiba... No oči su se bezvoljno lijepile. — Pa neka, neka... šaptao je rezignirano i naklonio tešku glavu. Nije ni znao kada se okliznuo sa stolice i kada je prislonio lice u toplu dlaku prepeličarke kuje, miljenice gospodareve, i pao u san kao kamen u vodu. Pucketanje drva što su dogorijevala na ognjištu pratilo je gromko hrkanje gospodina kastelana.

III

Gospodin Lahoda, rostkovski generalni upravitelj, sjedio je na debelu deblu što se sušilo za građu u dvorištu i bavio se subotnjim razračunavanjem. Ispred guste skupine kmetova stajahu redom špani, nadglednici, prisežnici, svaki kraj svojih ljudi iz svoga sela. Šutjeli su gledajući u gospodina Lahodu s napetom ali ravnodušnom pažnjom, upravo onako kako su navikli primati ono što im je dosudila Božja providnost kojoj se ne da izbjeći, i koja ne zna za diskusiju.

Pavle se pojavio iza revizorovih leđa i postavio se kraj njega na panj. Njegovo je krasno, drsko lice sinulo nad gomilom. Očevom je kretnjom zataknuo ruke za pojas i pogledao odozgo s visoka. Osjećao se gosparom, gosparom u svakoj žilici, baštinikom, upravljačem i vladaocem nad tolikim i tolikim stotinama duša. Sabijena kaldrma tih strpljivih i ravnodušnih glava činila mu se da je, upravo kao i okolna polja i inventar, samo neki most što ga je prebacila Providnost. Po tom će se udobnom i skupocjenom mostu njegove noge popinjati sve više i više do dostojanstva, sjaja i slave, u područje očevih ambicija o kojima je bezbroj puta slušao. Svjestan svojih privilegija nasmiješio se gomili gotovo dobrostivo i potražio brata, sudionika te budućnosti o kojoj je snatrio.

Staško je stajao nekoliko koraka iza njega, naslonjen na plot obora, i bio je tako zamišljen, da mu je Pavlov glas preletio mimo uha. Posvema ga je okupila divota sunčanoga zalaza. Nevidljivi lepršavi dusi upravo su razastrli po nebu nizove zlaćanih oblaka, a uz zlato pruge purpura, uz purpur lake bijele oblačke poput ljiljana, kao da steru suncu postelju. I Pavlovo dozivanje i gromki glas gospodina Lahode sve je to zujalo negdje u daljini, neznatno, nečujno.

— Koliko se puta mora reći da se sijeno na sjeniku mora uredno probirati, sitno sa sitnim, meko s mekim... Zar će vozni konji skupsti taj čičak? Sam ti to jedi zimi!...

— Nije bilo čime hraniti, velemožni gospodine — opravdavao se nadglednik Sroka.

— Lažeš! star si seljak, ne bi ti škodilo da te pritvorimo u podrum! Nije ti se htjelo poslati na Zalesje po voz finoga sijena?

— Tamno je bilo i spremalo se na buru, velemožni gospodine...

— Nećeš mi se izmotati! Gdje su stari Kocure? Znam da ih nema kod kuće već treću nedjelju... Bjegunci pogani, pasja krv... U lance ću s njima... iz sela se izvoze, lupeži...

— Ne nosi se oganj sa glavnjom, nego u loncu!! — ljutito se izdere na djevojku što je trčala preko dvorišta.

— — — — — — — — — — — — — —

To nije bila sunčeva postelja, već rastvorene dveri. Pomakle su se, uzdigle i pokazale tajne neba... Gle, tamo u sjaju plovi blaženo ostrvo po zlatnoj pučini... Uvis se vise tornjevi zakletoga grada... Nebo li je? ili samo drugi svijet, daleka nezaboravljena domaja, što se upravo javlja u snovima?

— — — — — — — — — — — — — —

Biće pljuska, jer me žica u kostima, a Bukjet ždere travu već od podne... Zato vam kažem, ako počne padati, nitko neka ne radi sa zapregom, jer je šteta stvari, nego sami idite u polje... Mrukvja! u tebe je sred žita staza široka kao cesta! pogazilo se za dva stoga raži.

— To je još od jesenas, velemožni gospodine.

— A gdje si ti bio jesenas? U Svetoj zemlji?

— Bolovao sam, velemožni gospodine.

— Od lijenosti. Treba pripaziti kako se plijevi. Grijeh je kada netko ostavlja nečisti kukolj. Babe neka ne gledaju za djecom, već za poslom...

— — — — — — — — — — — — — —

Od blaženog se otoka odriješila velika korablja pozlaćenih rubova. Od tuge je potamnio otok... Biće da mu je korablja odnijela dušu i radost, jer je svenuo, skupio se i naglo izdahnuo... Polako plovi korablja po prozirnom nebeskom svodu... Kamo? Na koju obalu?

— — — — — — — — — — — — — —

— Prodao si od novoga žita! Lupeštvo! Šibe pa u lisičine! Majstor si! Vidite, gospodine Pavle, nije najgori lopov koji pije, ako ima za što, nego onaj koji nema, a ipak pije, pa se zaduži, a onda na vješala...

— Ne maknuo se mjesta, ako sam i zavirio u krčmu, velemožni gospodine...

— Lažeš! dobićeš dvadeset batina! Vidjeli su te ljudi! Lažeš!

— Kunem se kao Bogu na samrti... ne lažem, velemožni gospodine...

— Ej ti! čuvaj se zakona! Prvi put? ali zapamti: tko je tri puta ukoren zbog laži, čekaju ga vješala... Pripazi, da ne bi na njima zaplesao!...

— — — — — — — — — — — — — —

Mrak se najednom spustio kao tuga na zlaćane nebeske dveri. Tone lađa ne prispjevši ni do kakve obale. Potuca se ovamo onamo po nebu, siva je, izgubila je jedra. Sunce se sakrilo za oblak pružajući uvis samo zlatne prste svojih zraka...

— — — — — — — — — — — — — —

— Tandem — ponavlja i resumira gospodin Lahoda raspored: u ponedjeljak, ako je suho, na Gornjem voziti sijeno u sjenik, a na Pobloću popraviti razbacane naviljke... Bude li kiše, pšenicu plijeviti... Duda može sebi iz šume dovesti građu. Kolibu neka lijepo napravi uzduž polja, a ne poprijeko... Nadglednik neka pripazi na to... Tandem... Mrukvja pet batina za stazu... Kogutova nevjesta za sušenje konoplje kod vatre na jedno veče u lisičine. Bira za laž i prodaju novoga žita dvadeset masnih batina i dvije nedjelje buturnice .... tandem...

— A stari Kocuri koji su pobjegli... potsjeti ga brižno Pavle.

— Zaboga! umalo ne zaboravih!... Špan Jambroži neka budno pazi: čim se stari Kocuri vrate, smjesta ih dovesti na sud...

— Ajme! velemožni gospodine, ni krivi ni dužni pođoše u pohode sestri što je tamo udata i ostadoše još mrvičak do proštenja.

— Znam ja vaše pohode... Jambroži! dovedi ih što prije... A Gvostovu deranu tri batine, jer je polomio divljaku na međi... Tandem... biće da je to sve... idite s Bogom dobri ljudi... Hvaljen Bog...

— U vijeke vjekova... Bože plati, velemožni gospodine. Prilazili su redom i grlili koljena Pavlu i Lahodi i cjelivali im pokorno ruke. Lica su im bila jednolična, zatvorena u se, snena, potmula. I onaj koga su čekale batine, i tko je dobio drvo za gradnju kolibe, jednako su izgledali, jer im je život bio kao stoci bez radosti i boli. Kroz tvrdu koru mozga lijeno se cijedilo u svijest jedino svjetlije čuvstvo: sutrašnji nedjeljni počinak... dan bez posla... dugi neprekidni san...

— A iz Rogova su opet pobjegla k nama dva kmeta — pričao je Lahoda idući s dječacima prema dvoru. — Gospodin kastelan nije ih htio odmah primiti, a oni su mu padali k nogama i cvilili kao psi. Pošalje kastelan pismo starosti, a ovaj veli: Radije mi dajte lovačkog psa ili sokola za te bjegunce, jer i onako prosjede čitavu godinu bez koristi u zatvoru. Poslao mu je gospodin kastelan dva lijepa Likvina šteneta. Momci nijesu loši, radini su i sretni su, jer shvaćaju da su se dokopali raja...

— Doista? — zapita Staško kao da ne vjeruje.

— O zaboga! Stašku se uvijek čini da mi nekome činimo krivo, kao da ja ne znam da je Staško prošle nedjelje pustio iz zatvora dečke što su u voćnjaku krali zelenje. Znam ja dobro, samo nisam kazao gospodinu kastelanu, jer bi mu pukla žuč. Kastelanov sin pa pušta zlotvore iz zatvora! Zar se to decet?[25] Zar se to licet?[26]

[25] pristoji, [26] smije

Gdje je tu ugladenost? Gdje poštenje? Staško ne smije ni pogledati te odrpance!

— Zašto? — u dječakovu je glasu zvučao otpor, koji nije bio u skladu s njegovom običajnom blagošću, pa se gospodin Lahoda u čudu okrenuo.

— Sveti Lovro! Zašto?! Zato, jer je to volja Božja! »Nejednako Gospod daje — jednome gusku, drugome jaje«... Zašto? Zašto se mjesec ne smije ni pomoliti kraj sunca, već samo noću širi svoje svijetlo? Zašto su u nebeskoj sferi neke astre odličnije, a druge uopće ništa ne znače? Bog je smjestio rod Kostkin u najbolju konstelaciju, zato se ne valja protiviti Njegovoj volji i ulaziti u konfidenciju sa seljaštvom...

— Svidjelo se Gospodu da ima u ljudi prostija i plemenita krv, jednoj je namijenio običnije poslove, a drugu je rezervirao za više svrhe... — dobaci mudro maršal što je sjedio na doksatu.

— Tko mijenja takav poredak, protivi se volji Božjoj...

— Teklič vojvodine boje! — klikne Pavle.

Konjanik se pojavi na vratima, u trku obleti dvorište i spretno ustavi ugrijanog konja pred doksatom.

— Njegova velemožnost gospodin poznanjski vojvoda javlja svoj skori dolazak!... reče zadahtanim glasom.

Maršal se digne na noge.

— Pile moje, je li mnogo konja s vama? — zapita povjerljivo momka.

— Dvadeset i tri — izračuna momče brzo na prste.

— A mnogo ljudi?

— Dvanaest.

— No — reče umiren i nestade ga u dubini predvorja.

Zakucka okovani štap po kamenome podu i svi se s poštovanjem isprave. Gospodin kastelan zakročimski izađe dostojanstveno na doksat.

— Reci gospodaru da ga očekujem radosna srca.

Momak obigra na konju i odjuri natrag. Kada se sleže prašina, gospodin kastelan obuče prijazan smiješak na svoje mrko lice i sađe stepenicama s doksata u znak da je za doček ovako odlična gosta spreman istrčati ususret. Na gradskim su vratima stražari užurbano navlačili šarene, paradne odore.

— Hajdemo brzo na gradska vrata da vidimo stražu — reče Pavle bratu, ali Staško ne potrča za njim. Obazre se naokolo, a kada vidje da se nitko ne brine za njih, otšulja se prema šumi što se crnila iza bašče.

Na nevelikom brežuljku rasla je borova šuma okružena prastarim, pješčanim nasipom. Valjda je tu negda bilo groblje ili žalnik.[27] Izlizani, isprani humak nasipa bio je prekriven sagom žutog puzavca protkanim ružičastim šarama majčine dušice. Staško legne nauznak na tu podatnu, škriputavu postelju. U daljini nad livadama šarenim od cvijeća velike su kiselice mahale svojim krvavim perjanicama. Sunce, što se malo prije sakrilo za oblak, naglo je izvirilo upravo nad krugom šume i zlatilo se i sjalo kao da želi svojim sjajem uveličati dolazak gospodina vojvode. Pogledao je Staško na nj povriješeno ne znajući zašto, upravo kako nije shvaćao zbog čega mu je dušica puna čemera, a djetinja glavica puna jada. Tuga se spustila na nj kao mora. Okrenuo je lice prema biljčicama i zagledao se u život što vrije među njima.

Ovdje mali mravinjak bruji od neumorna naporna posla. Podalje na rubu šume uzdiže se dva lakta visok humak-grad, kula velikih, žutih, šumskih mravi, što ujedaju bijesno i oštro. Uvježbane njihove čete jure po svojim cestama i putevima kao da se uzrujano žure na otimačinu. A ovo ovdje, to su mali, skromni, crni poljski mravi, poniženi, zaposleni.

Staško je pažljivo motrio njihov rad zaboravljajući pomalo na svoj jad. Uze suhu borovu iglicu, pa je zabode u zemlju tik do glavnoga ulaza. Odmah dohrli iznutra nekoliko desetaka stražara. Polovica ih stane kao čvrst zid pred vrata, a drugi se razbježe na izvide. Silno uzbuđeno motre iglicu. U zastrašenim kretnjama njihovih ticala, u nervoznom potresanju tijela, čuje se buka i vreva sigurno zaglušna, ali za tisuću stepeni udaljena od skale ljudskoga uha. Mluževniji se popinju na sam vrh iglice, promatraju horizont, kao strijela se spuštaju dolje, grizu zemlju kod iglice, mjere dubinu do koje seže novi toranj. A sada ispituju okolinu kružeći u krugovima i traže uzrok. Svaka im je kretnja svrhovita i shvatljiva.

[27] Žalnik je pogansko groblje gdje se čuva pepeo pokojnika.

Prateći budnim očima malene istraživače Staško opazi tuđeg novog mrava, kako se oprezno promiče između vlati. Žut je, ali malen, te ne pripada ni strogim tiranima iz velikog mravinjaka ni sitnoj općini crnih. Ide teško i gura pred sobom mrtvu muhu tri puta veću od sebe. Postajkuje da opruži izmučene nožice, i za čudo je tada nalik na maljušna umorna čovjeka tanka struka i velike nujne glave. — Već su ga zapazili neumorni izvidnici crnih, dirnuli se ticalima, sporazumjeli se strelovitom brzinom i preprriječili put pretovarenom mravu. Stoji očajan, ojađeno brani plijen, ali ne može odoliti većem broju. Mrtvu muhu vuku već triumfalno do mravinjaka, ticala im igraju od zanosa, — a oborljeni mrav bježi silno ojađen, trlja glavu nožicama, i više nego igda nalik je na sićušna čovjeka kome je učinjena krivda.

Staško je odvrnuo pogled od mravinjaka, pa je nepomično ležao podloživši ruke pod glavu. Nestalo je vedrine i opet se vratila sjeta. Ta čitav je svijet odozgo do dolje pun nepravde i borbe. U isti mah i bez prekida, u zraku, na zemlji, pod zemljom i u vodi tisuće i tisuće bića grabe i otimaju međusobno plod rada i pravo na život. Čovjek počinje, a nasljeduju ga svi stvorovi, sve do sićanih mravi. Obuzeo ga je takav užas, da se digao i bespomoćno sjedio uprijevši oči u daljinu. Zar je svagdje isto tako?

Očajno je tražio gdje bi bilo drugačije, no nije mogao naći. Svijet ga je teško tištao kao olovna tamnica iz koje bi trebalo uteći! Kamo uteći?.. Kome?.. tko će ga shvatiti?.. Svi će mu mirno i mudro odgovoriti da je tako udesio čovječji život sam.Bog koji neće da ga tko mijenja... Bog?!

Sve se uzbunilo u njemu. — Nije istina: Bog nije mogao htjeti da bude ovako!! Uzalud mudri dokazi: ili su krivi ili lažni! Nije istina! o nije! Bog...

Sakrio je lice u travu i sav se tresao od žalosti. Ta bio je još tako malen! Tek mu je dvanaesta godina, a tako je sam, izgubljen. Svijet, dom, najbliži njegovi, čine mu se mračni i tuđi. K Bogu teži duša u čežnji, a Bog — sama svjetlost i savršenost sveznajuća — tako je visoko! Kako da dođe do Njega? Među crnom zemljom i neshvatljivim sjajem Božjim na što da se osloni dječje srce? Kome da se privije, na čijim rukama da otpočine?

Majko! Majko! — dozivao je u pô glasa i onda briznuo u plač. Dosada se u svakoj nevolji sklanjao u drago majčino naručje. Njihala ga je na srcu šapćući dobre, tihe riječi. Ali je njihov čar prestao djelovati, otkad je i ona, majka, posljednja duhovna potpora, potvrdila da je život čovječji uređen po nesumnjivoj volji Božjoj. I ona!

Rasplakao se kao siroče. Mama!... prema njemu je tako slatka, brižna, tako se vole! Zašto ona nije jednaka majka svima? Kako se brine je li on dosta pojeo i u pravo vrijeme, a u zatvoru sjede kašto još mlađa djeca gladna od jutra do noći. Ona znade za to! znade i dopušta! Dobra je i pobožna, a ne obuzima je strah pred tim, što bi rekao Krist, da jednom idući po svijetu svrati na rostkovsko imanje! I Staško najednom zamisli dolazak Boga Otkupitelja. Ne bi se on najavljivao kao gospodin vojvoda. U lanenoj odjeći, tih, ubog, ušao bi kroz pokrajna vrata i pažljivo se obazro po dvorištu. I što? Kako? Zar bi On doista potvrdio da je sve onako, kako je On to želio i da ne treba ništa mijenjati?...

Plakao je žalosno i osjećao se sve bjednijim. Suze su kapale na rutavo lišće metvice i sjale kao dragulji u posljednjim sunčanim otsjevima. Topli je vjetar dunuo od ugrijane zemlje, ganuo travu i lišće, pa je šuštilo kao da uzdiše. Činilo se Stašku da s njim sve vapi: Majko! Majko! Kakvu majku zovu?... Upravo kao i on sve žudi za nekom posrednicom, zaštitom, oslonom. — A gdje je. Nasmiješi se odmah radosno i digne glavu iz trave. Iz udaljenog kutića sjećanja dođe mu pred oči procesija. Ide kroz polja. Nadimaju se zastave, poput valova udara u njih pjesma: »Bogorodice Djevice«...[28] Iznad glava, iznad žita diže se lik Djevice... Milosrdno raskriljene ruke grle sav svijet, blagi pogled vidi svaku nevolju... To je ona! Zaštitnica djece, mravi, travčica ...Majka cijele duge i široke zemlje i svih živih stvorova, Marija! Majka predivna! Ona bdi nad svakim... bio lijep ili ružan, dobar ili zao, silan ili ubog... Nema razlike u Njenu srcu... Kako bi strašno bilo bez Nje! Ta tko bi bio dosta smion da stane pred lice Božje i da govori s Gospodom nad Gospodima! A pred njom je svatko hrabar... Ona sve prašta i razumije... Ona je svijetla veza među Bogom i svijetom. Čuje svaki šapat pa i najponizniji... Po Božjoj je volji izrasla pred vjekovima kao veliki, jasni cvijet, što korijenjem hvata zemlju, a vjenčićem nebo... O Majko blaga! Majko Božje milosti...

Po rutavu lišću metvice trunile su se sada suze radosti. Pred dušom se otvorilo svijetlo i sigurno pristanište. Umorne je grudi zalio val pouzdanja. Kleknuo je u travu i pogledao u vis sjajnim pogledom. Misao se uzvila kao hitra lastavica i našla nad oblacima sjajnu Sliku i pala pred Njene noge.

— Najsvetija Djevice Marijo — rekao je glasno i zapeo ne znajući što da kaže dalje. Htio joj je reći tako mnogo, obećati mnogo prepuna srca, gledajući zaneseno u nebo...

---

[28] Najstarija poljska pjesma u čast Bogorodice.

— — — — — — — — — — — — — —

— Staško! Staško! ovamo! brzo! brzo! Kud si se djenuo? tu si?... Svi te traže kao groš... Odmah će početi večera... Maršal već kosu čupa...preceptor je htio pitati zvijezde... Vojvoda se dovezao na šest pastuha... vidjećeš! Konji kao đavoli!... Što si tu radio? Reci odmah! Možda si iskapao lisice? bez mene? Dao bih ja tebi!! No idi već, brzo, brzo!...

— — — — — — — — — — — — — —

— Ajme meni, ajme!... kukala je gospođa kastelanica njišući prosijedom glavom. Lice je u nje bilo svježe i milo, oči slične Staškovima.

— Gospo dobrotvorko, žena si, pa ne shvaćaš kako važni motivi pokreću moje namjere — razlagao je ozbiljno kastelan hodajući po sobi iz kuta u kut — dječaci moraju biti obrazovani, teško je to.

— Pa i u krakovskoj se akademiji obrazuje prilično dobro — primijeti ona plaho.

— U krakovskoj!? Šališ se, gospo! Nekoć je to bilo, pače, a sada je sramota onamo slati senatorsko dijete... Na psa je spala akademija! Građani, seljački sinovi! Koljenovića nećeš vidjeti! Uostalom to nije jedina objekcija. Valjda ti nije nepoznato da se hereza širi kao požar po cijeloj Republici! A znaš li, gospo dobrotvorko, tko sada u krakovskoj akademiji predaje grčki? Ne znaš? Talijan Stankar! Stankar! tvrdokorni heretik, neprijatelj Crkve, gnusnik, koga bi čovjek mogao porediti s apokaliptičkom bestijom... Zar da svoju krv šaljem u pandže đavolje, da se uprlja krivovjerjem?

— Ne bi on premamio naših dječaka, glavu bih dala...

— Ne daj, gospo, ne daj... Mlado je to... Roditeljima je sveta dužnost da sačuvaju djecu od dodira s kugom i nitko me neće odvratiti od te dužnosti . . . Primo: viera katolička jedina je sveta i prava, i tko od nje otstupa, zaslužuje vječno prokletstvo... Secundo: novo krivovjerje ne daje nikakve nade na unapređenje, čast ili bogatstvo. Zrelo sam već promislio o toj stvari ...Neka se Radivili brukaju u Litvi, to je njihova stvar... Oni imadu kod toga svoje kombinacije i spletke! Ali Mazovija nije Litva... Tu novotarije ne obećaju nikakvog političkog uspjeha. Pa koja onda korist? Zemlje svoje imam, hvala Bogu, dosta, na crkvenu se ne lakomim. Neka govore Virtemberžani i njegove pristalice što im drago, — biskup i primas to ipak nijesu kakve god ličnosti... A njihovi ministri!?[29] Smiješno je i govoriti! Prosti seljaci! Neuki! A zovu se: Bjesag, Klepka, Virvas! . . . I njihovi ih ne cijene . . . Zgodnu mi je šalu o tom pripovijedao vojvoda...

— Što si dakle odlučio s dječacima? — nestrpljivo ga prekine kastelanica.

— S dječacima? U tuđinu ih treba otpremiti.

— Isuse! U Padovu? — jaukne.

— Ne, ne u Padovu. U Beč. Ne boj se gospo. Nije to na kraju svijeta, u sretnom slučaju može pošta stići za tri nedjelje. Tamo je odličan kolegij reda Societatis Jesu...

— Kako veliš, gospodine?

— Societatis Jesu, družbe Isusove. Sjećaš li se, gospo, onog crnog redovnika koji je došao s legatom? To je jedan od njihovih starješina. Nov je to red, vrlo svet, razborit, a specijalan im je zadatak da odgajaju dječake plemićkoga roda.

— O zaboga, pa nije li djever pričao da će oni doći i k nama?

— Jest. U Pultusk. O tom se tek pogovara, pa dok se još izgradi!? Bečki kolegij već trinaest godina lijepo napreduje. Pričao mi je Rozraževski koji je prije tri godine dao onamo svoga dečka, da mu je imao tvrdu tikvu, ali sada govori latinski kao Ciceron... Ići će dečki u Beč...

— Da mi ostane bar Staško!... molila je.

---

[29] ministar je disidentski svećenik

— Rekao sam da idu obojica. Ne sami — s mentorom. Učenost i razum gospodina Bjelinjskoga dovoljno su mi poznati.. Pobožan je i čestit čovjek. Prestani kukati, dobrotvorko moja. Bečki je dvor prvi na svijetu ...Car... Dječake može lako zapaziti i sam car...

— Staško će sigurno u svećenike . . . pa što će mu to?

— Ne velim da nema vokacije[30] i neću se protiviti, jer slava Božja mora biti prije svega dičena. Ma svakako neće ostati župnik na župi. Valjda ti ne misliš da u duhovnome staležu dostaje koneksija[31] sa samim Svetim Duhom, a sve druge da su izlišne? Naprotiv! Naprotiv! Staško neka ide u svećenike, a moja je briga da se ne ustavi kod pastorala... Ne bi bilo zgorega da u naš dom dođe i šešir, premda nas ne bi zadivio . . . Misliš li, gospo, da Kostka ne može postati kardinal?...

— Takvo dijete! takvo dijete! — ponavljala je gospođa Malgožata, ravnodušna za te perspektive.

— Maza je tvoja, znam. Ipak, kada se radi o cijeloj budućnosti dječaka, onda ne može imati vrijednosti majčino maženje... Bi li htjela vidjeti da ti je Staško župnik u Rostkovu?

— Samo da je sretan i Bogu drag — uzdahne ona.

— Pa da čovjek govori s babama! — okosi se ljutito gospodin kastelan i brzo izađe da ne kaže ženi koju oštriju riječ. Dobrano strpljivosti uložio je u to da uvjeri gospođu, pa je s pravom požalio uzalud utrošenu elokvenciju.[32] Ipak se utišao njegov gnjev kada je pomislio na prirođenu razliku između muške i ženske pameti. U susjednoj sobi čekao ga je maršal gospodin Močidlovski i bio je bolji slušač, jer je primao svaki zaključak gospodina kastelana s pobožnim i tihim odobravanjem.

---

[30] poziv
[31] veza
[32] rječitost

— Natenane sam izložio milostivoj gospi sve te razloge — završio je kastelan svoje pripovijedanje — a ona svejednako roni suze i neprestano pronalazi prigovore...

— Velemožna gospođa dobrotvorka jest uzor ženskih vrlina.

— Divim se njenim vrlinama, ali bi ipak bilo zlo, da sa mnom upravlja ženska osjetljivost.

— Tako je vaša velemožnosti. Kako kaže poslovica: Jadnoga li doma gdje bode krava vola.

— Dobra je to poslovica. Jadnoga li doma. Sa ženskom glavom raspravljati... na vodi pisati! Šteta vremena... Volim da joj ukratko kažem svoju i da ne ulazim ni u kakvu diskusiju, jer će me inače obrlatiti i okrenuti na svoje, a to bi bila velika šteta...

— Tako je, vaša velemožnosti. Kako se kaže:

— Gdje žena vlada, muž tamo strada.

— Proverbia su narodna sciencia.[33]

— Gospodine maršale, imaš pet nedjelja vremena da sve fino spremiš i promisliš. Nadam se da će se i Bjelinjski radovati?...

— Od radosti će pomjeriti pameću, vaša velemožnosti.

— Tandem popiši sve što treba od odjeće i opreme i drži na umu da dječaci ne smiju u Beču bilo kako nastupiti...

Maršal je otišao, a gospodin Jan Kostka snivao je dalje sjajne sanje o budućnosti svoga roda. U daljini, na najtajnijoj, nepriznatoj granici tih snova blistala je kraljevska kruna. Zašto ne bi? Prijestolje je izborno... kralj nema djece... Ambicije gospodina kastelana nijesu poznavale granica, kada se radilo o presvijetlom rodu Kostkinu, personificiranom u njegovim sinovima.

---

[33] Poslovice su narodna mudrost.

BORBA I POBJEDA

I

— Polako! polako! — molio je gospodin Bjelinjski, jer je jedva stizavao Pavla koji se nije ni najmanje obazirao na to dovikivanje. Ono uopće nije ni dopiralo do njegove svijesti, kako nije dopiralo uopće ništa što nije bilo radosni krik slobode. Koračao je čvrstim, drskim korakom, opojen radošću slobode... Otarasio se tihog konvikta! Prestala je kruta disciplina školskih sati, otarasio se neprekidne, a tako neugodne, paske Otaca koji čitaju na licu svaku misao, paze na svaku riječ i pogled... Intrige bogatoga Gradskog vijeća, nenadana naklonost prezaduženog cara Maksimilijana prema protestantima, a kao posljedica toga oduzimanje doma Družbi Isusovoj, što joj ga je poklonio car otac — sve su to bili uzroci blaženog oslobođenja. Zbog pristojnosti nije vikao: živio car! Samo posvršavati zadaće, a onda...

Ispod sraštenih obrva plamsale su crne, bistre oči. Podrhtavale su uske nosnice. Ruka se nježno privijala uz balčak sablje, — tako dugo je nije ni taknuo u konviktu! Pogledom je obuhvatao kao svoje vlasništvo cijeli Beč, cijeli svijet. Činilo mu se da pred njim leži sam život, život bujan, krasan, šaren, on će ga otkidati na komade i željno gristi. Bijeli su mu zubi sinuli ispod rumenih usana. Vitka građanka u tijesnu prsluku okrenula se koketno i porumenila ugledavši njegov osvajački pogled.

— Ovdje! — šapne molećivim glasom gospodin Bjelinjski i pokaže visoku kuću sa po tri prozora. Gusti, željezni šiljci štitili su okna na kojima je bio napet

mjehur. Kod alke na vratima visio je štapić obojen sa dvije boje, a to je značilo da se iznajmljuje stan.

Po gradu se već raširila vijest o zatvaranju konvikta, pa su zato na mnogim kućama označivali štapićem kraj alke, ili svežnjićem šarenih vrpca kraj prozora, da su spremni primiti đaka na stan.

Pavle pogleda prezirno zidanicu što mu je pokazao mentor. Oko ulaza bio je klesan kamen bez ukrasa. Uz prag nije bilo pače ni gasila za baklje, te je bilo jasno da se gospodar i ne nada da će mu doći u pohode kakav odličnik.

— Ovdje?! — ponovi porugljivo. — Mjehuri na oknima, a straga se negdje iznajmljuje komorica. Možete ovdje stanovati vi sa Staškom, ali ja neću... Što je pisao gospodin otac?

Izvuče iz njedara pismo, rasprostre ga pred očima gospodina Bjelinjskoga, pa pokaže noktom mjesto pisano kastelanovom rukom:

— »Najmite dakle stan koji neće krnjiti splendor[1] našega roda i ne brinite se suviše za ekspens...[2]

Gospodin Bjelinjski samo uzdahne i zakima glavom.

— Ovo je posve zgodna kuća... — reče kasnije kada izađoše na trg.

— Nije, nego ono! — odgovori Pavle i pokaže veliku ugaonu kuću što se blistala od staklenih prozora s druge strane trga. Prijeđe prijeko i stade pred vratima. Bila su urešena, načinjena od teških dasaka, pojačana okovima i urešena sirenama i dupinima od kovana gvožđa. Na prečagi je visjelo lijepo brončano zvono. Nad vratima je, kao »cimer«, zlatna zmija savijala svoje vijugavo tijelo.

— Tu nema ni znaka da je slobodan stan — reći će gospodin Bjelinjski motreći pažljivo zgradu. Od šest prozora posljednji su bili izbočeni poput balkonića i činili su je sličnom palači.

---

[1] sjaj
[2] trošak

— Polako, gospodine Pavle — opominjao je — polako, tu stanuje kakav plemić... uvrijediće se, upitate li za stan...

— Plemić? tu na sajmištu?! Čija je to kuća? — zapita pretiloga trgovca što ih je radoznalo gledao iz susjedne kuće.

— Kimberkerova — odvrati začuđen što to pitaju.

— A tko je taj Kimberker?

Trgovac se još više začudi.

— Bogataš, gospodine! Gavan slavan u svem gradu, glava gradskoga senata.

— Kimberker? pa tako se zvao onaj bijesni lutoran što je lani bunio plebs protiv otaca isusovaca, a sada je navaljivao na cara da im otme kuću?...

— On je to, gospodine... Moćan i ugledan čovjek.

— Ipak je dobro što smo pitali... Nosimo se odavle što brže, gospodine Pavle...

— Ne vidim razloga čemu da idemo, — Pavle namršti obrve.

— Presveta Djevice! Valjda nećemo najmiti stan u lutorana! — zaprepasti se Bjelinjski.

— A molim zašto? Ne idem se s njim sroditi, nego idem da najmim pristojan stan. Nije mi brige za njegovu vjeru! Neće on nas obraćivati, ni mi njega.

— Naći ćemo isto tako zgodan stan u katoličkoj kući.

— Ne bi li?! Nisam vidio druge takve kuće.

— Sramota je ući u vezu s heretikom! Što će reći u kolegiju... O Bože!... jadikovao je Bjelinjski bez ikakva uspjeha, jer je Pavle već snažno povukao brončano zvono. Udarilo je i zveknulo, pa se još dugo njihalo na lančiću. U veži su zatoptali koraci. Momak odjeven u surku otvori im vrata. Veža je bila velika, popločena, visoka kao čitava kuća i osvijetljena odozgo okruglim prozorima. Široke stepenice okruživale su je kao bunar.

— Gdje je gospodar?

— U sobi, gospodine — rekne momče gledajući s poštovanjem bogato ruho na gospodičiću. Krene pred

njima uza stube koje su zbog sigurnosti bile nešto poviše pregrađene majstorskom željeznom ogradom. Iza te ograde lijepa su inkrustovana vrata vodila k paradnim sobama. Nad vratima se vidjela stroga rečenica iz Svetoga pisma: Hoćeš li njome upravljati gvozdenom batinom, smrvićeš je kao zemljani sud.

— Pogledaj Pavle — šapne Bjelinjski pokazujući mu glavom. Pavle slegne ramenima. Momak otvori vrata. U odaji, gdje je strop urešen kašetama sjedi lutoran Kimberker i na stoliću nešto zapisuje u rasklopljenu knjigu. Dobro je ugojen, a lice mu je prijatno. Hlače su mu bogato opšivene čipkama, kaput tijesan s kićeno isprutanim rukavima.

Kada začuje korake, okrene u čudu glavu.

— Ja sam Pavle Kostka, grb mi je Dombrova, sin sam kastelana zakročimskoga iz Poljske — započne Pavle latinski — treba mi stan za mene i brata...

— Ne razumijem latinski... — promrmlja domaćin smeteno.

— Govoriću njemački. Ovdje sam s bratom na studijama, pa želimo najmiti stan u vašoj kući.

— Ja ne iznajmljujem stana — odvrati Kimberker začuđen.

— Zar sam s porodicom zapremaš tako veliku kuću?

— Ima praznih soba... ali ipak ih nigda ne iznajmljujem...

— Iznajmićeš nam ih sada, gospodine. Ne radi se o cijeni... Platiću koliko zatražiš, i još više.

— Gospodine... — Domaćina je smeo zapovjednički način Pavlov, pa je u neprilici vrtio među prstima srebrne rese učkura ne znajući ni sam što da kaže.

— Možeš li nam, gospodaru, dati mnogo soba? — navaljivao je nestrpljivo Pavle.

— Možda onaj drugi sprat... Nečuveno... Tko je poslao ovamo gospodina?

— Sam sam došao videći da je lijepa zgrada...

— Nema joj ravne u čitavome gradu — priznade zadovoljno vlasnik, a dvorište! U sredini je studenac... Staja zgodna, stane u nju dvanaest konja...

— Je li mnogo soba u drugome spratu?

— Šest i dvije sobice i komorica.

— Smjestićemo se nekako za nevolju, izvoli, gospodaru, kaparu. — Pavle izvuče iza pojasa tešku kesu i baci je na stol — izbroji koliko je tu dukata, a kolika će biti najamnina, o tome se porazgovori s našim preceptorom — i pokaže rukom gospodina Bjelinjskoga.

Kimberker se ponovno začudi, gospodin Bjelinjski ispravi što je bolje mogao svoj od neprilike zgureni stas.

— Jan Sas-Bjelinjski, bakalaureus astroloških nauka, nazvanih genetlijatičkima, doktor medicine i filozofije, preceptor i staratelj jasnih velemožnih kastelanovića zakročimskih.

— Staratelj? — ponovi Kimberker pogledajući čas učenika čas pedagoga, kao da ne može vjerovati. Jesu li gospoda već odavno došla u Beč? — zapita zatim Pavla.

— Stanujemo tu već godinu dana, samo je sada zatvoren konvikt otaca isusovaca, pa smo ostali bez stana...

Najednom se ukruti Nijemčevo lice. Nastane šutnja.

— Vi ćete mi oprostiti — započne polako Kimberker. — Zaboravio sam neke važne okolnosti koje mi nikako ne dopuštaju da iznajmim stan... Porodične prilike...

— Čestiti gospodaru — reče živo Pavle — lako je pogoditi da je tome razlog što smo mi katolici, a vi protestanti... Što je to, zaboga?! Došli smo iz Poljske, gdje se svakome priznaje sloboda vjeroispovijedanja... Svatko hvali Boga kako hoće... Ne brinemo se za vašu konfesiju, ni vi za našu. Ne uzimamo stana za crkvu, nego za stanovanje... Izbroji, gospodaru, tu kaparu i pokaži nam naše sobe...

Kimberker je neodlučno sjedio.

— Kuća ne pripada samo meni, nego i mojoj ženi koju sam vjenčao pred licem Božjim. Oprostite, ali u tako zamršenom konfliktu moram je zapitati što misli — reče dižući se teško sa stolice.

— Sa ženom će se svjetovati! — šapne začuđeno Pavle kada su se zatvorila vrata za domaćinom.

Gospodin Bjelinjski mahne očajno rukom u znak da mu je sasvim svejedno. Vrata se otvore. Kimberker uđe prvi, iza njega osvane šušteći gospođa. Visoka je, mršava, a oči su joj malene, silno pronicave i crne. Na glavi joj je tamno velo, a oplećak joj je mrke boje. Promotrila je pažljivim pogledom došljake govoreći ujedno mužu nekoliko rečenica tako brzo da Pavle nije mogao razumjeti ni riječi. — Sjela je ukočeno i uprla u nj oči.

— Moja žena kaže da nikako ne možemo iznajmiti stana...

— »Neka se luče čisti i nečisti« govori Gospod svojim odabranima — primetne gospođa svečanim glasom.

— ... Već samo uz klauzulu... — dovrši gospodin Kimberker.

— Kakvu? — zapita Pavle crveneći se od ljutine.

— Da ni svećenik ni redovnik katolički ne uđu nikada u tu kuću...

— Ni svećenik, ni ikakva devocionalija, kipovi, papinske praznovjerice... — doda siktavim glasom purgarica Kimberkerova. Oči su joj sijevale od mržnje.

— Pavle se nasmiješi prezirno.

— Već sam rekao da tražim stan. Moliti se idemo u crkvu. Studenti smo, pa se u nas lakše nađe vrč piva ili pjesma, nego svećenik.

— Kimberker se razvedri.

— Tada nam gospodin jamči riječju poljskoga plemića da u kući neće biti ni svećenika, ni katoličkih sastanaka, ni molitava?

— Ni devocionalija, ni papinskih čarolija? — dobaci purgarica.

— Zadajem riječ — reče Pavle slobodno — gospodaru, ti prebroji novce i pokaži nam odaje...

— S neprikrivenim zadovoljstvom uze Kimberker kesu u ruke. Prebrojivši brižno dukate predade ih ženi. Ona ih izbroji požudno i spremi u ladicu.

— Pođu gore da razgledaju stan. Bio je lijep i velik. Pavle se nagne kroz dvodijelni prozor razdijeljen stupićem i pogleda u usku uličicu. Sa suprotnog je otvorenog prozora mlado djevojče gledalo napetom radoznalošću nepoznate goste u susjedovoj kući. Nasmije joj se i pošalje joj rukom pozdrav. Ona pobjegne preplašena u dubinu sobe.

— — — — — — — — — — —

— Imamo tako divan stan, da nije šteta što je u heretika — govorio je sat kasnije Pavle prelazeći opet preko trga. Išao je sprijeda i zaboravljao na nazočnost gospodina Bjelinjskoga koji je poguren i šutljiv mislio nevesele misli. Misli su mu bile upravo tako crne, kako su Pavlove bile ružičaste. Ugodni mirni studij u carskom astronomskom opservatoriju, titularna skrb nad kastelanićima koja mu je osiguravala život bez briga — sve je to prsnulo kao san i ustupilo mjesto teškoj odgovornosti. Djeca, što ih je prije godinu dana doveo iz Rostkova, prestala su biti djecom, a što su sada, to on ne zna. Viđao ih je gotovo danomice, a nije sve dosada zapazio promjene. Pozdravivši djecu pitao bi obično Oce za zdravlje i napredak dječaka, a zatim bi se što brže vraćao zadovoljno k svojim horoskopima i računima. Uopće nije poznavao svojih učenika. Zar ih je ikada poznavao? Pogledao je Pavla i konstatovao gotovo preneražen da ga je prerastao za glavu. Dečko je to bio, pače ne ni dečko, nego čitav momak od glave do pete: krasan, svojeglav i smion. Mentorove oči navikle su na ispitivanje zvijezda i knjiga, a ne ljudskih lica, pa su se zatvarale i žmirkale pred tom drskom mladošću kao pred suncem. Munulo mu je kroz glavu da napiše odmah kastelanu pismo i da otkaže brigu kojoj nije dorastao, ali ga je bilo stid. — Sada, pošto je toliko godina badava jeo hljeb!

— Staško! već imamo stan! — vikne triumfalno Pavle.

Gospodin Bjelinjski se prene i pogleda pogledom punim pitanja u mlađega kastelanića koji im se približavao I taj ga je prerastao gotovo za glavu! A ipak je lijepo njegovo lice odisalo tako djetinjom vedrinom i veseljem, nasmiješio se potištenom preceptoru tako srdačno, da se utješilo srce gospodina Bjelinjskoga. — No — pomisli, — bar taj mi neće nigda učiniti ništa nažao.

II

U kolegiju se predavanje već primicalo kraju. Učenici su uzorno upirali oči u profesora potiskujući u sebi zijevanje i nervno trzanje nogu željnih gibanja. Profesor, otac Teobulk, kao da to ne vidi, nije se obazirao na pješčanu uru, njihao je poput njihala na katedri svoju visoku, crnu pojavu, i raspravljao sa žarom, zapravo više za sebe nego za auditorij.[3]

— I tako se sve mijenja, ali samo prividno, sve prolazi, ali zapravo stoji... Mijenja se forma, prividnost, način, a sadržina ostaje uvijek jednaka. Uvijek je jednak Bog. Jednaka je borba dobra i zla, što je započeta još u raju. Neprikidni boj čini bit života. I što još? On je život sam. Borba je teženje i pobjeda. A jedina životna radost — teženje i pobjeda. Sva je razlika u tome, zbog čega nastaje sudar: zbog pravog istinskog dobra, ili zbog obmane. On, Ignacije, volio je borbu radi borbe same. Ima li za čovjeka što ljepše od boja? što milije od borbe?

... Ranjeni, nemoćni invalid, nesposoban da se bije, želi bar slušati o bojevima... Čezne za viteškim knjigama... u kojima zvekeće oružje, slava... Amadisa iz Galije, Rolanda, Oliviera! Nema ih. Nema nijedne. Jedva da su dvije knjige na dvorcu Lojolimu: »Život Kristov« i »Životi svetaca«. Nije želio takvih knjiga. Odbacuje ih

[3] slušači

prezirno na stolić uz ležaj. Od dosade zatvara oči da sniva o slavi. A tada iz odbačenih knjiga ustaju čudesna priviđenja, i javljaju se divne slike pod zatvorenim kapcima bolesnoga viteza.

... Gle, boj nad bojevima, neprestani, oštri, golemi boj. Dvije čete idu jedna protiv druge, nad četama su zastave. Nadesno je svijetla, jaka, čvrsta, nepobjediva četa Kristova, a nalijevo varljivo-šarena četa Sotonina. Oružje zvekeće, bore se redovi.

... Kao kladivo udara srce o grud usnula viteza. U boj! Stati u bojni red! Pod vodstvom Božjim, dignuvši vizir sjeći mačem, proburaziti dušmanina kopljem! Boj — viteška je to zabava!

... Probudivši se iz čudesnoga sna zavjetuje se bolni vitez da će postati vojnik Kristov. Ali kako da to učini? — Kako? Nekoć su vitezovi sjedali na konja, kao maločas u snu, borili se mačem i kopljem. Sada je potrebno drugo oružje. Život teče, mijenjaju se oblici... Nije više vrijeme za takve borbe, već su se preživjeli stari viteški redovi. Kako je jadan svršetak templara, viteza Djevice Marije jerusolimske, a maltežani samo čuvaju svoje tvrđe! Drugačije valja, drugačije!

... Razmišlja vitez; odbacuje haljine granda nobila. Smetaju mu slatke oči što su se duboko usadile u dušu, oči prelijepe dame s kraljevskog dvora. Valja ih zaboraviti! Svijest mora biti slobodna, prosta... Već zna što mu je činiti. Ide u školu, sjedi zguren u dječjoj klupi, koljena su mu pod bradom... Strpljivo upija u se nauku koja mu se prije činila nedostojnom. Putuje dalje na parišku Sorbonu, pješice, natovarivši knjige i skripta[4] na magarca... Tamo su prijatelji, drugovi, prvi rekruti. Pod udaljenim podzemnim svodovljem rađa se bojna četa Societatis Jesu, četa nad zemaljskim četama! Družba Isusova! Drugari su i borci oružja Božjega, viteška družina, Kristova bojna legija! Čujete li?! Mi nijesmo monasi kao oni nekadanji, nego smo vojnici, poglavar naš

[4] Spisi

jest general! Zastava Kristova i boj s neprijateljima naša su lozinka!... Čujete li?!...

Ušutio je časkom, zažarenim pogledom prelazeći preko razrednih stijena. Oči većine učenika tupo su uprte u pješčanu uru koja se već davno presula. U dvorani je tišina.

— Kakvo je oružje dao svojim rekrutima? — započe Teobulk iznova. — Griješili su nekoć vitezovi redovnici od oholosti. Oholost je dovela na lomaču templare, oholost je navukla kletvu na vitezove Djevice Marije jerusolimske. Oholost! — Dogmizala je u tabor kao lukava napast i premamila vojnike na neprijateljsku stranu. Na svoju vječitu sramotu oni su otstupili od djela Božjega. Zato je Ignacije svoje borce oboružao poniznošću. Poniznošću protivnom oholosti! Poniznošću jakom, dubokom. Poniznost će se srasti s njima kao haljina, utisnuti se u ruku kao putni štap. Uzalud će papa zvati Le Jay-a na biskupsku stolicu u Trstu, uzalud će car moliti to isto Bobadillu. Poniznost! Ništa nijesam, nemam ništa. Bog jest, sve je Božje. Ne mene radi, Gospode, ne mene radi, već na veću slavu Tvoju!!

Ušutio je opet i uprijevši se rukama o katedru gledao rasplamćenim očima u redove šutljivih slušača. Obarali su poglede iz bojazni da im ne sagleda dosadu i da uvrijeđen ne doda za sutra još novu zadaću. Zapravo nijesu mnogo slušali njegovih riječi. Don Inigo Lopez de Recalde, recte[5] Ignacije Lojola bijaše im već tako poznat! Znali su o njemu sve, pače i predobro, prema svome mišljenju. Pampeluna... kocke... Manreza...

— Uz pokoru dade im još ustrpljivost, a napose, povrh toga oružja još hrabrost silnu, hrabrost osobitu, drsku, hrabrost višku o kakvoj nijesu sanjali ni Amadis, ni Roland, ni Arturovi vitezovi! Ogrnuti tom hrabrošću biće spremni da pođu na kraj zemlje, u pustinje gdje sotona omamljuje oči priviđenjima, u najdalja taj-

[5] Zapravo (pravim imenom).

novita naselja Goga i Magoga, u pojase žarke ili ledene, među ljude žute, crne i crvene, gdje prijeti smrt od čovjeka, zvijeri, biljke i od zemlje. Neprestano smrt nad glavom! Ići bez mača, samo s križem među ljudoždere i propovijedati istinu Božju!

Ne prezati! Ne počinuti! Opasati kuglu zemaljsku Imenom Najslađim: Isus! Na svakom pedlju zemlje slaviti Jedinoga Boga! Ražariti sjaj slave Njegove od ekvatora do hiperboreja[6]!... to je, eto, san dostojan vojnika Kristovih, veći od djela cara Aleksandra, ljepši od snova Gotfridovih!!!

Prestao je, jer mu je ponestalo daha, i bacio pogled na pješčani sat. Otro je znoj s čela, pribrao se. Dječaci su odahnuli. Još maločas neki su videći njegovo oduševljenje uznemireno očekivali da će zatražiti kakve zavjete ili obećanja... Pažljivo je gledao po razredu. Lice mu se smrklo i ugasilo. Izmolili su stojeći molitve. Lekcije su svršile za taj dan. — Preduga šutnja izbila je odmah iza praga u radosnu buku. Preplašeni golubovi na trgu prhnuli su uvis i zalepetali krilima.

Otac Teobulk izlazio je s izlizanom knjigom pod pazuhom kroz pokrajni izlaz svojim običnim, brzim, pognutim hodom. U mračnome hodniku prihvati mu ruku vreo dlanić, vlažna se usta taknu okorjele stare desnice. Opipa nestrpljivo oblik glave, pridigne je prema svijetlu. U polumraku zasjaju suzne modre Staškove oči. Strogi otac Teobulk, strah retorike, pogleda pažljivo u te oči.

— Njega ste poznavali, oče... vidjeli... je li istina?... protisne dječak bojažljivo.

— Lojolu?... poznavao sam ga, oh, kako sam ga dobro poznavao!... Mnogo godina... idući njegovim stazama... i sada... uvijek njegovim tragom... sve do kraja...

Šutjeli su i gledali se.

---

[6] Ledeni pojas, sjeverni pol.

— Kao s braćom živio je s nama — šapne stari profesor malo muklim glasom — takav veliki svetac! on, koji je s Bogom razgovarao... cjelivao nas je... poljubio je mene grešnika... on...

Nehotice je taknuo prstima svoje grubo lice posvećeno bratskom nježnosti Sveca i nenadano se zagledao u dječakovo lice. Brzom, gotovo ljutitom, kretnjom privine dijete snažno na grudi, zatim žurno ode u mrak hodnika mrmljajući nerazumljive riječi.

Staško je stajao neko vrijeme ne dišući, a onda je krenuo prema izlazu. Zaslijepio ga je sunčani dan. Trg je bio još pun žagora razigranih glasova. Prošao je što brže mimo kolega, htio je biti sam, napokon sam. Nepogrešiva potsvijest odvela ga prema crkvi. Ta je crkva bila velika i pusta, zasjenjena mnoštvom stupova. Pred oltarom je vječna luč slabo podrhtavala u mraku, cvrčalo je i prskalo ulje. Dječak je sio u visoku klupu. Svijetla njegova glava počinula je na smeđoj boji rezbarena drveta kao drhtavi sunčani kolutić sred šumske tame.

Osjećao je beskrajnu ugodu. Mrak ovih stupova dozvao mu u pamet šumu, jedno tajnovito zatišje rostkovske šume, puno tišine i čara, gdje se tako slatko molilo. Dolje među drvećem pljuskao je mali potočić, a ovdje je slično prskala uljenica. U šumi slabašni žubor, a ovdje tiho pucketanje, ne prekidaju, nego pače još ističu dubinu tišine. Osjećao se slobodnim, daleko od svakidanjih poslova, kao s onu stranu života. S nasladom je zatvorio oči. Misao slobodna, misao bistra i smiona kao soko zakružila je nad zemljom i pogledala na nju s visoka. Obuzela ga divna radost, lakoća anđeoska, pronicavost nepogrešna, temeljita, duboka. Odletio je dušom u daleke neshvatljive prostore, krasne kao prognanikov san o domaćem pragu, a bliže srcu nego dadiljine ruke, — i potonuo je kao u more u njihovo beskrajno modrilo.

— — — — — — — — — — —

— Gospodičiću! gospodičiću! što je?!... sve zovem i zovem... Večera je već odavna na stolu... — otvorio je zanesene oči. Stari Vavžinjec, koga je Pavle još u Rostkovu prekrstio i nazvao Pacifikom, nespokojan ga je potezao za rukav.

— Večera?... — ponovi ne shvaćajući što bi to moglo da znači.

— Jest, gospodičić Pavle je pozvao goste i zapovjedio mi da trčim što me noge nose.

Hodao je kao u snu za starim slugom, a nije se još posve otrijeznio od svoga prijašnjeg zanosa. Noge su koračale po čvrstoj kaldrmi među visokim kućama i uzalud su nastojale da privuku na se njegove misli što su se razbujale negdje u daljini. U rasvijetljenim stanovima nazirale su se kroz opne prozora sjene ljudi što su lijegali na počinak iza znojna i sura dana. U uskoj ulici, gdje su se kuće dirale balkonima i izbočenim završcima žljebova, bilo je vruće i zagušljivo od ljudstva što se guralo kao u mravinjaku. Gore poviše dolijetao je od Dunava slobodan vjetar. Široka njegova krila samo bi rijetko spuštala po koje zalutalo perce u duboki prodor ulice, a onda bi škriputali žljebovi, uzbibali se cimeri što su visjeli tik nad glavama. Sa zarđalim škriputanjem njihale se zdjelice brijačeve, velike limene makaze krojačeve, potkova i kladivo kovačevo. Tuckale su jedna o drugu drvene kugle što su živim bojama prikazivale južno voće, naranče, limune. Nad visokim kamenim stepenicama zibala se amo tamo velika, nekoć pozlaćena, čizma kojoj je vjetar iskrivio ostrugu.

— Da nema toga njemačkog nereda, već bi odavna zatvorili crkvu, a gospodičić bi do jutra prosjedio... — gunđao je nezadovoljno Pacifik — straže su već davno trubile... Nijesmo mogli čekati s večerom, jer imamo goste...

— Tko je došao?

— Mladi gospodin Jurko i Jaško i Bernard i onaj crvenokosi s ustima nahero, kako ga ono zovu... Turner?... i ona djevojka s prijeka...

— Liza?

— I opet se doklatila. Neka joj samo Pavle mahne s prozora, već leti....

— Pa kako je majka pušta?... začudi se Staško.

— Majka? Sama je šalje stara svodilja! Djevojka možda ne bi išla, jer je isprošena... stara je šalje k bogatijim studentima da skupi opremu... Nemaju stida te Švabice!... Gospodin Jaško pokuckuje na lutnji — dometne kada je na stepenicama doletio do njih žagor izmiješan s muzikom.

— Staško se najednom ustavi.

— Reci da ću odmah doći — zamoli staroga, i u jednom dahu jurne do predvorja, a onda se potiho došulja do svoje sobice. Odahne našavši se sam. Najvolio bi zakračunati vrata, ali se bojao da štropotom ne svrati na se pažnju svoga brata i njegovih kolega. Tiho je sio na široki prozor. U susjednoj je sobi svaki čas izbijala salva smijeha. Tamo se veselo zabavljalo. Liza je svezanih očiju sjedila na stolici i nastojala da pogodi tko ju je u taj čas poljubio. Žarko su joj bockali bijeli, lijepi vratić i rumene obraze, gurali se i praskali od smijeha kada nije mogla pogoditi sred vike i šale. Najzad su uvukli u igru i mentora, približio se dostojanstveno, ali ipak mu nije bilo neprijatno.

— Herr preceptor!! — viknula je radosno djevojka i skočila sa svoga mjesta. Bjelinjski je skinuo naočari, svezao oči maramom, ali momke nije više veselila ta igra.

— Igrajmo se čega drugoga... predloži Jurko Rozraževski.

— Dobro, a čega? »Starostine gospođe«?!

— »Starostine gospođe«! Ne bi li još »Umrla je kraljica Bona«? Nismo više u infimi![7]

---

[7] nižeškolci

— Suca! odmah ću donijeti prakljaču iz praonice.

— To su prave dječje zabave — zajedljivo primijeti Joahim Turner — radije karte na stol pa da se poigramo trešaka.

— Ti bi se samo kartao i kockao, kockare!...

— Do vraga igre, pijmo braćo vino, pij Liza, pij naša boginjo... Sve teče, prolazi... mijenja oblike, forme, samo vino ostaje u svojoj vrijednosti jednako... jednaka je u ljudi ljubav prema njemu od vremena oca Noe... — deklamovao je Pavle muklim glasom, stao na stolicu i njihao se poput njihala.

— Teobulk, bogami Teobulk!

— Teobulk je dobar čovjek, rodom je iz Kališa, ostavte ga...

— Što, zar ga vrijeđam, ako njegovim stilom hvalim vino?...

— Ima kalefaktor posla kod Teobulka, no ipak se više izmori kod Buzeusa...

— Dabome! Što je dub, nije loza; što je krava, nije koza... Teobulk je spolja strog, a srce mu je mekano kao vosak... Buzeus je krvnik!...

— Dabogda krvnih ga pržio! Pijte, braćo, vino, mjesto da noću dozivate pedagoge...

— A još nema onoga jezuite Staška!!

— U zdravlje ljupke ljepotice Lize koja uljepšava naše večeri... Do kapi! Muzika! muzika! udri!

Tarnovski udari u lutnju.

— Kakav napjev želi čuti Liza, virgo formosa?[8]

— Što pitaš? Bakov dionizijski marš, ali živo!!

— Gospodo! Na Olimpu smo! odigraćemo zgodnu pantominu!...

— Otmicu Evrope! — cikne Pavle i zabaci sebi na leđa osupnutu djevojku, pa pojuri oko sobe. Evropa je vikala od neglumljena straha, a drugi su se nagnali za njima u potjeru ržući od radosti kao čopor ždrijebaca. Pavle je držao otetu djevojku čvrsto za noge, napadao ih

[8] krasna djevica

glavom kao da se bode, udarao nogama, a najzad pao na sagu na koljena.

— More! plivamo po morskim valovima!

— A mi smo dupini! za njima! otmimo Evropu!

— Ne vrišti tako djevojčice, neće te raskidati!

— O Isuse! pustite me! o Isuse!

— Drž, ne puštaj! kada prijeđe preko saga, biće već u Aziji.

— Vodom ih treba prskati! vodom!

— Vodom, poganine? Vinom!

— Zapriječite im put i polijte ih!

— Dupin prska vodu kroz usta! Ovako!...

— Grize! peče me za oči! — vrištala je očajno Liza. Bilo joj je da zaplače; izmučena i raščupana grčevito se držala za ovratnik hrabroga Pavla koji se neprestano borio.

— O nevaljanci! Dupinići su pred Jupitrom lijepo poigravali repićima, kako je prikazano na slici u Rostkovu, a vi!

— Pusti me! neću! — jecala je sve očajnije Liza.

Prestadoše. Spustila se na pod i plačući popravljala pogužvanu suknju polivenu vinom.

— Ne cvili, ptičice, ne cvili — tješio ju je Pavle — kupiću ti zato kod Didla zlatne naušnice...

— Kod Mantla su ljepše nego kod Diedelmanna... odgovori i presta plakati.

— Dobro. Kupiću kod Mantla.

— Kada? — zapita pohlepno.

— Sutra poslije škole. Pacifiče, donesi nam vina! Žurno! Što ćemo sada raditi?

— Ponavljam propoziciju[9] o kartama, to je igra — dobaci nehajno Turner.

— Bome nemamo ni karata u kući...

— Ja imam karte uza se — odgovori brzo. — Uvijek ih nosim — tumačio im je — jer to je jedina igra

[9] prijedlog

koja dolikuje studentu, pa još plemiću. Ni kraljevi se ne zabavljaju drugačije...

— Znam, znam! Gospodin otac također rado igra piket...

— Stari igraju piket ili što slično, a za mlade je trešak...

— Znamo! samo ga u nas zovu flus... Počnimo, gospodo, trešak.

— Ja neću — reče Bernard Maćejevski gledajući nemilo crvenokosoga Nijemca.

Turner je brižno miješao karte, a na blijedom, pjegavom licu pojavilo se od požude crvenilo. Izvadi iz kese dva dukata i baci ih na stol.

— Valjda nećemo igrati na sitnež — primijeti porugljivo. Izvade brzo novce pogledujući u njega s priznanjem. Bio je stariji od njih, već je treću godinu sjedio na retorici.

— A što ću ja raditi? — procvili Liza.

— Evo ti, pa jedi! — Pavle joj saspe u krilo punu zdjelicu slastica što su ostale na stolu — možeš nas gledati, samo ne smetaj...

Zavladala je pobožna tišina. Bjelinjski je drijemao u kutu, Joahim je dijelio karte, padale su pojedine riječi, zveckali dukati dobačeni u blagajnu.

— Žirov as i bundeva...

— Igram.

— Šestica, pasja joj mati...

— Plaćaj, plaćaj!

— Kralj je kriv...

— Da si izdržao, bluno...

— Daj mi karte, igram!

— Dva asa u Turnera!

— To je igrač.

— Ne igram! ne igram! zbogom! Pavle? ti se još držiš?

— Valja pokušati zbog časti poljske krune... opet šestica! ne igram!

— Glup si — primijeti Turner — dobar igrač ne uzmiče... Daj duplo!

— Samo jedanput koza crkne! Igram, ali idem po novce...

Izletio je iz sobe. Momci su ne dišući gledali kup dukata nasred stola. Turneru su podrhtavale vjeđe.

— Počistio sam do kraja... daj karte!

— Žirov dečko i as...

— Trojka... — izgovori polako, svečano Turner pokazujući svoje karte.

— Tri asa?!!

— Nijesi li ih imao od početka?!

— Imao sam ih... — cinično se nasmije zgrćući u kesu dukate; gledali su ga ubezeknuti.

— Tajio je da ima tri asa, a nagovarao me da igram... sikne Pavle crven od gnjeva.

— Zar si ti dijete?

— Gad je to! — začudi se Rozraževski. Svi su bjesnili i ljutili se na lukavoga Nijemca koji im je, što bi dlanom o dlan, oteo sav novac.

— Što se dogodilo?! — prene se Bjelinjski preplašen.

— Gdje si bio, gospodine? valjalo je paziti... odgovori mu oštro Pavle.

— Sramotno nas je očerupao.

— Da smo se igrali duraka, i onda bi izigrao — naruga se Jaško — kao pokojni kralj kod flusa...

— Nije ti to glupan!

Joahim Turner je dovršio prebrajanje dukata, svezao kesu, upro u njih svoje hladne, zle oči.

— Što vi mislite o meni? — zapita kratko.

— Ništa ne mislimo. I svinja je nadigrala načelnika, kada je imala dobre karte...

— Mislimo, dabome, — reći će Bernard ozbiljno, — da si mlađe drugove nagovarao na igru, a pošto si ih nagovorio, nutkao si da povećaju uložak, premda si sam držao u ruci siguran dobitak.

— To su principi igre.

— Ne razumijem se u to... Po mome mišljenju to nije plemićka igra...

— Moj otac je komes... — sikne oholo Turner.

— Ua! znamo mi! Komes od Vantora, jedan kmet, a tri dvora...

— Cartilifer![10]

— Zar u Poljskoj cvatu takvi običaji, da pozovete gosta, a onda ga obaspete pogrdama?

— Ne, jer u Poljskoj nema takvog lupeža plemićkoga roda...

— Naći ćemo se sutra poslije škole... dobaci Turner blijed od srdžbe i ode prema vratima.

— Naći ćemo se... o... naći ćemo se... Pacifiče! vikne Pavle poljski — posvijetli tome Švabi na stepenicama! Ali tako da polomi noge! Gaćeša prokleti...

— Kada idemo po naušnice?... zapita bojažljivo Liza čujući da na isti rok pada drugi projekt.

— Oho! čekaćeš svoje naušnice, dok mi gospodin otac ne pošalju novce iz Rostkova...

— Jezus! — jaukne žalosno — a Gregorijanke su za nepune dvije nedjelje!...

— Pa vidjela si da mi je taj razbojnik odnio sve novce...

Procvililа je gorkim plačem što je dirao Pavlovo srce meko prema njoj.

— Ne jecaj Lizice, uzajmiću u Arona... ne jecaj! Ići ćeš na Gregorijanke s novim naušnicama...

Odmah se razveselila. Gospodin Bjelinjski izišao je iz susjedne sobe, u kojoj ga je nestalo, kao mjeseca o podne, kad je oluja lebdila u zraku.

— Evo žalosnog egzempluma[11] — reče jecavim glasom — kada se za isprazni i odvratnu zabavu upotrebljavaju tarokovi talismani koje Crkva s pravom

---

[10] psovka skovana iz latinskih riječi
[11] primjer

osuđuje, pa se u drskoj igri skvrnu tajne Trismegistove. Karte treba studirati... a ne valja se zabavljati njima!

Svi prasnu u smijeh potapajući u vinu pređašnje uzbuđenje.

— Pođimo svi na Gregorijanke... — ćeretala je Liza. — Strašno je to lijepa svečanost... kažu da na čitavome svijetu nema bučnije...

— Gle naklapanja! I u Krakovu se slave Gregorijanke, i svagdje gdje ima đaka.

— Tako kao i u nas? I izbor? i pijetli se biju?

— Tuku se kokoti, dakako, ali zapravo još nijesam vidio te pretstave...

— Kukuriku! — zapjeva iznenada Rozraževski — sada možeš vidjeti... tko će da se bije? Kukuriku! Rukama je kao krilima lepetao izazivajući pogledom Jaška Tarnovskoga, ali je gospodin Bjelinjski očajno skočio k njemu.

— Pobogu! — vikne — dosta je toga! Ja sam vaš staratelj! mentor! Protestujem! oficijelno protestujem! — umuknuo je, jer su se đaci počeli smijati.

— Progovorio je mentor! i strogo!

— Dignimo ga! neka protestuje!

— Vivat naš preceptor!

Prije nego se ogledao postavili su ga na stol.

— Protestuj, gospodine, s visoka!...

Tarnovski dohvati svoju lutnju, zabruje prvi taktovi raskalašene »Strinke«. Gospodin Bjelinjski uvrijeđen do dna duše spentrao se sa stola, oni ga prihvatili za ruke, a Pavle i Jurko su glasno započeli:

Što bi strinka učinila
Kađa bi se ponapila?!
— — — — —
Ne zna šale ljutita
Biće protestacija!!...

prihvatili su drugi i grohotom se nasmijali.

Bjelinjski se već našao u vrtlogu plesa i uzalud se otimao, molio i zaklinjao i prijetio. Dobro ponapiti

uvukli ga u takt vrtoglave, bijesne muzike, koja se nije više mogla smjestiti u okvir jedne, ma kako velike, sobe.

— Kroz sve sobe! — vikao je Pavle. Sprijeda je poskakivao Jaško Tarnovski i trzao žice, da su mu se prsti kočili. Gurnuli su vrata. — Staško se iznenadio i ustao od stola zatvarajući knjižicu: »Hortulus animae«[12] gdje je na rubu nešto brižno bilježio.

Ustavili su se u čudu.

— Staško!

— Bogami, jest!

— Tu si, jezuito!

— Jao tebi, izdajice!

— Kako se krišom došuljao.

— Gospodine Stanislave... o... ne izlazi... Stanislave... — ponavljao je Bjelinjski vrlo nezadovoljan, i jedva je hvatao zrak, jer se zadahtao. U trijumfu su poveli nađenoga u gostinsku sobu i pripovijedali mu pretičući jedan drugoga o neprijatnom doživljaju s Turnerom. Srdačno im se smiješio bojeći se da njegov exodus[13] ne shvate kao da im nije sklon. Ta on ih je iskreno volio, napose Bernarda Maćejevskoga, a ipak, ni sam nije znao zašto, bilo mu je ovda onda ljepše daleko od ljudi.

— A to je naša poštovana prijateljica Liza — sjetio se Pavle. Nisi je još ni vidio, monaše, ako ne izdaleka...

— Staško se učtivo pokloni.

— Kako je pozdravljaš!? Kao kakvu vladiku?! Poljubi je, ali čvrsto...

— Ne ćeš je uvrijediti, ne boj se!

— Naprotiv ćeš je uvrijediti, ako ne poljubiš...

— Uvrijedi se Lizo, kažem ti, taj te prezire kao žensku glavu, a ne mile mu se žene kao ni židu slanina.

— Ne govori... nasmije se Staško.

— Poljubi, ako ne prezireš, poljubi!

---

[12] vrtić duše

[13] izlazak, bijeg

Gurnuo ju je k bratu, a ona se smiješila i plašila. Staško joj pažljivo pogleda u lice. Stajala je pred njim rumena, znojna, košuljica joj poderana od plesa, zgužvana safirnomodra haljina. Pregačica joj rasčehana. Nasmiješila mu se nesigurno, pomalo djetinjski, a pomalo lukavo. Sjetio se Vavžinjčevih riječi i osjetio prema njoj duboku samilost. Još je tako mlada! Oblo lice sjeća ga obraza anđelaka s oltara. Požalio je što propada njeno čovječje dostojanstvo. Iz toga su djeteta načinili igračku za bogatoga gospodičića ne brinući se što će biti dalje...

— Siroče... šapne mladić sagnuvši se k njoj. U pogledu mu je bilo toliko bratske nježnosti i tuge, da se djevojka odmah zacrvenila kao višnja i prikrivši na grudima razdrljenu košuljicu brzo istrčala iz sobe.

— Liza! Liza! Stoj! Kuda ćeš?!

Kapija se zalupila za bjegunicom. Pogledali su se u čudu.

— Što si joj rekao? Zašto je pobjegla?

— Nisam joj rekao ništa zla...

— Pobjegla — čudio se Pavle ne mogavši povjerovati u istinitost fakta. — Pobjegla? Takva prevejana djevojka!... A nije ni plaha...

— Uplašila se isusovca!

— A što bi! baš ju je milo gledao.

— Kao da mu je dala dragoljuba.

— Pričekaj, zaljubićeš se u nju, vidjećeš.

— Nema straha — nasmije se Staško.

— Kako si ponosit! a zašto? ako ne u Lizu, a ono u koju drugu...

— Ni u Lizu, ni u drugu. Ja mogu ljubiti samo što je vječno, besmrtno, bez ljage...

— Razgovarajte ljudi s njim, kad se on odmah uspne na propovijedaonicu!

— Gdje se bio čitavo veče?

— U crkvi.

— O pope! Prije podne se još mogu vidjeti u crkvi ljepušne građanke, i čovjeku se obraduje duša, ali predveče je crkva dosadna kao groblje... Svetitelju, što lutaš po svijetu? Valjalo bi ti načiniti u Rostkovu kapelicu, pa stoj tamo kao Simon Stupnik. To je za te jedino zanimanje...

— Eto zgodne misli. Na cesti, na raskršću, valjalo bi ga postaviti mjesto sveca...

— Čestiti mentore! Unesi u dnevnik: U Rostkovu na cesti uz šumu neka stoji kapelica . . . U njoj će Staško pretstavljati sveca . . . Neka se lijepo napravi slaman krović da na njega ne pada kiša...

— Ne bi li priuštio drven, vlasteline?

— Ili mjeden! Mjedeni krović pozlaćen, kakav je u Plocku kod župe. Piši gospodine: Kapelica pokrivena pozlaćenom mjedi pod imenom svetoga Stanislava Kostke . . .

— Sveti Stanislav Kostka! Bože sveti!... smijali su se do suza, i Staško s njima.

Gospodin Bjelinjski najednom pogleda na sat:

— Ajme, sad nà će pijetli zapjevati! Spavati, čestita gospodo! Spavati!

III

Uzmeškoljeno, bučno, šareno mnoštvo od nekoliko tisuća đaka dupkom je napunilo trg. Od zidova do zidova talasali se valovi glava, elemenat bezbrižan, veseo, premda živi u vječitoj bijedi, počesto strašan, pa s njim računa pače i presvijetli gradski senat, računa pače i sam car. Branile su ih davne sloboštine, privilegiji i običaji. U Beču, Parizu ili Krakovu tvorili su jednak ceh, s crnilom o pojasu uz lončić za isprošenu hranu, u poderanoj obući, istoj i ljeti i zimi, jednako spremni na vesele lakrdije i krvave nemire. Danas protiv protestanata, sutra protiv katolika, uvijek protiv židova. Nije uzalud nastala poslovica: boj se đaka više nego raka, — ta oni su bili kadri svašta načiniti. Tako se ni

najškrtija građanka ne bi usudila da uskrati đaku hranu, jer jao si ga onome, tko se zamjeri đacima. Od te goleme navale malo koji bi u budućnosti postao bakalaureus, — a tko da i sanja o doktoratu! Možda jedan od pet stotina. Pretežnijom većinom trebalo je da napune ceste, gradove i tamnice kao stihotvorci, lude, grabancijaši, slobodni vidari, pisari, pogrebni govornici, sajamski lakrdijaši, pjevači i džepari. Uz mlađahne momčiće bilo je podosta đaka nazvanih vječnima; to su bile brkate klisnice, drskih i oporih lica, lakome na tuđe žene i džepove.

Kroz sredinu gomile ostavljen je slobodan prolaz kuda će kretati povorka. Sred trga je sagrađena povišena pozornica zavješena raznobojnim zastorima, a tu se dizalo visoko, pozlaćeno prijestolje. Nedaleko prijestolja bila je nešto niža uzvisina, ograđena hrastovim plotom, mjesto za borbu pijetlova, koja je morala naskoro započeti.

Gomila je stala radosno klicati, jer se na protivnoj strani trga pojavila povorka. Vodio ju je sred trubača, maršala i dvora prošlogodišnji kralj, odabran za đačkoga kralja na lanjskim Gregorijankama. Svi su bili unakarađeni čudesnim šarenim haljinama, životinjskim i ljudskim maskama. Na glavama se vijale perjanice bojadisanih pijetlovih ili paunovih pera utaknute u koltune[14] kose kao u divljih Indijanaca. Tko nije imao maske, malo je oličio lice bojom ili bjelilom. Bilo je zgodnih Crnaca, Arapa, cigana i čudnovatih žutih Kitajaca s nastavljenim konjskim perčinom. Sam je đački kralj dostojanstveno hodao s napravljenim pedalj dugim nosom urešenim na kraju jednim cvjetićem; ogrnuo se grimiznim plaštem i držao u ruci vrč piva velikog obujma. Vodila su ga ispod ruke dva dvorska luđaka potresajući svojim kapicama našivenim zvončićima. Iza dvora polako se pomicala plejada profesora noseći zna-

[14] Koltun je bolest kože na glavi; kosa se sva slijepi i ružno zaudara.

menja svoje nauke, tko zemaljski glob, tko naočari, šestar ili manuskript. Đaci su se tako duhovito preobukli u profesore, da su se sakupljenim gledaocima trbusi tresli od smijeha. Dovikivali su imena najboljih maska tim veselije, što je gotovo u svakoga stršilo ispod svečane profesorske kape dugo kosmato magareće uho.

Iza profesorskog zbora išao je također zgodno prikazan magistrat i druge ugledne ličnosti. Nitko nije bio pošteđen, jer su Gregorijanke već odavna bile dan zabave i slobodnog ruganja svemu i svačemu. Iza nadutih trbonja gradskoga vijeća koračao je vođen na uzici krvnik sa slugama, a za njim stado raspuštenih satira ušivenih do vrata u jareće kože. Mečali su i ritali se nogama, pružali za djevojkama crvene šape, a djevojke su bježale i ciktale. Povorku je zatvarao bakalaureus načičkan perecima. Za njim je jurila rulja djece što su drečala razočarana, jer su ti drveni pereci bili samo vješto obojeni.

Čim je kralj zasio na prijestolje, maršal dvora obučen kao repati nepristojni majmun proglasio je početak izbora. Trubači su zatrubili u trublje, gomila se natisla sa svih strana što je bolje mogla, jer je svaki đak imao pravo da se natječe za krunu.

Stojeći na visokim stepenicama zlatarskog dućana oba su kastelanovića radoznalo pratila priredbu. Pavle se zabavljao i smijao, Staško je pažljivo motrio lica. Rastužio se videći gotovo na svakome pečat bijede sakrivene pod šarenim dronjcima preobuke. Ispod živahnih haljina izvirivala su mršava, nedohranjena tjelesa, kržljave uleknute grudi iz kojih se ovda onda kidao kašalj, kroz rupe šaljivih maska virile su zlobne, zavidne oči vazda nesitih ljudi.

— Glad iz njih bije — opazi — imaš li kakvih groša, daj im neka se bar jednom najedu na toj zabavi.

— Dobro — odgovori Pavle i prodrijevši kroz mnoštvo položi pred kralja dvije dobre šake dukata.

— Gospodo đaci! — vikne — za gozbu poslije sretno dovršena izbora!!

Kralj je veselo zazviždao radosno iznenađen, maršal, majmun-čovjek, previjao se i čudno klanjao, a kraljevska je pratnja klicala gromko »vivat«. Tek što se Pavle vratio na svoje mjesto, došla je svečana delegacija da mu zahvali. Jak brkonja nagaravljenih ustiju crnom čađi, obučen u zeleni prljavi kaputić, izvio je lijepu oraciju.

— Đaci smo, sirotinja — svršio je — no ipak, što god poželi mecena: magistra koji suviše zahtijeva... izlupati, dosadna rivala... maknuti, čuvanoj ženskoj glavi poslati pisamce, o svakoj purgarici saznati ma i najsitnije pojedinosti... sve ćemo to načiniti radosna i milostiva srca...

Trublje su ponovno zatrubile. Dva su mala đaka lupala u veliki kotao pred prijestoljem, da im je znoj curkom curio s čela, a slušačima su uši pucale. Maršal maskiran kao majmun iz Novoga svijeta dao im je znak da prestanu, pa je počeo glasno čitati:

— Na dan svetoga Gregorija, ljeta Gospodnjeg 1566, po običaju davnih vremena objavljujemo izbor milostivog đačkog kralja; a izbor se ne vrši ni po nasljedstvu ni po broju glasova, već odlučuju samo lične vrline svakoga kandidata. A kakve vrline i svojstva rese đaka? Duhovitost, dosjetljivost, invencija. Da razaberemo koji je kandidat time najobilnije urešen, predlažem da se gonetaju tri zagonetke. Tko dobro odgonene, dobiće krunu, uz pogodbu da je đak i da još nije bio izabran za kralja. Skupite, dakle, pamet, napnite je kao tetivu da strijela vaše domišljatosti oštro odapeta pogodi ovu krunu.

Sada se digne eks-kralj da se oprosti s dragim podanicima. Govor mu je bio obilno napirlitan mitologijom, a svršio je sa željom da se njegova milostiva braća, kolege kraljevi i carevi, ugledaju kod izbora nasljednika u uzorne običaje đačkoga dvora. Dugo su se praštali

mačjom deračom, a onda se utišali da bi se i muha čula, jer su izašla dva Turčina, brkovi im od konoplje pali do pojasa. Podigli su među dva štapa napetu hartiju s napisanim pitanjima. Čitalo se ne dišući.

»Dosjetljivost je vrijedna kraljevstva« — kočilo se na vrhu, a niže:

Primo: Bog je sve stvorio, svime upravlja, svega ima. Ipak nečega nema i ne može imati. Pitanje: Čega Bog nema i ne može imati?

Secundo: Pokraj žetelica u polju prolazi mladić i viče: Zdravo stotinu djevojaka! Nato odgovori jedna: Nema nas stotina, ali da nas uzmeš dva puta i po puta i četvrt puta i sebe još dodaš, bilo bi nas sto. Pitanje: Koliko je bilo djevojaka.

Tertio: Sveta je bila, sveta jest, niti je u nebu bila, niti će biti?

— Njegova kraljevska milost ostavlja svojim ljubljenim podanicima dvije ure da razmisle, a poslije toga roka neka se jave kandidati. Sada počinje borba pijetlova.

— A što će biti, ako nitko ne pogodi? — zapita Pavle starog studenta što je stajao do njega, a došao je prije s delegacijom.

— To se neće dogoditi, gospodine — odgovori — jer bi se đaci osramotili pred čitavim gradom. Ne pogodi li na vrijeme nijedan, onda će došapnuti nekome bivši kraljevi, kao ja, jer mi više ne kandidujemo.

— Pa onda znate kako glasi odgonetka?

— Odmah ću objasniti. Nevjerojatno su lake zagonetke, pa zaključujem da će biti silesija kandidata, i moraće im se zadati nova pitanja. Prva je upravo djetinjasta: Bog nema i ne može imati sebi ravna...

— Doista! zgodno je smišljeno...

— Na polju je trideset i šest djevojaka, ...to dva puta uzeto čini sedamdeset i dva, i još polovina... devedeset i još četvrtina devedeset i devet, i još mladić

— stotina. Za onoga tko se razumije u uzvišenu matematiku — prava trica.

— A treće je Sveta zemlja...

— Kako?

— Sveta zemlja neće poletjeti u nebo — nasmije se grabancijaš.

— Izvolite li pogledati kako borbeno nasrću pijelovi jedan na drugoga?

Odveo ih je kroz gungulu k podugačkom stolu ograđenom niskim vrbovim pleterom. Stol je bio posut slamom i pijeskom. Gospodari boraca stajali su naokolo držeći pod pazuhom ili pod skutom kaputa pijetlove. Kad se oglasila trublja, odmotali su im glave i oslobodili im krila od krpetina. Glasno kukurijekanje razlijegalo se po čitavome trgu, jer su im podražavali mlađi đaci. Ljubitelji borba gurali se kroz vrevu, ozbiljno opipavali pticama volje, kljunove i noge. Počeli se kladiti naveliko. Ptice nijesu bile pojene od jučer, a već nekoliko dana su hranjene žestokim biljem, zvanim »kosa Majke Božje«, bijesno su se gledale, iz otvorenih kljunova s pocrnjelim, krutim jezicima izlazilo je hrapavo kriještanje, crvenile se oči i kreste. Čaporcima su bijesno kidali odjeću svojih gospodara.

Trebalo je da budu dvostruke borbe: smrtne s mjeđenim šiljcima nataknutim na ostruge, i obične bez šiljaka. Gomila se stisla, da ne bi ni iglu propustila; na dva visoka nogara sjedili su suci jedan nasuprot drugome. Na te nogare vješali su se gledaoci, a protiv toga psikali oni straga. Kad nije pomoglo psikanje, vukli su sretnike za noge. Stala ih je vika, napravila se lomljava. Jedni se nogari rušili i prignječili ljude.

U vrevi se vikalo:

— Ne treba nogara! Otale ih!

— Neka suci stoje kao i mi!

— Počnite! počnite!

— Počnite!

Pijetlovi su kukurijekali. Pušten je prvi par na arenu. Bila su to dva pijetla, stare bojdžije, jedan crn, a drugi šaren. Pružali su duge, mršave vratove, piljili s mržnjom jedan u drugoga, nakretali glave i tražili gdje da najprije udare. Utajili se, mirovali jedan nasuprot drugoga, mjerili se prezirno ledenim pogledom i opet dizali glave vodeći se oko borilišta kao kod plesa. Na trgu je zavladala tišina. U isti mah su obje ptice zalepetale krilima i skočile jedna na drugu, kotrljale se kao klupko perja, vrtjele se kao zvrk. Perje je vrcalo. Oko njih se grozničavo, strastveno kladilo, upropašćivali se ljudi. Sred teškog disanja otkidali se povici:

— Crni! crni je jači!

— Nije istina! već ga hvata šareni...

— Crni!

— Šareni!

— Iš, iš!

— Drž' ga!

Nagli krik triumfa i srdžbe javio je odlučni momenat borbe. Crni je bio doista jači. Uspio je da skoči na leđa protivniku i orao mu trticu mjedenom ostrugom. Krv je prskala. Šareni je umaknuo. Iskljuvanih očiju iz kojih je kapala krv bježao je nasumce duž plotića, pobjednik ga je progonio i promuklo pjevao. Vlasnik slijepoga pijetla pružio je ruku, uhvatio za noge nesretnoga zatočnika, omahnuo njime, lupio glavom o kamen, a zatim bijesno bacio pod stol strvinu što se još trzala. Oko njega su igrači šakama nasrtali jedni na druge. Pobjednika su brižno pojili, gurali mu u kljun laneno sjeme močeno u mlijeku. Ali je pijetao teturao na nogama, u jednom se momentu ispružio, triumfalno zakukurijekao i pao mrtav.

U areni se borio nov par još bješnje, jer je gledanje borbe dovodilo do ludila ptice već i prije dok su bile na rukama. Uostalom slično i gledaoce. Pradavna radost i naslada puka, naslada u gledanju boja, udisanje mirisa krvi bez rizika za sebe i bez opasnosti — raspaljivala je oči i kretnje — izbijala u strasnim povicima. Natjecanje se oteglo, jer su oba borca bila podjednako jaka i spretna. Lukavi udarci jednoga kljuna sretali su neminovno metalni otpor drugoga kljuna. Svaki zamah krila odbijao se o zamah protivnika. Puk je urlao, pljeskao, tulio. Oklade se dizale do neviđenih suma. No zatočnici su slabili, jednako izmučeni prestajali se boriti, sve se ravnodušnije gledali očima što su se gasile. Uzalud su ih gospodari stavljali jednoga prema drugome, kljun uz kljun, nagonili ih i gurali. Stajali su nepomično, mrtvo ovjesili glave.

Digla se graja, jer su jedni tvrdili da je desni još spreman na borbu, a drugi, naprotiv, da je lijevi. Prije no što se svršila tučnjava zbog te raspre, obje su ptice ležale na stolu uginule od napora. Maknuli su ih što brže da puste treći par.

— Idimo već — zgrozi se Staško od odvratnosti.

— Idi, ako hoćeš, ja ostajem da vidim novoga kralja.

Pošao je sam kroz opustjele ulice. Sve su kuće bile gluho pozatvarane. Je li tko bio na trgu, ili je sjedio u kući, jednako je brižno zakračunao vrata iz straha pred samovoljom razigranih đaka. Hodao je sam u sjeni šutljivih kuća, promišljajući kako osjeća da se ne može prilagoditi životu, osjeća da je u njega nešto zasebno, neprebrodivo, silno. Nije po prvi put u životu stao kao okamenjen pred nenadanom misli: odakle se tu našao, odakle je došao? Zar nije s drugoga svijeta? Zašto ne može živjeti kao svi drugi, osjećati i shvaćati kao ostali. Čemu taj isti svijet, koji je drugima zamamna domovina, stoji pred njim kao gluha prašuma gdje luta kao prognanik? Ah taj svijet! kome ne bi omrzao! Sve je u njem polovično, relativno, malo, s dva lica... Svaka stvar, pa i najbolja, ima ružno naličje, a naprotiv, pod ružnom spoljašnosti nađe se sakrivena dobra jezgra. Čitav je svijet kao ta đačka zabava: šareni dronjci i smijeh, a odozdo glad i bijeda! Izvrsna slika svijeta!

Đaci se danas zabavljaju bezbrižno i nestašno, a sutra će ili prekosutra pod kakvom god izlikom klati židovsku djecu, ili rušiti kuće. Tako rade ljudi danomice. Tko da ih za to bezobzirno osudi? Takav je život, dvojak je, on je varavo nepoimanje svega, neprestano nanošenje krivice jednoj polovini čovječanstva, glad jednih, presićenost drugih... Srce je u njemu plakalo od bola i čežnje za čistim, velikim, besmrtnim Dobrom uz koje bi se moglo smireno počinuti...

Podigao je oči pune suza i nasmiješio se: na kraju ulice, na modrome nebu, križ crkve svetoga Stjepana plamtio je kao luč, jer se na njem odražavalo zapadno rumenilo.

IV

Liječnik je izašao, a Staško je odahnuo i sklopio umorne oči. Da ga samo časkom puste na miru! Već je peti dan otkako se, tko zna odakle, svalila na nj bolest, i u žaru vrućice rastapala svijest i snagu. Zagušljiv miris paljenog šećera i cimeta, kojim je brižni medik dao nakaditi sobu, teško je tištao razboljelu glavu kao ljepiva, uporna möra.

S mukom je pogledao na prozor iza koga se blištala bjelina rane zime. Na staklu je studen izvezla vedrace, divne kao sjećanje na raj. Velike, kićene paprati bratimile se s grmljem koga nigda ne vidješe ljudske oči. Prečisti sjaj njihova lišća ranjavao je bolni pogled. I opet je sklopio vjeđe, zapadao u grozničavi polusan i polupriviđenja. Lepršale su u sjećanju kao magla nad livadom davne, djetinje, rostkovske uspomene.

— Gle, Pavle i on trče zajedno tamo iza voćnjaka prema potočiću koji se blista kao zamrznuto okno... Dršće voda, žuri se, pljušti... Oh, da mu je doći do nje... umočiti spaljene usne, uroniti izmučenu, bolnu glavu... Gdje je Pavle? nema ga više, sam je ostao... Zelena livada između njega i vode produžuje se, proteže se bez kraja... Sa strane niče tamna, mrka šuma, šuma

iz priče o razbojniku Madeju... Na livadi pase jagnje... kako je bijelo i milo... vuna mekašna kao kudjelja... Idi sa mnom na vodu jaganjče...

— Nenadana lomljava u šumi: muklo reži i ispada iz guštare veliki crni gončin — Sotona. Već ih je sagledao i juri... Krijese se podbule krvave oči, ovješene lalovke klimataju u trku, Sotona kesi crne desni. Sjajni koljači usađeni su u njih kao čavli. Osvrće se dječak za janjetom u strahu preneražena srca — gdje je? A to je već on sam postao ono bijelo, bespomoćno janješce, osamljeno nasred livade. Na njega upravo juri strašni crni pas. Tanki papčići urasli su u zemlju od groze. Njuška je već tik do...

Probudio se s krikom, gospodin Bjelinjski sagnuo je k njemu svoje čestito, zabrinuto lice.

— Što ti je Staško?...

— Ništa — odvrati dolazeći k svijesti. — Sotona mi se usnio...

— Gle! Sotona! — prasne u smijeh Pavle stojeći na vratima — sigurno ga je iskušavao kao svetoga Antuna.

— Sotona pas... crni pas iz Rostkova... — odgovori s naporom Staško. Pogleda na prozor želeći da vidi nebo. Uleđena stakla nijesu propuštala modrila. Vidio je samo hladno i nemilo svjetlucanje ledenih gajeva. U glavi mu se kao u snu prividio svježi zimski uzduh i tirkizna kupola neba.

— Daj, gospodine, da se otvori prozor... — zamoli šaptom.

— Prozor! — zgrozi se pan Bjelinjski — odmah ćemo nakaditi borovicom i pridodati zrnja alojeva da se smekša uzduh...

— Staško rezignirano sklopi oči. Prekinuti san i opet se vraća. Vidi se da je samo strpljivo čekao iza pregrade svijesti. Ugleda se opet na istoj livadi, opet je bespomoćno janješce... Sa zebnjom gleda prema

šumi gdje vreba crna, zla neman. Već vidi kako se šulja među drvećem... Sada će se pomoliti...

... A možda ima Pavle pravo? To nije hajkač, očev miljenik, već prava sotona, zao duh?... Već se pomolio iz šume, približava se... raste... raste... Postaje velik kao gora... postaje velik kao šuma... prikriva pola neba. Blješte krvave oči... na stranama rastu tamna krila kao oblak... protežu se da zaguše janje, da zaguše cijeli svijet... Kuda će?! Kamo da se skloni? Gdje je pastir koji će ga zaštititi?... — — — — — — — — — — — — —

— Govorio sam mediku da mu treba toliko puta pustiti krv koliko mu je godina, a on se prevario za dva puta — gunđao je uzbuđeno pan Bjelinjski prilazeći s lijekom u ruci.

— Molim vode...

— Voda samo razrjeđuje humore[15] i dovodi organizam u još gore stanje; a to je arcidjelotvorni dekoktum[16] pripremljen iz mesnoga soka s nizom bisera i dukata... pij...

— Pošaljite po oca Donija... Oca Donija, on me voli, doći će... sa Sakramentima neka dođe... Užasno mi je... Pacifiče... idi!

Stari Vavžinjec zapita pogledom Bjelinjskoga.

— Idi, idi, biće mirniji, a zovni usput i liječnika..

Izađe brzo. Pavle, sagnut u susjednoj sobi nad zadacima, podigne glavu čuvši korake.

— Kamo ćeš? — zapita i ne misleći.

— U kolegij, po oca Donija.

— Po koga đavla?

— Gospodičić Staško silno moli...

Pavle pogleda u nj trepćući brzo očima. Odmah je skočio na noge.

— Ne treba! Tko te šalje? — sjedni! i ne usuđuj se izaći...

---

[15] tekućina
[16] uvarak

— Gospodin Bjelinjski je zapovjedio i po liječnika — reče stari sluga u čudu.

— Bježi brzo po liječnika! Ali čuvaj se! ne idi u kolegij!

Ostao je sam crven od gnjeva i zabune. Osjećao je da ga oblijeva vrućina kad samo pomisli što bi bilo, da nije zapitao staroga kamo će... Gdje bi bila zadana riječ?... Sramota!... Riječ poljskog plemića...

Razljutio se na brata; ne može ni jedne sedmice otrpjeti bez svojih popova!... Za dva će dana ozdraviti, i može se naispovijedati koliko mu srce želi...

Uđe u susjednu sobu.

— Poslao sam Vavžinjca po Oca Donija — šapne mu Bjelinjski.

— Znam — okosi se Pavle — ali sam ga ustavio. Ne vidim nikakva razloga da mučite Oca Donija koji je već vremešan, i da dižete graju... Baba! — okrene se k bratu — čim te prst zaboli, već ti se čini da ćeš umrijeti... čvrst si dečko, a prenemažeš se kao djevojka...

Suze zasjaše u bolesnikovim očima.

— Nije da se prenemažem, Pavle... već tako... Da znaš kako mi se javljaju strašna priviđenja!... nestalo bi ih... i duši je muka...

— Tebi je muka, a Ocu Doniju nije muka dolaziti po toj ciči... Ti misliš samo na sebe!...

Staško postiđen umukne.

— Ako bude zlo, ne boj se, poslaćemo i sami — dođa Pavle da ga umiri. Izlazeći pogleda promijenjeno bratovo lice i mršave ruke što se neprestano trzaju, pa nehotice zastane. Prvi put se poboja da je Staško doista bolestan.

— Što veli liječnik? — zapita tiho Bjelinjskoga.

— To je neznalica! — zagrcnu se od ljutine mentor — da radi kako mu kažem, Staško bi već davno bio zdrav! Odmah sam rekao da treba šesnaest puta pustiti krv i napojiti ga čajem od luka tučena u željeznome

avanu, i od salitre, kvasine i meda rožatoga. On se upro, i daje mu sirup od bijeloga maka, korijen mačinca, sporiša i mergiča u siruci...

— Ali što veli? Što ti misliš gospodine?...

— Lako za to, što on veli, jer je on ordinarni vidar, ne zna pače ni koje su konstelacije povoljne za liječenje... a ja držim da još nije zlo...

Staško je bez svijesti drijemao. Pavle ga još jednom pogleda i vrati se k nedovršenim zadaćama. Posao mu nije odmicao. Bratova bolest, lutoranu zadana riječ, neprestano mu se sve to vrzlo po glavi. Što će biti, ako... doista?... — Odagnao je nemir slegnuvši ramenima. Kako bi? Staško je zdrave prirode, upravo kao i on... Malo će pobolijevati, a onda ozdraviti... Zar je malo slabunjavih ljudi, a opet ne umiru...

Sagnuo se smiren nad zadatke, ali ipak nije mogao sabrati misli. Nije skrpio ni jedne valjane zadaće. Sjetio se da Staško obično pribilježi teže i retorički ljepše rečenice, i pošao je da potraži među bratovim knjigama. Lako je našao bilježnicu, gdje je na koricama pisalo:

»Liber ellegantiarum, scriptus per me, Stanislaum Kostka.«[17]

— Ellegantiarum! — nasmije se Pavle. — To je osao! elegantiarum! Da to vidi Teobulk... Prevrtao je listove tražeći što bi mu bilo zgodno. Uspravnim, nešto djetinjim, Staškovim pismom bile su napisane stilski ljepše rečenice, što ih je preporučivao magister Teobulk. Na rubu su se crnili sitni zapisci olovkom.

»O Maria, sis mihi propitia...«[18] pročitao je i začudio se Pavle.

Prolista nekoliko stranica: Najmilostivija Zaštitnice i Majko! Kraljice neba i zemlje!

— Bogami! on se moli pače kada piše zadaće!...

---

[17] Knjiga krasnih rečenica što sam je napisao ja, Stanislav Kostka.

[18] O Marijo, budi meni milostiva.

Dovršio je svoje zadatke i odnio bilježnicu na mjesto.

Pacifik je doveo liječnika i taj se spremao da ponovno pusti krv pod kritičnim okom pana Bjelinjskoga.

— Odmah će mu odlanuti! — šapne mentor — da mene sluša, bilo bi već drugačije...

— Daj Bože — promrmlja Pavle. — Opet se uznemiri videći onesviještena brata. Istrča brzo, jer je sat na obližnjoj crkvi izbijao jedanaest sati. Na stepenicama se najednom ustavi:

— Pacifiče! — vikne — da nijesi zvao svećenika bez mene!...

Pojuri dolje praćen Vavžinjčevim ražaljenim pogledom. U školi se vrijeme otezalo. Predavanje Oca Mateja činilo se još jalovije i dosadnije nego obično. Staško je bolestan... nesretne ove riječi neprestano su padale u zamršenu mrežu silogizama kidajući suptilno tkanje dokaza. Profesor se naježio zbog neshvaćanja inače bistroga đaka. Vraćao se kući natovaren zadaćom da sto i pedeset puta prepiše dugu, nimalo laskavu rečenicu. Ništa zato! Bježao je kući kroz vijavicu što se razdivljala nad gradom. Od rijeke je pirio zapadni vjetar, oštar kao nož, noseći snježne lepršave pahuljice. Letjele su u tijesne uličice vrteći se kao pomamne. Za njima je navaljivao vihor u te uske prodore, i dizao opet snijeg da se kovitla u visini. Cimeri, slični sablastima sred bijele prašine, poigravali su kao mahniti škrgućući luđačku sarabandu. Žljebovi se svijali, škripili i drhtali. Prozori su jednolično lupkali. Trčao je ne ustavljajući se, zaduvao se i upao u vežu. Stari je Pacifik stajao na stepenicama, iščekivao je. Pavle stane bez daha.

— Što je?

— Gospodičiću... brzo treba svećenika... Gospodičiću Stašku je vrlo zlo...

— Čekaj!... još ne... ne...

— Gospodine!... Starome je drhtao glas. Silio se da ne pokaže uzbuđenje. Kmet! Kako bi se smio javiti?

Njegovo je da sluša i gotovo. Ali volio je Staška i stare su mu se ruke tresle od očaja.

— Gospodičiću!... ma on moli i zaklinje...

— To je moja briga! — brecne se Pavle i pojuri gore. Bjelinjski digne prema njemu zaplašene oči.

— Gore mu je ... šapne. — Da je bar odmah pustio krv, kako sam rekao! Poslao sam Vavžinjca po svećenika...

— Vratio sam ga natrag — reče oporo Pavle.

— O Bože! A nebogi Staško neprestano samo to moli!

Pavle priđe k njemu strašnim, tihim korakom.

— A gdje si ti bio — sikne — kada sam svojom časti zajamčio Kimberkeru da svećenik neće ući u tu kuću?

— Isuse Marijo! istina je!...

— Isuse Marijo!... ponovi porugljivo Pavle. — Bješe onda misliti i ne dopustiti mi da jamčim! Ponavljam, gdje si onda bio?! Lutka starateljska! mentor!

Bjelinjski padne skršen na stolicu.

— Bože! — zajeca — što sam mogao učiniti?! nijesi me htio ni slušati!... nisi mi dopustio ni da pisnem! zaklinjao sam te... još na vratima... o Bože!

Plakao je kao dijete i sakrivao lice dlanovima. Lutka starateljska!! I pravo je! Gdje sam bio? Bijaše mi onda ostaviti nadzor, ili paziti!...

U slomljenoj pojavi nesretnoga astrologa bilo je toliko jada, da se Pavle zastidio.

— Ne plači, gospodine. Zaboravi što sam rekao u ljutini. Kriv sam ja i nitko drugi, upravo samo ja... Što da se radi? što da se radi?!

Obim je rukama stiskao glavu od očajanja.

— Spava li Staško?

— Ne znam — odgovori kroz suze Bjelinjski.

Uđu na prstima u susjednu sobu. Pavle se lecne videći brata. Glava mu je zabačena čvrsto uprta u jastuke, koža potamnila, dah težak, čuje se hropac. Ruke

u neprekidnim trzajima lutaju po pokrivaču kao da nešto zgrću. Kada su se javili koraci, otvori oči.

— Hoće li doći?... skoro?... — zapita slabim glasom.

— Staško!... reče mu Pavle prihvatiši ga za ruke — Staško! Ne bi li bilo bolje da pričekamo dok ne ozdraviš?...

Raširene bolesnikove oči uprle se u njegovo lice.

— Ja neću ozdraviti...

— Kako ne bi ozdravio; Pričekaj, braco, makar samo do večera.

— Ne! ne! — krikne Staško, i pokuša da se digne. — Pavluš! Oca Donija... ili drugoga... sa Sakramentima... brzo, brzo...

— Slušaj Staško — govorio mu je Pavle isprekidanim glasom — kada sam uzimao stan, tražio je Švaba od mene obećanje da k nama ne smije doći katolički svećenik...

Staško je gledao u nj ne govoreći ni riječi.

— Riječ sam zadao... Staško, razumiješ li? — svoju čast, svoju plemićku čast... Staško! da nećemo zvati svećenika... Riječ sam zadao...

— I ako je u kući samrtnik?... zapita bonik slabašnim glasom. — Zar spasenje duše nije preče od riječi?

— Nije bilo nikakvih izuzetaka — muklo protisne Pavle.

Duga šutnja. Spušta se mrak.

— Odnesite me... — prihvati vrelim, brzim šaptom Staško — odnesite me, samo žurno.

— Staško! ta samo pogledaj kroz prozor... takva mećava! kao u siječnju! ne bi te živa donijeli.

— Samo dolje u dvorište... tamo će doći svećenik.

— Dobro, kad se stiša vjetar.

— Umrijeću prije nego li se stiša...

— Ne!

Staško ga milo prihvati za ruku.

— Otiđi Kimberkeru! zamoli ga! traži da dopusti!

— Da molim? — Pavle je osjetio kako mu vrući trnci gmižu duž hrptenice kad samo pomisli na takvu molbu. Sam je zadao riječ, a sada moljaka... Kastelanski sin... velmoža... da moli tog purgara kojem je dao riječ... Šutljivo je odmahnuo glavom.

— Neće dopustiti! Učinićemo nešto drugo čim samo prestane duvati...

Staško ga nije više slušao, jer se rasplakao kao djetešce.

— Marijo! — vapio je jecajući — Majko Najsvetija!... ti vidiš... spasi me!... Djevice!... Imaš službenicu Barbaru kojoj je jedina služba da bdi kako ne bi ljudi umrli bez Boga... Pošalji nju... Ti možeš to učiniti... samo ako ushtjedneš... Marijo!...

Šapat je zamro. Pavle se ukipio, upiljio pogled u zamršene šare na podu, najednom se stresao i podigao glavu.

— Smiri se, Staško — idem da zamolim Kimberkera.

— Idi, žurno, žurno, molim!

Izišao je na stepenice i silazio nogu na nogu, i strašno se borio sam sa sobom. Na svakome mu se koraku činilo da neće podnijeti nego da će opet jurnuti gore. Kašto je stiskao zube da ne vrisne. — Za Staška... za Staška... — ponavljao je. — Kriv sam... valja da trpim... Silazio je. Dugo je stajao pred vratima prije nego ih je otvorio. Kimberker je kao obično sjedio nad knjigom uza svoj stolić. Voštane su svijeće gorjele u mjedenim svijetnjacima.

— Čime mogu služiti vašem gospodstvu? — zapita.

— Gospodaru... sjećaš li se kako si nam iznajmljivao stan i osigurao sebi jedan uvjet, da nas nikada ne pohodi katolički svećenik?

Kimberker u čudu kimne glavom.

— Brat mi je bolestan... teško bolestan... umire. Za nas je katolike strašno umrijeti bez svećenika... Molim da se samo za taj jedini put ukloni ova pogodba.

Smrt je ozbiljna stvar, pred njenim licem ne treba nikakvih klauzula...

Na Nijemčevu se licu javi silna zabuna.

— Gospodine!.. Bolestan?! Gospodin Stanislav? Umire?! to ne može da bude! takav čvrst i lijep mladić. Koji ga liječnik liječi?

— Medik Donatino... Talijan...

— Odmah sam pomislio! Nesretni je to discipulus[19] Hipokratov! Poslušaj, gospodine, dobar savjet i pozovi magistra medicine Rudolfa iz Moguncije. Čudesa, prava čudesa stvara! Ljudi ustaju sa smrtne postelje. Stanuje u Krojačkoj ulici niže Bijeloga Crnca. Sestra moje žene bolovala je duže od tri godine od upale trbuha, a...

— Zahvaljujem za savjet — presiječe Pavle — i odmah ću k njemu... No što je s onim. Ubogi moj brat tako se uzrujava, da će sigurno umrijeti, ako mu ne ispunim želju...

Tajac.

— Gospodaru — prihvati opet Pavle, a glas mu se lomio i kidao. — U nas nije obična stvar... moliti. Ja... molim...

Kimberker se smete i obori oči.

— Ja bih od srca i duše... ja... ne marim, samo ako moja žena pristane...

— Zar ti, domaćine, nijesi glava u kući?

— Oboje smo... oboje... Gospa Kimberkerica žena mi je, kruna moje glave, po riječima Svetoga pisma... Ako ona pristane... ja, pače...

Pred vratima zašušti suknja, gospodar se digne.

— Eto i nje same... pa je pitajte... — a on izađe brzo i ne čekajući odgovora.

Gospa Kimberkerica uđe službenim korakom zureći u Pavla svojim oštrim crnim očima. Sjedne čekajući što će joj reći. U kutovima reskih uskih usana krila se zluradost i prezir. Shvatio je da je prisluškivala pred vratima, zna o čemu se govori i uživa u njegovoj sramoti.

---

[19] učenik

Dosta ju je bilo pogledati. Čekala je njegovu molbu da ga ponizi svojim odgovorom. Pogledao ju je još jednom i osjetio da neće ništa izmoliti. Guja! Krv mu je navrla u glavu, izletio je iz sobe bez riječi. Napolju je njime ovladala divlja želja da lupa glavom o zid. Osjećao je da se ni za što neće vratiti u stan. Kamo će? što da radi?...

Brat, brat... izdiše bez ispovijedi... mlađi brat... predragi Staško... Kostka umire bez sakramenata kao skitnica... brat...

Priviđale su mu se čas samrtničke modre Staškove oči, čas majčino lice. Izudarao se o svoju nemoć kao orao o kavez. Časom ga je zahvatio mahnit gnjev kao vihor, a s njim i želja da se vrati, prignjavi za grlo tu prokletu babu i zatraži da ga riješi zakletve. U isti mah je osjećao da će radije sebe probosti mizerikordijom,[20] nego da to učini. U očajnom kovitlanju misli sjeti se najednom imena onog liječnika i zaputi se kroz snijažne smetove. Silazio je s puta, lutao besplodno po krivudavim uličicama. Teškom mukom nađe kuću niže Bijeloga Crnca. Primila ga je blaga žena s velikom naboranom kapom. Čudotvornog medika nije bilo kod kuće, pozvan je k postelji bolesnoga grofa Altenberga koji stanuje blizu Beča. Gospa je mislila da će se muž vratiti pred jutro.

— Poslaću kočiju... daću novaca koliko zatraži... samo se neka požuri... — navaljivao je Pavle.

— Zar vam se razbolio otac? — pitala je i gledala sažalno.

— Mlađi brat...

— Ne plašite se, gospodine. Biće kako je Bog odredio — rekla je i za njim brižno zatvorila vrata.

Ostao je i opet sam, sred tame i vijavice, s dušom punom nemira i bojazni. Vukao se kući. Što će ga tamo dočekati?... I na misao, da će ga već na pragu sresti bratove oči i žalosni šapat: — Pavluš, svećenika!... — zateturao je kao pijan. Pomišljao je pače da bi mu

[20] Vrsta mača.

možda bilo lakše, kada bi čuo da je Staško već mrtav, ali ga je onda uhvatio takav strah da se to ne obistini, te je trkom trčao kući. Velika je veža bila slabo osvijetljena uljenicom. U drhtavu svijetlu ugleda Pavle mršavu, crnu pojavu nagnutu preko ograde stepenica. Kimberkerica je stajala i gledala dolje.

— Straži stražu da ne dovedem svećenika, furija! — munulo mu je kroz glavu. Htio je proći mimo nje i ne pogledati je, ali mu je prepriječila put.

— Ne vrijedi baš mnogo riječ poljskog plemića — zasikće jetko.

Sav se strese od gađenja i strašne srdžbe, pred očima mu zasja purpurno svijetlo, posljednjim silama se svlada da je ne počne daviti...

— Uh, uh — krkljao mu je glas prigušen od gnjeva — šuti! izrode! zakrenuću ti vratom . . . nakazo! . . . bratu... bratu uskraćujem posljednju utjehu, a ona . . . se usuđuje... uh, ja neću otrpjeti! Šuti!...

Uzmakla je prestrašena među pritvorena vrata, ali nije mislila ustupiti.

— Zgodan izlaz! — zasiktala je — nije doveo svećenika nego duvnu!

— Duvnu?

Čuđenje je bilo veće čak i od Pavlove srdžbe.

— Duvnu — ponovila je tvrdoglavu; tko je išao po nju, ako ne vaše gospodstvo?

— Ne znam ništa ni o kakvoj duvni! — izdere se i pođe prema njoj — išao sam po liječnika što ste mi ga preporučili... Što hoćeš od mene?! Govori!...

U njegovu je glasu bilo toliko istine, da je gospa Kimberkerova ušutjela. Od zagrižljive i porugljive postala je sjetna i plačljiva.

— Dakle nijeste vi?... Zacijelo magister Bjelinjski, ili onaj stari... Imala sam ja pravo kad sam se protivila da iznajmimo stan... Znala sam da će se tako svršiti... Usprkos obećanja...

— Pričaj, gospođo, tko je dolazio?

— Biće tome jedna ura — zakuka — čujem gdje zvoni na stepenicama... istrčim brzo, ali već silaze... dva dječaka sa zvoncem i mlada duvna s poputninom ... U mojoj kući — vrisne opet bijesno — u mojoj kući! ...Katoličko zvonce! duvna! praznovjerice! papinsko gadno popovstvo!...

Nije slušao, već je otrčao gore. Vrata su bila zaključana, otvorio mu pan Bjelinjski.

— Spava — šapne i stavi prst na usta.

Pavlu odlane i nasloni se na vrata.

— Spava, živi... Tko je doveo duvnu?,,,

Bjelinjski skine od čuda naočari.

— Duvnu?

— Onu što je bila kod Staška?

— O Bože — zastenje — Pavle, pokaži bilo, jer i tebe hvata febris[21]... nije ni čudo kod takve aure[22]... o Bože... dosta nam je i jedne nesreće...

— Mani se, ne pretvaraj se, kao da ne znaš tko je ovamo dolazio?...

— Nitko nije dolazio otkako si ti izišao.

— Kimberkerica kaže da je vidjela duvnu kako od nas silazi.

— Pomela se babi pamet od zlobe... Nikoga nije bilo... Sjedio sam tu, a vrata su bila zaključana.

— Moralo se zmiji pričiniti... Spava li već dugo Staško?

— Ne spava. I reći ću ti da se sirotanu prividjelo u ognjici kao da je primio sakramenat, i hvala Bogu, jer više ne navaljuje...

— Kako je to bilo?! — trgne se Pavle.

— Eto. Kad si otišao, Vavžinjec i ja smo bili kao ludi. U prevelikom uzbuđenju mali je jadnik molio, plakao, hvatao nas za ruke, dok nije Pacifik u suzama pobjegao, a ni ja nisam mogao trpjeti... Sio sam u susjednu sobu i plakao dok mi se nije zadrijemalo, jer već tri noći ne spavam... Možda sam drijemao koliko

[21] groznica, [22] uzduh

dva očenaša, kad li mi se pričuje zvonce, kao da je u Staškovoj sobi. Eto, mislim, opet zvoni. Pođem. Leži tiho bez ikakve vrućice... Hvala, hvala — zahvaljuje ...Na čemu? — pitam, a on: no na pričesti... više mi ništa ne treba... Nijesam kazao siročetu da mu se pričest samo prividjela, ubrzo je i usnuo:

— A možda se i nije prividjela? Kaži istinu — započne Pavle crveneći se od ljutine — ne dam iz sebe praviti ludu... Ti si pozvao ili Pacifik?!

— Koga?

— Onu duvnu.

— Prekrsti se gospodine Pavle — počne Bjelinjski uvrijeđeno. — Primo: duvna s viatikom?[23] Takoga običaja nema u katoličkoj crkvi, secundo: ti me objeđuješ da lažem? Plemić sam, a osim toga...

— Ne objeđujem te, već samo hoću da saznam istinu... to zvonce?

— Zvonilo mi u desnom uhu, kako sam se uvjerio.

— I Kimberkerica je čula zvonce!

— I njoj se samo pričulo... Svojim grbom mogu jamčiti da nitko nije ulazio k Stašku.

Pavle mahne rukom i oprezno uđe u bratovu sobu. Spava. Lišce uništeno bolešću smireno sjaji, i Pavle osjeća kako mu težak teret pada na srce. Ah, ni brige ga, je li to bilo grozničavo priviđenje ili vješto lukavstvo pana Bjelinjskoga i Vavžinjca — ni brige ga! A možda je doista sašla k njemu sveta Barbara, zaštitnica samrtnika... Svejedno! neće nikoga pitati... Staško je dobio utjehu za kojom je čeznuo, sve drugo je sitnica. Možda mu je po prvi put u životu došlo do svijesti, kako silno voli toga mlađega braca. Doduše, monah je, bogomoljac, neprestano sjedi u crkvi, nikako nije zgodan kod zabave, ali je brat... Vjeran drug djetinjstva, u svakoj zgodi i nevolji iskreni i najbolji prijatelj... Kako bi živio da njega nestane — to ne može ni zamisliti. Nesnosna praznina, koju je nemoguće shvatiti,

[23] poputninom

otvara se kod same pomisli o Staškovoj smrti. Sam se čudio sebi: tako mu se drži za srce taj mali samostanac!

— — — — — — — — — — — — — —

— Nemoj gojiti, gospodine, varljive nade, jer joj ja ne vidim nikakva osnova... — govorio je vrlo važno, dižući prste u vis, učeni Rudolf iz Moguncije.

Bjelinjski je utirao suze. Medik Donatino, Talijan, smješkao se porugljivo. Mladi adept medicinskoga umijeća, nenazočan kao sjena, stajao je iza leđa svoga u otmjenu togu odjevenog majstora, po čijim je uputama morao puštati krv, trljati i vršiti razne poslove kod bolesnika.

— Vapori[24] su to neobično zloćudni, protiv kojih je jedini lijek: ekstrakt iz bilja nazvanoga »velika krmeća uš smrdeća«; da je odmah aplikovano,[25] tjelesna se mašina ne bi tako istanjila, da sad više nema spasa.

— Najpoštovaniji kolega — počeo je Talijan slatko — dopustiće mi da kažem, kako sam ja konstatovao začepljenje pluća ljepivim humorima[26] koji udaraju na mozak, a usto još i podraženje žuči...

— Nema tu nikakva začepljenja pluća — okosi se porugljivo učenjak. To su vapori i ništa drugo. Vaporima — nastavi — obrativši se gospodinu Bjelinjskome — zovem ja inflamaciju[27] suhih žila što teku kroz tijelo, i ta je bolest uvijek smrtna, ako se u pravi čas ne spriječi. Kako već rekoh, spasava u tom slučaju mikstura[28] iz bilja velika krmeća uš smrdeća, ne ordinarna, iz dva drama saturnova masla, iz deset zrna kamfora, jednoga rakova oka...

— Najpoštovaniji kolega se vara — prekine ga ujedljivo Talijan — upravo kamencima mogu samo škoditi svojstva rakova oka!

— Jedno rakovo oko — nastavio je kao da ne čuje magister Rudolf iz Moguncije — i doda se antimona ili čemernog stakla, vranjemila i korijena rajske trave...

---

[24] vrućina, [25] primijenjeno, upotrebljeno, [26] vlaga, tekućina [27] zapaljenje, [28] smjesa

Usuđujem se pitati, jeste li kao mentor ovoga tužnoga mladenca nukali njega da se proveze po fluktima[29] Dunava?

— Nisam — odgovori pan Bjelinjski začuđen.

— To je šteta, velika šteta! Ne bi vam učenik klonuo od smrtne bolesti... Tijelo se ljudsko, naime, sastoji iz sudova s vodenim humorom, a on se mora, kako je nesumnjivo utvrdila nauka, neprestano agitovati.[30] Agitacija na vodi jest specijalno spasonosna i sprečava inflamaciju suhih žila...

— Nijesam znao — žalosno priznade Bjelinjski.

— To je neznanje vrijedno žaljenja! Plovidba razrjeđuje i uzbuđuje žuč. August Cezar, po svjedočanstvu vjerodostojnog Svetonija, nikada nije putovao kopnom, kamo je mogao doploviti vodom... A ipak je on bio najučeniji monarh, vješt u govorništvu i slobodnim naukama, nikada nije prestajao raditi, premda su ga mučili ulozi, katar i upala utrobe ..

— Mučili? — zapišti zlobno medik Donatino — usprkos plovidbe?

— Ne znaš, gospodine, kakve bi neugode podnosio, da se nije držao te spasonosne metode...

Ta učena rasprava, i ako se vodila u drugoj sobi, ipak je jasno dopirala do bolnikovih ušiju. Ležao je zatvorenih očiju i izdaleka slušao kao razgovor o nekom nepoznatom, s uzvišenom i potsmješljivom blagošću motrio je zamršenu liječničku raspru. Bilo mu je kao za ugodnog jesenskog vremena kad se pašnjaci opredu tankim nitima. Osjećao se lagan kao cvjetna pahuljica, spreman da za tren oka odleti. Kako čovjek, koji se mora ukrcati na lađu, gleda dobrostivo prijatelje i domare, sluša njihove razgovore, ali je dušom već na moru, daleko od briga što ih je do toga časa dijelio s njima — tako se i on osjećao više na drugome svijetu nego na zemlji. Časkom se vraćala slabost i kroz

---

[29] valovima, [30] komešati

šum što mu je napunjao glavu dolijetale su liječničke riječi kao slabo zujanje komaraca dok nijesu potpuno iščezle. Činilo mu se tada da polako plovi od nevidljive obale, a kada su se začas opet vraćali oštri glasovi, shvatio je s tugom da još boravi na zemlji. Iz sve duše je čeznuo za blaženim časom odlaska. Neshvatljiva želja za vječnim svemirom i svijetlom prepunila ga je, uzdigla mu grudi, žicnula mu srce što zamire.

. . . Iskinuti se, osloboditi, otići! . . . Okrenuo je glavu k stijeni, upro oči u njen neprozirni sivi kamen i odmah je u neizmjernom čudu opazio da zid dršće, nestaje ga u šarolikoj, providnoj dugi... Na mjesto stijene i stropa sja se duga kao dragocjeni sedmobojni most. Podiže očarane oči i vidi sred te duge sjajnu tačku, kao da onuda prodire sunčani bljesak. Gleda tu zlatnu tačku i kao da unaprijed osjeća čarobnu, radosnu tajnu ...Njegov čvrsti pogled kao da privlači svijetlo, ono se iskri, bukti... Izlazi kao sunce u zoru. Pred očaranim mladićevim očima tajnoviti se zlatni krug dijeli na dva jednaka sunca. Iz prečistog njihovog svijetla izvijaju se crte glave. Gle, podrhtavaju, trepere i njišu se kao cvjetovi na tananoj stabljici. Razabira dubinu zamišljenih očiju, milinu materinskog lica.

Marija!

Kao plašt se privija duga. Odozgo kao da je cvjetna poljana, gore pruga mrke šume u daljini, a još više nebeska modrina. Premilo lice saginje, smiješi se i drugi zlatni krug polaže tik do svoga srca što trepti od sreće. Položeno zlato titra kao sunce kad se odbija u kristalu, prelijeva se, svjetluca... To je bijela Hostija među zracima . . . nije Hostija . . . Jaganjac bjelji od snijega... nije ni Jaganjac... nasmijano Djetešce . . . Uzalud traži u pameti ime za to divno čudo što počiva kraj srca... Dušu mu kida molitveni zanos, a duša zamire od blaženstva. Zlaćano se sunce diže, odilazi stapa se s Marijom, svjetlost se pomalo sakriva za dugu, duga se gubi, blijedi i već se kroz nju nazire siv zid.

Krik prestravljena srca: Uzmi mene sa sobom! Ne odlazi!... Duboko, očajno jecanje...

Samilosno se vraća, ponovno se javlja u sjaju Marija i nadvija se nad bolesnikovom posteljom... Čuje glas: Živi za mene... Ni sam ne zna da li je taj sitni zvuk glas, miomiris predivni, ili samo pričin glasa?... Već nestaje pojave. Odilazi.

Živjeću, kad tako valja da bude.

— Može se još nakaditi s četiri strane po sedam puta octenom parom i natrti mašću od visokog sljeza, mavi-kamena i kalopera. No sve su to uzaludna nastojanja i nesretni će mladac još prije noći platiti danak zlim Parkama i zato ne prezam da dadem garanciju mojega, ne baš maloga, znanja i iskustva... završio je svoj diskurs učeni Rudolf iz Moguncije, magister.

V

Žarko ljetnje sunce odbijalo se od kućnih zidova i nemilosrdno pržilo Pavla koji je hodao ljutit i zamišljen. Već odavna kopka u njem sumnja da li mu je Liza vjerna. Na osnovu neprekidnih darova držao je djevojku samo svojim vlasništvom, ali nije bio nipošto uvjeren da je to i njeno mišljenje. Što ona radi dok on, momak s brkovima, prepisuje — o sramote — zadaće, ili otslužuje za kaznu dometnute sate? Valjda se dogovori s nekim — sigurno s kakvim đakom bitangom! Sigurno su se u proljeću zajedno skitali kraj Dunava, pa je s takvih izleta dotrčala topla, rumena, nasmijana da se umiljava napola djetinjski, napola lukavo i da izmoli novu narukvicu ili haljinu. Dojadilo mu to. Danas nema u kolegiju predavanja, jer se marljivo i pomno kiti dvorana, in gratiam[31] sutrašnje carske posjete. Dok su se profesori i kolege kinjili alegorijama, umaknuo je potiho u grad da traga za Lizom.

Gdje je ona sada? Što radi?... o to bi platila! to bi platila!... mislio je stisnuvši zube. Hodao je po naj-

[31] u čast

udaljenijem dijelu grada, po sirotinjskom kraju. Prema uputama Lizine majke, morala bi djevojka biti u kući kod Tri Ruže gdje njeguje neku uglednu, ali reumatičnu gospođu. Išao je kroz smrdljivi labirint uličica, mozgajući nije li mu prepredena matrona namjerice kazala tako mjesto gdje je nemoguće nešto naći. Uzalud je on izgledao ružin cimer. Na raskršću zapletenih uskih uličica vjetar je dizao virove prašine i zasipavao oči. Prljavi su otpaci ležali na cesti. Na stepenicama pred kućama sjedila su krmeljiva djeca u dronjcima, žuta i bijedna, i tupo gledala neznanca. Inače poštovani, ali u zajedničkom životu neprijatni ceh kožara, imao je ovdje svoje naselje, trujući nemilim smradom uzduh. Tamne su veže zaudarale od nečistoće i plijesni. Pavle se ljutio sam na se kad je samo pomislio, da bi zavirio u koju takvu mrku spilju. Trebalo je da se tuda šunja! Deset djevojaka ljepših od Lize ne vrijedi da se on bruka po tim sirotinjskim zakucima. Stidio se što je zašao ovamo. Neka je bijes nosi! Već se htjede i vratiti, kad li stade kao ukopan...

Nekoliko koraka pred njim, iz tamnog otvora poprečne ulice, izašao je brzim korakom — Staško. Pavle protrlja nekoliko puta oči da se uvjeri nije li to san. Ne spava. To je Staško živ živcat. Poznaje ga po cimetastom županu i po pojasu okovanom srebrnim glavicama. Htjede ga zovnuti, ali najednom ušuti, jer je pojava Staškova uzbunila onaj predio. Krmeljiva djeca sa stepenica, koja su dosad tupo sjedila, letjela su i radosno cičala. Već su ga okružila sa svih strana kao vrapci, vješaju mu se o ruke i župan. Iz zjala jedne od tih kuća izviruje mlada bijedna žena s djetetom u naručju i prijazno ga pozdravlja glavom. Pred začuđenim bratovim očima ulazi Staško u pekarev dućančić, ostavlja dječju rulju na cesti, začas opet izlazi s punim naručjem pereca i kifle. Dijeli ih djeci, a ona vrište od radosti, smije se i pazi da se pravedno dijeli. Sada sjeda na suncu na rub kamenog bunara. Malu djevojčicu, koja se ne može sama uzverati na ogradu, diže gore i posađuje ju kraj sebe pa joj gladi čupavu glavu. Mlada žena, ona ista od prije, prilazi ninajući dijete. Dvije krezube starice dopuzale su iz nekakva kuta kao dvije preružne gušterice na sunce.

Kad je ponestalo peciva, ugleda Pavle, koji je onijemio i zgrozio se od stida, da Staško nešto priča kao da uči, tumači, a djeca u zboru ponavljaju. Napeto je slušao žamor piskutavih glasića i razabrao riječi očenaša. Stajao je kao ukopan ne znajući što da počne. Svaka mu se žilica tresla od srdžbe, krv mu je kao u vrelim mlazovima udarala u glavu. Zaboravio je da postoji Liza i čega radi je došao. Sve je zaboravio. — Kostka, kastelanski sin, Kostka — njegov brat — sjedi sred gnusnih odrpanaca kao kakav grabancijaš ili đak koji poučava za kašiku hrane, — sjedi gotovo vedar! Providnost je njega, Pavla, upravila ovamo da otkrije tu ružnu glupost i da joj učini kraj. S naporom navlada gnjev i tobože mirno priđe k bunaru.

— Idi kući — reče kratko bratu.

Staško digne glavu i iznenadi se, djeca zapnu u pô riječi.

— Idem — odgovori — turi u ruke novac blijedoj ženi i obim staricama smiješeći se ljubezno njihovim odvratnim licima i pođe za Pavlom. Koračali su brzo i šutjeli.

Pavle se najednom ustavi:

— Možda sam došao u nezgodan čas? Još je zacijelo trebalo da biskaš onu dječurliju?...

Staško samo pogleda u njegovo od ljutine blijedo lice i ne odgovori ništa. Bez riječi stignu kući. Krivac mirno rasklopi knjige da se prihvati sutrašnje zadaće.

Snažnim udarcem Pavle ih gurne na zemlju, prospe i pisanke i pera.

— Ti! ti! Vucariš li se često s tim dronjavcima?!

— Kad god nema škole — naivno priznade Staško i sagne se po pisanke.

— Ostavi!... Ti! Gnojavče! Beno benava! Ludo! Da nisam došao! Neka ti je to posljednji put!...

— Što tebi to smeta?

Survale se i posljednje brane Pavlove srdžbe.

— Što mi smeta?! Gospode! Hiniš da si jaganjac! — Što mi smeta! — Podlac! Kostka, moj brat, s gamadi se nježno druži... konfident pučki!! Što mi to smeta!... Oh!...

Koračao je po sobi i izvrtao od uzbuđenja prste, da su mu zglobovi pucali.

— Samo je još toga trebalo... te sramote... Ne velim ništa, ako u crkvi čučiš kao pop... U svećenike ćeš. Gospodin otac rado bi da te vidi kao primasa... Ne marim... Čuči koliko te volja... Muka mi je kad vidim kako uludo prolaze tvoja mlada ljeta... Nije li šteta?! Misliš da će ti se vratiti godine?... postiš... padaš ničice... Naprosto ruglo, i suze čovjeku naviru. To je mizerija, a ne život... Kako hoćeš... To nije sramota rodu... ne... Ne velim ništa... Ali kad sam te danas opazio, mislio sam da će mi pasti kap! U grlu me još i sada davi kada se sjetim... Isuse, Marijo! Da te je otac vidio! Milosrdan si? Zar ti ja branim?! Razdijeli tih groša koliko hoćeš, ali se ne sramoti!! Da te tko vidi!! Deriščad oko tebe... S perecima kao onaj bakalaureus kod đačkih izbora... Razgovaraš s njima, tetošiš ih... čudim se da ih ne biskaš... Staško! Stariji sam... čuvaj se takvih stvari... čuvaj se... zabranjujem ti u očevo ime... čuješ li!

Upro je oči u krotko bratovo lice, uhvatio ga za ramena, prodrmao.

— Jesi li čuo!... Ne ćeš više ići! Ne smiješ sramotiti roda!...

— Ne čini mi se da je to sramota...

— Ne čini ti se!! Tako mi Boga! da ne štujem našu majku, rekao bih da se kakvo kopile zaplelo u naše gnijezdo!... Kukavičje pile!... Izrode!...

Sreo se s bratovim pogledom i mahnitost se uzvitlala u njemu kao bura. Lupio je svom silom šakom po očima i zatvorenim ustima. Lupio je po drugi put. Srušio ga i lemao kao lud i krkljao kroz zube od bijesa:

— Ni koraka te ne ću pustiti sama... Razumiješ li!... Ti balavče!!... Monaše!! Bestidniče! Bar se brani! — vrisne najednom — zašto me ne biješ?!

— Ja? Pavluš! ja da tebe bijem?!

— Pa ja te mlatim...

— Bij, ništa ne smeta... — nasmiješi se tako blago da Pavle brizne u plač i primi ga u naručaj.

— Zaboga! oprosti! Gledaj, do čega ti mene dovodiš! Oprosti... Staško!... ti se moraš promijeniti!...

— Neću se promijeniti, braco... uzalud... da i hoću, ne bih mogao.

— Neka sve ide k vragu!! — vikne Pavle i odjuri iz sobe. U posljednjoj je odaji sjedio pan Bjelinjski nagnut nad mapom nebesa, i na velikom je arku svršavao nekakve zamršene račune. Okrenuo je svoje razblaženo lice.

— Čestiti moj Pavle, dolaziš mi u sretan čas! Najzad sam dovršio mučni posao, gotov je horoskop prevedroga doma jasnog velemožnog kastelana, dobrotvora moga. Pogledaj, kakvi sjajni aspekti! Neobično uzvišenje porodice! Sjaj, kao kraljevski! Slavu roda Kostkina razglasiće po čitavome globu stousta fama...

— Dabome — naruga se Pavle — vidim već početke.

— Sumnjaš li?! Izvoli pogledati: veza Jupitra i Sunca! Neće promašiti! Nepokolebljivom sigurnošću mogu jamčiti, da će se na rod spustiti tako ekstraordinarna, neizmjerna čast, smještena u sretnoj konjukturi konstelacije... Izvoli pogledati: objasniću... Sunce u znaku Lava... Ove ovdje figure znače domove sunca, od kojih je principalni...

— Kasnije ćeš mi eksplikovati, a sada radije slušaj: što radi Staško kad je slobodan? Što misliš?

— U crkvi moli... Dijeli milostinju... Staško kao Staško... — začudi se mentor.

— Milostinju! zacijelo! ali kako!! Slučajno sam danas vidio! Uvlači se u najprljavije rupe i tamo . . . Bože prosti!... gospodin moj brat sjedi sa smrdljivom dječurlijom... uči ih moliti... Pravi se đakom... koltune im gladi..

— Oh! kimao je glavom i stenjao preceptor.

— Gnjev me obuzeo, pa sam ga istukao kao psa.

— Oh! — zastenje Bjelinjski po drugi put.

— Ja eto pitam, što namjeravaš učiniti, gospodine? Bjelinjski ga bespomoćno pogleda.

— Što ćeš učiniti? — nasrtao je Pavle.

— Ne vidim remediuma[32]... — uzdahne.

— Grom vas sve ubio!! Hvala Bogu da je još meni mio honor naše kuće! Ne vidiš remediuma!! Treba da se ja bavim edukacijom[33] Staškovom... Brat mi je, i neću dopustiti da se bruka, grb sramoti!... Valjalo bi mu svaki dan prilijepiti zaušnicu! Odučiću ja njega!... Osim toga ću o toj stvari što brže pisati pismo gospodinu ocu...

— Za miloga Boga! — krikne prenerаženo mentor — ustavi se Pavle!...

— Nikako. Otac će naći remedium, ne boj se, gospodine.

— O Bože, naći ću i ja... idem žurno... porazgovoriću se sa Staškom... Prevedri kastelan. dobrotvor,... što bi kazao!... O Bože...

Turobno pogleda horoskop i snužden otapka prema vratima.

Nađe mlađeg učenika kod zadaća. Lice mu je još blijedo, potamnilo.

— Staško! — zavapi i sruši se na stolicu.

— Slušam gospodine.

[32] lijek, [33] odgoja

— Tvoje nepristojno vladanje zavrijedilo bi oštar ukor... Pavle hoće pisati gospodinu ocu...

— Pa što ću mu ja?

— Obećaj da ćeš se promijeniti... Milostinju dijeliti, pohvalno je, ali bez konfidencije... bez bratimljenja s pučanima...

— Ne mogu obećati što ne bi držao.

— **Staško!** Boj se Boga! Što će iz tebe nastati?! Jasni vas je kastelan poslao u Beč da se ugladite i stečete otmjene manire, a ti, mjesto toga, prijateljuješ s odrpancima! Takvo si društvo odabireš! S pučanima se sastaješ!

Staško ga ozbiljno pogleda.

— Ne vjerujem ni u kakve razlike po rodu — reče promišljeno. — Mnogo sam o tome promišljao. Sve su to ljudske izmišljotine. Ljudi su jednaki, neki dobri, neki zli, samo su jedni odrpani, gladni, tamni, a drugi nijesu...

— Kriste Gospode! Tvoje je shvaćanje gore nego heretičko! Pače lutorani štuju vječne, utvrđene društvene razlike!... Tko ti je time napunio glavu?!

— **Sam,** jer sam mnogo noći o tome promišljao.

— Ne boj se, mislili su o tome i mudriji od tebe! Vjeruj razumu starijih. Što će biti od tebe?... Drago si dijete... na ranu bi te privio... ali ta nesretna egzageracija![34] Egzageracija je uvijek pogubna stvar, a osobito za mladu pamet... Pavle hoće da piše... Napisaće... znam ja njega... Što će reći o meni gospodin kastelan?! Vjerovali smo Bjelinjskome... Bjelinjski je badava jeo hljeb... Nije zavrijedio povjerenja... Sramota! a ja nisam htio . . . Bog mi je svjedokom! . . . Dušu bih dao, samo da zadovoljim gospodina kastelana, i da mu se dostojno odužim za dobročinstva . . . Eto odužiću se!... Bože moj!... Jađom a ne kontentacijom[35]... Već jedino mi valja pobjeći, ali ni time neću

[34] pretjeranost
[35] zadovoljstvom

oprati sramote... vajkao se plačući, zguren u visoku naslonjaču. Staško ga je gledao sa samilosti, koja se u njemu borila s otporom. Volio je svoga mentora, poznaje ga od djetinjih godina. Nesnosno mu je tištala srce misao da je on uzrokom ovih gorkih suza.

— Pavle te je izlupao... znam! — nastavi Bjelinjski. — Pripazi kako griješiš svoju dušu kad brata navodiš na srdžbu... Staško... opameti se!

Posljednje riječi pogodiše mladića.

— Ne plači, gospodine. Sve ću učiniti da više ne razdražim Pavla. Nekako ću udesiti... Neka ne piše u Rostkov...

— Da bar pođeš s nama na utrke. Pozvani smo! poziv iz samoga carskog dvora! Na utrke i na zabavu...

— Idem.

— Hvala Bogu! Dijete moje! Vidjećeš! odmah ćeš steći drugo mišljenje... Hvala Bogu! A kad svršiš zadaću, dođi da pogledaš horoskop... gotov je...

Izađe razvedren. Staško se htjede vratiti k učenju. Nije mogao. Osjećao je nezadovoljstvo sa samim sobom. Dvojak život, vazda pod nekim pritiskom, bio je uvijek težak, ali posljednje godine postao mu je prava muka. Zaprepašteno gleda u budućnost. Kakva mu korist, ako mu dopuste da bude svećenik? Htio, ne htio, otac će ga pogurnuti prema crkvenim častima, koje ga plaše. Dosta se nagledao biskupa. Mnogi je rob svoje časti, u krutoj borbi za prava i prerogative Crkve nemaju ni vremena da misle o svojoj duši. Jedini život, za kakvim on čezne i kome se smiješi njegova sjetna duša, — život tihoga redovnika, samostanca, — takav je život za nj zatvoren. Nigda i nikako otac neće pristati. Prije bi prokleo, nego da pristane.

Rasplakao se od tuge nad samim sobom. Biti ubog, slobodan, ničiji! Ne nositi tereta dohodaka! Ne osjećati pogled svakog jadnika kao pljusku na obrazu!... Ne zapovijedati nikome!... Ne imati ništa do svoju dušu i nju objeručke žrtvovati Bogu... Ima li veće sreće?

Bolni nesklad između njega i okoline ostao je još od djetinjih godina, a sada se osilio poslije prepaćene bolesti, i tako mu pritisnuo dušu, da mora izaći iz te mreže. Kada je sve većom zahvalnošću razmišljao o neizmjernoj Božjoj milosti, što ju je osjetio za svoje bolesti, — sve je jače raslo uvjerenje, da nije onda pravo shvatio, i riječi Divne Prikaze ne znače samo obećanje života, nego one traže promjenu života. Kidao se na dvoje među snažnim zahtjevom svoje duše, — i stidom, gnjevom, rodbinskim suzama; od muke je grizao prste ne znajući što mu valja činiti.

Topot kopita na trgu i žagor glasova prekidoše njegove misli. Začuje bratov glas i pogleda kroz prozor. Poznati trgovac konjima pokazuje Pavlu neobično divnog đogata, vrijednoga roda, i s mnogo odlika, snijежnobijele dlake. Rep je obično oskudan u đogata, ali ovome se spuštao sve do gležanja kao luk, vrat vitak, grudi široke. Bijaše to mlad ajgir iz Turske, a doveo ga domišljati trgovac kad se desila prilika da je sultan slao caru konje. Sunce se krijesilo kao duga na njegovim širokim sapima i snažnim mišićavim stegnima. Sluga je jahao na njem, tvrdo držao uzde i čvrsto potezao ždrijepca, a taj se propinjao, bacao, ne dajući nikome da mu pristupi.

— Dolje s konja! — vikne Pavle. Sluge nestane, rostkovski kiridžija Matej već je produživao stremen prema mjeri svoga gospodičića. Pavle prihvati uzde i skoči na sedlo. Ždrijebac se propne kao svijeća i jurne naprijed uzagrepce, ali čim osjeti laku ruku i slobodne uzde, sagne krasni svoj vrat, položi se ovlaš u vođice i zapliva kao labud oko trga. Lako raspušten rep bjelasao se za njim kao srebrna maglica. Vitki stas jahačev srastao se s likom divne životinje u neraskidnu, savršeno lijepu sliku. S kućne kapije domahivao je šeširom domaćin Kimberker i glasno izricao svoje divljenje zbog jahačeve vještine. Pavle još nekoliko puta obigra na konju, a onda ga ustavi pred pragom.

— Naš je — vikne Mateju; — treba mu sagraditi posebnu pregradu. Pacifiče! donesi kutiju s novcima.

Trgovac započne vrlo dugu pripovijest o tobožnjim neizmjernim troškovima i opasnostima kod dobavljanja. Staško je s pendžera motrio brata dok je tako stajao, gladio rukom svilenu ždrijepčevu dlaku, sličan mu po krasoti, gospodstvu i žaru. Osjetio je i nehotice divljenje i priznanje. Eto, Pavle zna živjeti svojim životom, prema svome shvaćanju, uzima od svijeta samo ono što hoće. Ljubi Boga po svoju, ali iskreno ljubi život, djelo Božje. Ide svojim putem, sigurno i radosno. Palo mu je na pamet, što bi učinio Pavle da je silom uguran u tuđ život, pa bilo njegov, Staškov, u život molitava, kontemplacija i pokore? Kratak je odgovor i stalan munuo kroz mozak kao strijela: Utekao bi. — Ne bi otrpio ni jedne ure.

Nehotice porumeni. To bi učinio Pavle, a što on? — Već čitav niz godina živi životom koji mu je mrzak, koji mu je tuđ. Uvučen je silom na tuđe staze, tuđa shvaćanja, izmiče se, grči, trpi, — ali podnosi! U neshvatljivoj svojoj dobroti iskazao mu je Bog milost, veliku milost, za kakvu se sveci često godinama, mole, — a on, što je on učinio? Što je učinio? — Ništa! — Uvijek podatljiv kao od tijesta, za nedjelju dana će ići na carski turnir, a zatim na banket, a zatim nekuda kuda se prohtije ocu, ići će na uglednu biskupsku stolicu! Kako je nedostojan, kako malen!...

Lice mu se sve većma žarilo od stida. Bio je dosada jadan, jadan, — nesposoban za čin. A Bog ljubi djelo. Djelo traži. Samo djelo svjedoči pred Njim o ljubavi i vjeri.

VI

Kardinal Komendone, što je boravio kao nuncij u Beču, zapovjedio je da što brže puste k njemu kastelanovića rostkovskoga, sina dobrog prijatelja, i srdačno ga je pozdravio. U mračnoj odaji gdje su zbog kardinalovih bolesnih očiju prozori bili zastrti zavjesama privukao ga blizu k sebi, i trudio se da razabere crte.

— Poznajem ti oca, sine moj — započe brzo — i ostali smo u srdačnoj vezi. Vidio sam ga biće tome... — brojio je na prste — neće više od osam mjeseci... Jednako je snažan... Dobra krv! Brat pak Albertus nije bilo kakva ličnost u vojvodini i već se ozbiljno zanima de publicis... Poštovana majka živa je i zdrava...

— Molim vašu Eminenciju da mi dopusti...

— Sve ću dopustiti, sinko moj.. Neće biti više od dva dana kako sam pitao velečasnog oca Magia o vašem napretku u nauci... Nema dosta pohvalnih riječi za vašu marljivost i bistrinu... Milo mi je to čuti... Kako mi živite u Beču? Prijestonica! A za koji dan će biti natjecanja, svečanosti?... Sve poigrava i raduje se zabavama, je li?... Nemate razonode u kolegiju?... Oj, sigurno nemate... Oci se isusovci više brinu za učenje nego za zabave... I pravo je! Doći će i za to vrijeme... još ćeš se do sita nazabavljati...

— Neka me izvoli milostivo saslušati Vaša Eminencija...

— Ta slušam, slušam... koga bih ja slušao, ako ne sina svoga prijatelja, branitelja prave vjere... Ne ustupa gospodin kastelan u pitanjima vjere... Takvih nam treba...

— Vaša Eminencijo... ja... o svome pozivu...

— Znam i to, znam ja sve. Pričao mi je gospodin kastelan, a Otac Magio potvrdio!... Ništa me ne bi moglo jače obradovati... Da bar što više mladića plemenita roda goji slične aspiracije! Ustraj samo u tome, pa ćemo gledati da se tvoje neobične sposobnosti razviju na širokoj areni...

— Vaša Eminencijo — zamoli Staško — ja bih htio... stupiti u red...

Kardinalu se presiječe riječ.

— U red, dijete moje?! Takva roda i kulture! Dragovoljno za rešetku, mjesto da budeš borac i branić

Crkve! Je li obaviješten gospodin kastelan o toj namjeri?

— Gospodin otac ne zna...

— Ne zna i doista se može suponovati da će biti u neslomivoj opoziciji...

— Ni otac Magio također neće...

— I pravo je! Poznato je: u novicijat se ne prima bez roditeljskog dopuštenja... Otkad misliš o samostanu?

— Odavno, ali napose ove godine... Da Vaša Eminencija kaže, otac Magio bi pristao... Molim najponiznije...

— Iskreno kažem, da i jest tako, — a sumnjam, jer otac Magio ima nad sobom svoju vlast, — ne bih se nikako zalagao. Ubrzo će te ostaviti ta snatrenja što ih je zacijelo inspirovalo kakvo mladenačko razočaranje. Znam ja to! Kod odabiranja duhovnoga puta, misliću kao i gospodin kastelan, koji kao otac mora biti za te najviša instancija...

Staško okruži pogledom naokolo i s naporom volje suspregne suze. Nije znao što da kaže, kako da uvjeri kardinala, kako da mu objasni. Zahvati pogledom otmjene haljine toga dostojanstvenika, njegove njegovane ruke, raskoš dvorane, sekretare, cijeli dvor što čeka u susjednoj sobi; pomisli da bi i on morao jednom tako živjeti s toljagom časti i vlasti u ruci, — i obuze ga beskrajan očaj.

Kardinal ga je s naporom motrio svojim kratkovidim očima.

— Ne čudi se, sinko, mojim riječima — reče najednom odbacivši svoj nešto šaljivi način govora — Crkva je u opasnosti, periculum in mora,[36] treba joj dakle branilaca...

— Znam što mi želiš reći — vikne videći da mu Staško želi presjeći riječ — ne poričem zasluge redova, pogotovu Družbe Isusove... Ipak neka idu u red slabi,

[36] opasno je oklijevati

pojedinci... Uz strogu disciplinu na okupu, postaće korisna sila... Ljudi odlični moraju biti slobodni... Lojola se podvrgao regulama, ali ih je sam stvorio... Neshvatljivo je koliko može da načini jedan čovjek, ako je još i ugledna roda, kad stane na vidno mjesto u društvu... Daleko od mene bilo svako isticanje, no ipak znaš li, sinko moj, tko je spriječio da se Poljska ne odluči unanimiter[37] za krivovjerstvo? Kardinal Hozije i ja. Nas dvojicu odabra Gospod za oruđe toga djela. Dva čovjeka! Vjekovi će prolaziti, a historija će ponavljati: Hozije i Komendone spasli su pravu vjeru u Republici Poljskoj!... No dušmanin živi. Jedan je juriš odbijen, doći će drugi, a mi smo već stari... Treba novih sila... određenih za tu službu koja se ne smije otklanjati...

Ugleda problijedjelo mladićevo lice, zakima melankolično glavom i doda:

— Znaš li da ih je mnogo snivalo u mladim godinama o čistu životu, daleko od kušnja i vlasti, i mnogo ih se guralo u redove anđeoske? Ali život, sinko, ima druge zahtjeve od kojih se smiju osloboditi valjda samo sveci... Život daje tešku službu, pa onda treba u njoj ustrajati. Ustrajaćeš i ti. Dao Bog, bićeš kao Hozije stupom poljske Crkve... Ostavi redovništvo onima kojima Bog nije odredio takvu ulogu... Idi sada u miru, sine moj, Bog s tobom...

Načini žurno križ nad mladićevom glavom i zovne u isti mah rukom tajnika da dođe pisati pisma, — sutradan je imala otići rimska pošta.

Staško izađe teško gledajući u svijetlo. Pred kapijom, gdje su stajale straže u odorama i šest strijelaca iz kardinalske pratnje, ustavi se u duboku razmišljanju. Stane časkom, potrese glavom i krene odlučnim korakom.

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — —

[37] jednodušno

— Pacifiče! daj ručak, gdje je taj bogomoljac?

— Gospodičić Staško je otišao još izjutra i kazao da ga ne čekamo s ručkom.

— Opet je nekud otpuzao puzavac — Pavle namršti obrve.

— Molim milost, gospodine, zacijelo je otišao u pohode, jer je ogrnuo paradnu kabanicu i sjajni župan s pucetima.

— Ha, valjda nije u takvoj opremi otišao k svojim smrdljivim prosjacima... U pohode, ali kome? Lukavac! Sjedni Jurko — obrati se Rozraževskome.

— Biće još od Staška čestit čovjek, vidjećeš...

Posjedali su k objedu. Pacik ulije juhu od pataka gustu kao varivo jako začinjenu paprom, đumbirom i kardemonom. Jeli su i živo raspravljali. Skora natjecanja zapremala su duše i zagrijavala oči tih mladića. Hoće li to biti pravi turniri na oštro, ili samo gađanje u alke? Koliko konjanika, koliko pješaka? Koji će vitezovi nastupiti?... Nije to svakidašnja stvar da ovakva golobračad gledaju natjecanja u zatvorenom carskom dvorištu.

Ipak se desilo da je nepostojani car Maksimilijan opet iznenada osjetio simpatije za Družbu Isusovu, i da pokaže tu simpatiju bez ikakva troška, poslao u kolegij dopuštenje da smije doći na turnur deset mladića najodličnijeg roda. Rostkovski kastelanovići i sestrić njihov Rozraževski našli se u broju sretnika. Čudesa su se pričala o svečanosti koja će biti iza toga, o umjetnim predivnim vatrama. Pričalo se da će se na rijeci prikazati ognjeno ostrvo, a na njem nebo, pakao i čistilište.

— Čini mi se da je to naklapanje — primijeti pan Bjelinjski. — Čuo sam za natjecanja, zabavu i banket. Ima da bude odlična svečanost, ali svakako ne kao u Krakovu na vjenčanju milostivoga kralja i pokojne Elizabete...

— Pričaj nam, gospodine, kako je bilo?...

— Teško je to kazati u dvije tri riječi, ali poslije ručka posvetiću tome gradivu oveće predavanje — obeća mentor prihvativši s dva prsta komad teletine umočene u žut šafranov sok.

— Neprestano mi se vrze po glavi, kamo li je otišao taj Staško?... To je kod njega ekstraordinarni slučaj!

— Ako li još nije izradio zadataka, začas će se sigurno vratiti.

— Kada bi izradio? noću?

— Idem da pogledam — rekne Bjelinjski i ustane.

— Pogledaj, gospodine, pogledaj. Pisanke su njegove u stoliću.

— Jurko, hoćeš li piva ili vina?

— Pivo prija po vrućini... ušuti jer je iz pokrajne sobe doletio preplašeni uzvik gospodina Bjelinjskoga. Skoče na noge. Mentor je objeručke skubao kosu, naočari mu spali s nosa.

— Što je?

— Zašto vičeš, zaboga?!

Očajničkom kretnjom glave pokaže im pismo što je ležalo na stolu.

— Od Staška?! Kakva facecija?...[38]

— Daj mi! — vikne Pavle. Čitao je poluglasno i sve više blijedio. Rozraževski mu je zavirivao preko ramena, Bjelinjski je stenjao kao bolesna nevjesta, Pacifik se ukočio na pragu. Na ovećem arku pisalo je razgovijetnim, nešto malo djetinjim, Staškovim pismom:

Najmiliji moj braco, Pavle!

Pozdravljam srdačno tebe i gospodina Bjelinjskoga i javljam vam da me ne tražite i ne čekate, jer ja se više neću vratiti k vama. Ovdje me oci isusovci neće primiti u svoj red, stoga idem u svijet, od grada do grada, dok ne nađem gdje će me primiti. I ne ljutite se na me, što sam otišao, ali tako je moralo biti. I pokloni se, Braco moj mili, u Rostkovu mjesto mene ljubljenoj gospođi majci dobrotvorci i Vojtušu i gospodi Močidlovskome i Lahodi i domarima i kmetovima. Neka me svi

[38] šala

oni ne spominju zlo, i neka oproste, ako sam im kada što skrivio, jer im se više neću vratiti. Rado bih ogrlio noge dobrotvoru gospodinu ocu, ali mislim da neće htjeti ni slušati o meni, ako li bi pak htio, molim Te ogrli ga mjesto mene i poljubi mu noge. A na kraju toga pisma, cjelivam te, brate moj mileni Pavle, i preporučam Majci Božjoj i zahvaljujem za sve što...

Papir šušteći ispadne iz drhtavih Pavlovih ruku. Časkom su šutjeli.

— Pacifiče! konje! živo! živo! — vikne Pavle. — Prestani, gospodine, tuliti — do vraga!! — i lupi šakom o sto upravo pred nosom plačljivoga mentora. — Mnogo ćeš pomoći suzama! Ujutro je otišao, nije daleko pobjegao!!

— Ima li novaca?

— Nema... ključ od kutije jest kod mene... — protisne preceptor lijući suze.

— Pješice putuje... Stići ćemo ga prije večera.

—Samo brzo! živo! živo!

Otrči dolje da vidi kako opremaju konje!

— Matej neka poveze kola, a ja ću skočiti naprijed... Turčina mi smjesta osedlajte... Pacifiče, reci što misliš: hoćemo li ga brzo stići?

— Svakako gospodaru, samo kada bismo znali kojim je putem krenuo...

— Doista! — očajno vikne Pavle — zaboravih! ne zna se na koju stranu treba goniti... U svijet... a iz Beča vodi u svijet mnogo cesta... Jurko, trči u kolegij, ispripovjedi Ocu Doniju, možda se njemu povjerio, možda još nije izišao iz Beča... K Teobulku, samom ocu Magiu idi...

— — — — — — — — — — —

— Kuda ćete, gospodine? — zapita senator Kimberker izišavši na dvorište. Pogleda u čudu zaplakano lice pana Bjelinjskoga.

— Ajme, domaćine, ajme! — jauknе — nestalo nam Staška!

— Nestalo?...

— Pobjegao naprosto — okosi se Pavle — što da se prikriva!

— Pobjegao?! gospodin Stanislav, kako sam opazio, uvijek pravi smetnje familiji... Kamo je pobjegao? Zašto? Neshvatljivo!

— U redovnike, za isusovca! a kamo, ne znamo...

— Je li davno otišao?

— Jutros, držim da ćemo ga stići...

— Treba što prije propitati na gradskim vratima... stražari su ga morali vidjeti, — kako je odjeven?

— U paradnu kabanicu i zeleni župan.

— Tim lakše su ga morali opaziti... Na gradska vrata što brže, gospodo. Ako dopustite, poći ću s vama; kao senator ću se lakše dogovoriti sa stražom, a bude li potrebno, složiće se lijepa potjera od halabardnika...

— Utjehu ulijevaš u naša srca što su potonula u nemilu čuvstvu...

Zaštropotaše okovana kola po pločniku žureći prema najbližim vratima, nazvanima Burgtor, da su iskre vrcale ispod kopita. Uzalud su obišli oko grada i brižno pitali straže. Nigdje nijesu vidjeli bjegunca. — Straže su tvrdile da bi svakako vidjele otmjenog gospodičića, kada bi onuda prolazio.

— U gradu je — progunđa Kimberker — odmah sam mislio... Mladić se nije usudio bez opreme i novaca... sakrio se u gradu...

— Ali kamo?! — zavapi Bjelinjski.

— Reći ću vam kamo: glavu bih dao, da su ga sakrili jezuite. To je bezočna popovska intriga... Oprostite, ali meni se čini da gospodin Stanislav nije kadar tako nešto zamisliti i izvesti... Nije to šala!

— Pravo kažete — promrsi mrko Pavle — tandem,[39] što da počnemo?

Vratiše se korakom kući sjetni, izmoreni. Rozražеvski ih je već iščekivao pred kućom.

[39] napokon

— U kolegiju nitko ne zna ništa o Stašku. Sve sam ih pitao. Danas ga uopće nije ondje ni bilo.

— Jesi li vidio samoga Oca Magia?

— Vidio sam ga. Začudio se i uzrujao. Samo se Otac Doni nije nimalo zabrinuo; — njega čuva Bog — rekao je i otišao...

— Ne rekoh li! — s triumfom klikne Kimberker.

— Svratiću se još k Tarnovskima... možda Bernard što znade... — reče Rozraževski i otrči trkom.

— Što da počnemo?! što da počnemo! Saberi se, gospodine! — okosi se Pavle i gurne pana Bjelinjskoga.

— Ostavi me, Pavle... Valjda ću dokončati svoj mizerni život, ili... Ubiću se... Jao mojoj glavi! Lijepo sam čuvao sina gospodinu kastelanu...

— Poslije se ubij, a sada savjetuj!...

— Što da savjetujem? Stanka nema!

— Čini mi se — primijeti Kimberker, — da je poštovani preceptor izgubio pamet, i neće nam baš mnogo pomoći. Ja ću uzeti u svoje ruke krmilo potrage, i ne sumnjam da će je okruniti dobar uspjeh... Stanislav je sigurno u gradu...

— Lakše je nekome pronaći trag u prašumi nego li u gradu.

Kimberker se zamislio i čupkao požutjele brkove.

— Gospodine moj, — reče začas prigušenim glasom — imam ja posve siguran način kako ćemo doznati, gdje je upravo u taj čas gospodin Stanislav... Treba samo potpuna diskrecija, opreznost, a također i prilična smionost...

— Kako?

— Poznam žensku koja je vrlo vješta u tajanstvenim poslovima....

— Vračara? vodi nas što brže; kakva vračara? ciganka?

— Pst, zaboga! — šapne Kimberker hvatajući ga za ruku. — Pst! to nije Poljska... Da tko samo čuje, smjesta bi siroticu na lomaču.

— Neću ništa kazati... idimo!

— Dobro bi bilo ponijeti nešto od ruha gospodina Stanislava...

— Odmah ću donijeti — reče Pavle i otrči gore; za njim se požuri Bjelinjski što je igda mogao.

— Čestiti Pavle! Nesamo to, nego i grančicu tisovine, ako ne trna ili gloga, zatakni neopazice pod pazuho...

— Čemu to?

— Da nas ne bi začarala vještica, a kalkulujem da to mora biti vještica, jer se to može lako desiti.

— Poludio si! Sada ću upravo tražiti tisovinu ili trn — otrese se Pavle i pokupi pojas sa Staškovom košuljom i smota ih brzo.

— Onda bar jeraška... bar jeraška... također brani, naročito kad se drži u ustima... U apoteci je! — vikao je grozničavo mentor Bjelinjski i otvarao okovano sanduče.

Otrčaše dolje i ostavivši konje pođoše za Kimberkerom. Vodao ih je dugo po vijugavim prosjelinama smrdljivih uličica.

— Daleko je... Pavle je postajao nestrpljiv. — Je li to sposobna vračara? Da ne gubimo samo zalud vrijeme...

— Uvjerićete se... strašno je moćna... zna sve... može svakoga pronaći...

— Gata li u karte? po zrcalu? po vodi?

— Tiho!... zaboga! Ima Sibilu u koju je ušao poslušni demon, pa proriče kao starinka delfijska Pitija ... Pokorno vas molim da ne govorite glasno o profesiji te žene, jer bi se mogli zaplesti u kakve spletke.

Uđoše napokon u tijesnu vežu visoke nemile kuće. Gotovo su tapali i pipali u mraku. Na trećem spratu Kimberker otvori vrata. Dvije su stare žene sjedile sagnute nad ornatom i marljivo vezle. Pramovi raznobojnih niti ležali su po pokućtvu. Obje vezilje ustadoše videći došljake.

— Želite li što naručiti?

— Da odvrati Kimberker. Uzme ravnodušno u ruke započetu stolu što je visjela na stijeni i pažljivo se razgleda po sobi.

— Nauka prosvjetljuje — reče najednom značajnim glasom.

— Spoznanje daje vlast — odgovori jedna žena i pažljivo ga pogleda.

— Vlast pripada smionima.

— Pred smjelim ću sve otvoriti. — Sagnu pred njim glavu, otvori bravu na ormaru punom crkvenih odijela i veziva. Razgrne obješene tkanine i pokaže straga mala, uska vratašca. Kimberker se teškom mukom progura prvi. — Uski prolaz, načinjen u kućnoj stijeni vodio je gore vijugavim stepeničicama u potpunoj tmini.

— Imaš li jerašak? — zapita šaptom pan Bjelinjski.

— Imam.

— Stavi ga u usta, ali brzo!

Pavle mahnu rukom. Kimberker je otvarao druga vratašca pipajući gdje je zasun. Sagnuli se do pojasa i uljezli u prostranu nisku sobu bez ikakvih prozora. Na stropu je pritvorena rupa u krovu propuštala nešto svijetla i uzduha. Suviše malo, jer je bilo zaparno i puno dima. Soba se pričinjala kao radionica kakvog alkemika; prostrani kamin je bio zatrpan lončićima, po stijenama su visjele rukoveti bilja. S ležaja prekrivena kožama digne se žena čudnovato šareno odjevena, ne baš stara. Kosa joj je bila kušljava, lice blijedo, puteno a oči prevejane.

— Brat ovoga ovdje gospodina — zače brzo Kimberker prigušenim glasom — pobježe danas ujutro, a ne zna se na koju stranu. Odlični gospodin bogato će nagraditi vijest gdje da ga traži.

— Sve ćete saznati. Imate li kosu, koji nokat ili odjeću svoga brata?

Pavle joj dade zamotak. Razmota radoznalo Staškovu lanenu košulju i kožan pojas okovan srebrom. U

džepiću na pojasu nešto zvekne — ona lakomo pogleda i naceri se vidjevši krunicu, pa vrati pojas Pavlu.

— Uzmi to natrag, gospodine, dosta će biti i košulja...

Gužvala ju je u rukama i nekud se zamislila. Prsti su joj bili plosnati, prema kraju rašireni, nakazni. Pavlu bude neprijatno. Učini mu se da je Stašku učinjena krivica kad je njegova košulja predana u ruke tajnoj vračari.

— Želite li ga ubiti polako ili odmah?

— Ubiti?! — krikne i sav se strese. — Stići samo i vratiti... Ubiti?! Bože! To mi je brat...

— Biva da i brata... promrmlja porugljivo i primaknu im klupu, a oni sjedoše. Ona pak baci na ognjište snopić konoplje što ju je skinula sa zida, a iz prljave krpe isprtljala nešto smrvljenih trava.

— To je čudotvorno egipatsko bilje bonbaron — objasni im. Neizmjerno je skupo. Tri dukata i još više stoji čuperak. U njem je snaga da doziva demona, pa ga zakune da govori.

Bijeli zagušljivi dim gusto ispuni uzduh. Vračara ode za prljavu zavjesu i dovede odanle za ruku malu, mršavu curicu. Curče je imalo svijetle kose i otvorena usta nedotupava čeljadeta. Sablasne riblje oči šuteći je upiljila u došljake.

— Pitija... — šapne Kimberker pod kojim su drhtali listovi debelih nogu — demon će preko nje govoriti...

— Jeraška, Pavle! — profrflja pan Bjelinjski punim ustima — u usta ga stavi dok je vrijeme...

— Tiho!

Vračara posadi djevojče na duboku stolicu. Kroz kolute dima i metež što im se vrtio u glavama vidjeli su kako curče zuri u nešto i kako mrmlja nerazumljive riječi i trza na mahove čitavim tijelom. Doskora djevojčica zatvori oči, glava joj klone na grudi. Vračara odahne, otare gojaznom rukom znoj sa čela i prekrije

usnulu djevojčicu tankom zavjesom oslikanom čudnovatim znacima, zapisima i basmama.

— Molim da se sada ne mičete, čestita gospodo, kako se ne bi demon razljutio... Eda li te? — zapita glasno.

— Tu sam — odgovori ispod pokrivala tuđ promukao glas od kojeg im se naježila kosa na glavi.

— Traži onoga čija je ova stvar.

Mršave ruke ispružene ispod zastora dohvate košulju.

— Vidim ga — reći će za čas onaj glas.

— Gdje je?

— Ide po polju širokim drumom...

— Izišao je iz grada — šapne razočarani Kimberker.

— ... po polju, po polju... ide brzo...

— Ne vidi li se ništa kraj puta?

— ... drveće raste... stup kameni... visok... na njem križ... okolo turske glave... nešto je napisano...

— Već znam — šapne Kimberker i obraduje se. — To je augsburška cesta... Tamo je spomenik u spomen bitke s poganima... križ, naokolo turske glave...

— Pristupi k njemu, zagledaj što misli, kamo ide?

Nastade odulja šutnja.

— Pristupi k njemu! — ponovi vračara zapovijed.

— Ne mogu... odgovori prisiljeni glas.

— Zašto?

— Nešto ga brani... ne pušta...

— Tu su druge čarolije, gospodine, moćne čarolije . . .

— Nisam li rekao! Jezuitske! — zasikta senator Kimberker.

— Ništa zato — reče Pavle i ustade. — Znamo što je najvažnije: na augsburškoj je cesti. Treba što brže na konje... Izvuče kesu iza pojasa. Međutim vračara otškrine zasun na rupi, zbaci pokrivač s usnule djevojčice i dune joj nekoliko puta u lice. Curica otvori oči.

— Možeš ići na krov, samo se ne miči.

Pitija se digne i otetura do strmih ljestava. Gledali su praznovjernim strahom i odvratnošću njene krive paučje noge i nemoćne ruke dok se uspinjala na krov i od zadovoljstva grgotala. Vračara je brojila dukate.

— Ne treba li vam još štogod? — pitala je mazno i piljila u plemenito Pavlovo lice prevejanim pogledom. — Imam mjesečnika, trave od razgona, trave od bukagija, odoljena, adamova korijena koji dvostruči mušku krepost, tetiviku koja pribavlja čovjeku milost vladara... također imam i otrova... kakvih god zaželi vaše gospodstvo... smrtonosnih, ili onih što samo donose bolest suparniku...

— Iz Poljske sam, gdje se nismo navikli boriti otrovima... — otsiječe Pavle i pljune od prezira i odvratnosti. Krene prema izlazu. Hodala je za njima ustrajno hvaleći svoju robu. Najzad izađu k veziljama, a odavle na ulicu.

— Trebalo bi da krvnički mač stigne takvu babu! — zgrozi se Pavle — to je furija!

— Obećao si, gospodine!... — prekine ga brzo uznemireni Kimberker.

— Znam, znam, ne boj se... glavno je da znamo gdje je Staško.

Žurili su se kući da odmah krenu u potjeru.

— Je li daleko do onoga kamenoga stupa?

— Biće gotovo šest milja — odgovori Kimberker — dobrano je odmaknuo, ne ide s noge na nogu... uostalom, sada mora počinuti. Tamo je pust kraj, nema se gdje sakriti, stići ćemo ga prije nego se nada.

— Pavle?! — zastenje najednom mentor. — Ne osjećaš li ništa?

— Osjećam smrad, kako ne bi, kad je tu tako nesnosan.

— Ne pitam te to... ne osjećaš li kakvu slabost?

— Groznica me hvata da što prije pojurim za Staškom — ne osjećam nikakvih čara...

— Hvala Bogu! Priznaću ti da mi se sve, otkako sam izišao iz onog đavoljeg duplja, čini kao da mi netko duva za vrat i strah me je da to nije demon...

— To je zato, gospodine, što si žvakao jerašak!...

— Bilo ga je zacijelo premalo... Da sam se sjetio, pa da ponesem hrastova lišća i da ga krišom turim u oganj! I hrastovo lišće također dobro brani od mađija.

— Briga me za demone, samo da ja stignem Staška...

— Pst! — preplaši se Bjelinjski tako silno, da se i Pavle nehotice osvrne na kuću iz koje su malo prije izašli. Bila je viša od drugih, krov joj je nadvisio ostale. Oko krova se gusto redale kamene figure što su prikazivale čudesne stvorove, majmun-ljude i himere, kako zamišljeno sjede ili čuče kao da će skočiti. Shvatio je čemu je vještica zapovijedila djevojci da se ne miče. Bjesomučnica je nepomično sjedila među tim kamenim stvorovima i nije se mogla razlikovati, pa je sablasnim ribljim pogledom pratila prolaznike. Zacijelo se sada i vračara, vesela s dobitka, također uzverala gore da sjedne uz nju. Dvije žive čarobnice među kamenim mnoštvom.

Stresao se i požurio.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Staško je živo koračao ne osjećajući umora, premda nije bio navikao hodati bosonog, a išao je od jutra bez prekida. Osjećao se laganim i čilim u izblijedjeloj prtenoj haljini i okratkom seljačkom prsluku. Pred očima mu je lebdila radost hromog momka s kojim je zamijenio haljine. Paradne haljine! Nigda više neće obući ništa slična, ništa više neće posjedovati. Sada će otići u Augsburg, a ne prime li ga ni tamo oci isusovci, poći će u Rim, u sam Rim...

Je li to mnogo milja? Hej, mnogo, mnogo, kraj svijeta!... Nije se rastužio misleći na udaljenost, naprotiv, rado bi pozdravio napor. Žudio je da osjeti pod nogama kamene, tvrde, tuđe ceste, da trpi žeđ, glad, da

podnosi poniženje. U znoju sticati vječno Dobro! Nije se brinuo kako će živjeti. Zna pjevati, i to lijepe pjesme Majci Božjoj. Daće mu ljudi putem komadić kruha za pjevanje, pa će u isti mah slaviti Majku Božju i zaraditi hranu. Sretan se nasmijao radosno kao dijete. Okrenuo je glavu čujući nenadano topot, onijemio je u čudu. Prepoznao je četiri upregnuta čvrsta rostkovska konja, Mateja u odori i kožnu putnu kočiju. Pernati Kimberkerov šešir i crn visoki preceptorov baret njihali se nad sjedalom. Putovali su kasom. Instiktivnom kretnjom povukao se na stranu i sio pod naviljkom sijena čekajući što će se dalje dogoditi. Srce mu je kucalo od straha i čuda što su tako brzo saznali na koju je stranu krenuo. A sada će ga začas opaziti...

Kola su ga stigla. Tri su putnika pažljivo gledala naokolo. Tri su para očiju ravnodušno počinula na njem. Otišli su. Protrlja od čuda rukom čelo.

— San li je to... ili pravo čudo? Nijesu ga prepoznali?! Zašto? Srdačno se nasmijao. Nijesu ga prepoznali prerušena! Zacijelo su mislili da dostojanstveno stupa u dolami, svjetlucavome županu i u kapi s čelenkom...

— A neka! neka! Neka ga traže! Jure za sjenom koje više nema i nigda je više neće biti. Staška, kojega traže, neće naći, a bosonogi pastir može putovati bez opasnosti. Nije on više mladi kastelan, nije!... A gdje je Pavle da putuju samo mentor i lutoran?

Spretno kao koza skoči s ceste u šumsku guštaru da im se kod ponovnog susreta ne nasmije u lice. Stari Matej bi ga zacijelo prepoznao.

Hodao je mladom šumom pod pokrovom od lišća ne gubeći s vida cestu. Kad je minula jedna ura, ugleda ih opet kroz zastore od zeleni. Stajali su zabrinuto uz konja, Matej je ogledao nabrekle noge, — ne će li ohromiti? Kimberker je protiv putne prašine prelijevao nekakav kordijal, a Bjelinjski je krio lice u dlanovima, — nije li plakao? Prošao je mimo njih i krenuo brzo ne plašeći se blize noći. Prespavaće kao kralj na prvome na-

viljku. Uto se vrati na cestu i ubrza korake da što više puta prevali prije noći. Sunce je zapadalo pred njim i zalijevalo putnika zlaćanim svijetlom. Zatvarao je oči da uzmogne gledati. U bliještavoj prašini prividi mu se lik jahača, gdje korakom jaše njemu ususret. Pomoli se iz večernjeg rumenila i nađe se uz Staška, a u njemu se srce silno uskoleba. Umalo što ne zavika: Pavle! Pavle! odakle se ovdje stvorio, odakle se vraća? Krasnome njegovome ajgiru nadimale se slabine pokrivene osušenom pjenom. Hodao je izmučen, spuštene glave. Pavle mu je bacio uzde na šiju zamišljen i mrk. Projašio je korak pored brata, a da ga nije ni pogledao. Sigurno je jurio prečacima i daleko odmakao, a sad se zlovoljan vraća izgubivši nadu da će stići.

Staško je nepomično stajao na cesti i gledao za njim kako odilazi. Tuga mu je kidala dušu. — Ta to je Pavle, rođeni bratac, od kojega se nije dosada nigda dijelio! Tako se rastaju?!... Pavle!... Sjetio se kako je zimus za njegove bolesti Pavle išao moliti Kimberkera.. .Teško mu je to moralo biti!... a ipak je išao... Sada u tuzi i gnjevu traži svoga mlađega brata... Ne našavši ga, vratiće se kući, promijeniti konja, pojuriće da ga traži gdje drugdje... I opet će se vratiti... Obaći će četiri strane svijeta, a neprestano će tražiti uzalud... Projašio je korak daleko!...

Iz grla mu se silom otima krik: Pavluš! stani!... Da se bar oprostimo... Ta nikada te više neću vidjeti... Kakvi su to čari! Za bratom se kao živo javlja čitavo Rostkovo, majka, rođaci, djetinje godine, rodna kuća... Da se bar oprosti, zagrli... brzo, brzo, dok ne ode!... još bi sada čuo! Same se ruke dižu da zaštite usta, pa da zovne...

— — — — — — — — — — —

...A zatim, što bi bilo? Pavle ga ne bi pustio. Neće oni uvjeriti jedan drugoga. Počeće opet ono isto. Teško je, ali se ne smije uzmaknuti, i ako srce ciči. Uspravio se, ukočio. — Sagnuta Pavlova leđa i blatom poštrcani bijeli konj još su se nazirali u daljini. Gledao

je za njima kao da gleda čitav svoj mlađahni život, sve svoje blize... Još bi se moglo kriknuti, trčati... začuće, vratiće se...

Nije kriknuo, nije potrčao. Stajao je. Sunce je zašlo za šumu, a s njime je nestalo i konjanika i konja.

Gušeći jecanje u grudima, ali uspravan i smiono podignute glave krene Stanislav Kostka, najzad slobodan, u daleki svijet tražiti put, put svoje duše.

U SAMOSTANU

General Družbe Isusove, otac Franjo Borđija, negda knez u Gandiji, sjedio je zamišljen u svojoj radnoj sobi ovda onda gledajući na velike mape što su visjele pred njim u dvije bojadisane polukugle okružene mitološkim božanstvima i prikazivale čitav glob zemaljski. Mora, kopna, poznata već i pogažena nogom bijelih ljudi, graničila su na njima s neznanim zemljama. Točne granice poznatih obala, gostoljubivih prema mornarima, prelazile su u kapriciozne krivulje, ritmički okrugle zalive što postoje samo u fantaziji crtača, da se onda dalje opet rasplinu u pustim poljanama bez oblika, bez imena, jer pred njima preza čak i fantazija. Nitko ne zna što bi tamo moglo biti. To su krajine prastarih zemaljskih demona, o kojima samo ponešto pričaju legende. Po vjerodostojnom pripovijedanju nebojša tamo živu čudovišta, majmun-ljudi, nečisti stvorovi, satiri i kentauri, među vulkanima, jezerima što smrde po sumporu, među vrućim vodoskocima. Vrućina pritište kao u čistilištu, a zima na smrt ujeda.

Motreći ova bijela polja na mapama, general je mislio o svojoj armiji što se protiskuje prema tim granicama. Kao četice šumskih mravi putuju prednje straže Družbe Isusove i ugrizaju se u dubinu neznanih zemalja, plove preko nepoznatih mora i naučaju ljude i crne, i crvene i žute. Otac Franjo se nehotice nasmiješi sjetivši se gnjevnih riječi Melanhtona na samrti: čitav je svijet već pun jezuita!

I doista ih je bio pun. Desetak prvih drugova Ignacijevih bili su dobro sjeme, ... četa je već sada armija, disciplinovana i slijepo poslušna vođi. I nestade smiješka s lica Franje Borđije, smrkao se od pomisli kako ga

tišti strašna odgovornost. Svaki od tih radnika-vojnika odrekao se dragovoljno inicijative, volje, ličnih želja — odrekao se sam sebe da ostavi njemu, generalu, brigu o tome kako će se njegov um i sile najzgodnije upotrijebiti u korist Crkve. Stoga on odgovara za sve, u svojoj radionici u Rimu upravlja njihovim radom. On valja da odluči gdje će se najprije zapaliti svijetlo vjere, gdje će se podići brana krivovjerju, — kamo će poslati glasnike Dobre Vijesti.

I nehotice je uzdahnuo. Pobjegao je od svijeta da se ukloni vladanju, da utone u kontemplaciji i muzici... da slobodno sklada pjesme na slavu Božju, a upao je u jaram sto puta teže časti. Ha, teško je! Bog je tako htio. Ta doći će jednom napokon smrt, pa će i njega osloboditi...

Otkinuo je oči od zemljovida da se opet prihvati započetog pisma pisana prijatelju mladosti, kralju Filipu II. No misli njegove, obično disciplinovane, opirale su se njegovoj volji i uporno nadovezivale nit prеđašnjih razmišljanja, te je vodeći makinalno pero po papiru mislio nekako ogorčeno kako svaka zemaljska stvar rastući gubi ipak nešto svoje unutarnje snage, i tome nema pomoći. Nije moguće da ne bi vatreni duh, koji je zagrijavao vojsku i desetak apostola sabranih oko njega, oslabio razdrobljen među stotine glava. Ljudi su ljudi. Svršeno je razdoblje svetaca. Sveci su poumirali, — ostali su poslenici...

Otac Emanuel Sa malo se nakašlje stojeći već podugo pred generalom s dovršenim rukopisom u ruci.

— Oče generale izvolite pregledati... Otac Para također svršava...

— Hvala — reći će general uzimajući u ruke provanski prijevod katekizma što je odlukom tridentskog koncila određen za duhovništvo čitavoga svijeta. Zastidi se svoje zamišljenosti i obeća sam sebi u duhu strogu pokoru. — Toliko je vremena izgubio! On koji ne smije ni jedne sekunde provesti bez posla! Na posao! Vojnici što u troje putuju po dalekim putovima

s krstom mjesto oružja, — čekaju zapovijedi. Poslušna poluga čeka ruku. — Potrese glavu nezadovoljan sam sa sobom i pogleda bistro oca Emanuela.

— Valjalo bi što prije dovršiti španjolski prijevod, silno je potreban u Granadi...

— Već je svršen i već je poslan pod kamen.

— To je dobro. Kad svršim pisma, uredićemo definitivnu redakciju memorijala Njegovoj Svetosti...

— U poslu zbora?

— U poslu zbora, dakako, a još i...

— Pismo i poslanik od preuzvišenog oca provincijala Gornje Njemačke — javi s praga brat Andrej.

— Ovamo mi i pismo i poslanike. Što piše otac Kanizije?

Slomi pečat i brzo preleti očima po pismu. Tri dovedena putnika stadoše pred njim s mnogo poštovanja, i čekahu. On složi pismo i pogleda ih. Prijazni smiješak razvedri njegovo kneževsko lice — topao i iskren kao sunce.

— Brat Jakob Levanzio iz Genove?...

— Ja sam — reče žurno jedan od došljaka i stupi naprijed. — Molim najpokornije da mi dopustite ostati ovdje... Oštri sjeverni vjetrovi što neprestano duvaju u Dilingenu ne dadu mi disati... Zacijelo ću ozdraviti pod divnim nebom Italije... Neka mi dopusti otac general... Rado bih studirao, stekao znanja da što bolje poslužim Crkvi, a slomljeno zdravlje mi smeta...

Crne, plamene oči pune molbe upirao je u svoga glavara. U nemirnim kretnjama, riječima drhtala je beznadna, ali žilava, želja za životom.

— Brat Rajner iz Leodiuma — preporuči se drugi putnik. Protivno od brata Jakoba Genovežanina imao je tih glas, a kretnje mirne.

— Magister dijalektike i retorike?

— Da, oče generale — odgovori kao da mu se neće. Stekao je brat Jakob radom od mnogo godina

ovo znanje, o kojemu je negda snivao, a sada je bio prema njemu ravnodušan, nije mario za nj. Dosta temeljito ga je posjedovao da shvati njegovu malu važnost.

Pronicavo, kako samo znadu ljudi navikli vladanju, Franjo Borđija ih pronikne obojicu. Progledao ih je do dna, upoznao i u mislima označio svakome pravo njegovo mjesto i prenio pogled na trećega, ubogo odjevena mladića.

— Ja sam Stanislav Kostka, iz Poljske... Došao sam najtoplije zamoliti da budem primljen...

— Upravo mi o tome piše otac provincijal Kanizije, zagovornik tvoj, i spominje da te poznaje, sinko, već od djetinjstva tvoga.

— Pred dva mjeseca sam upoznao oca provincijala u Dilingenu...

— Morao te je već prije poznavati, jer te toplo preporuča... Daje teška argumenta... uzeću te u novicijat pošto otpočineš koji dan...

Staškove oči zablistaju od radosti kao zvijezde.

— Nisam umoran.

— Eh, nije šala takav put. Jeste li mnogo prevalili svaki dan?

— Nismo više od šest poljskih milja.

— Brzo smo hodali — rekne magister Rajner — jer su nemirna vremena, a putem svuda ljuti heretici...

— Valjda vas nije, mili moji, zadesila kakva nezgoda?

— Bog nas je milostivo čuvao...

— Idite onda da otpočinete. Brate Andreju, prigledaj da se gosti okrijepe i da se odmore...

Vrata se zatvore za došljacima, a general se vrati k svome pismu.

— Što misliš, oče, o tome mladencu? — upita za čas odloživši pero.

— Čini mi se da je boležljiv — odgovori promislivši otac Sa.

— Umoran je od puta, a to nije čudno. Ne pitam o tome... Nije li ti se učinilo da je drugačiji nego obični mladići?... Oči ima naprosto anđeoske... Pričinilo mi se, kada je pogledao, kao da gledam u šumsko vrelo, čisto, iz koga još nitko nije pio...

— Nisam opazio — odvrati otac Sa vrlo začuđen. — Meni se učinilo da nije baš mudar...

— Otac provincijal Kanizije piše: »Nadam se od njega velikim stvarima, a otac Kanizije se ne vara u sudu o ljudima...

— Daj Bože, da se ne vara i sada — reče učeni otac nesabrano. — Zapovijedate li mi da dadem projekt memorijala?

— Dakako, odmah ćemo se njime zabaviti... — Lijepe su stvari mladost i nevinost... Da mi je opet imati osamnaest godina, pa da sam novic, da spremam predvorje, kitim oltare cvijećem i da nikome ne zapovijedam...

Otac Sa ozlojeđen je slušao, ali je šutio. Franjo Borđija, general, otrese se brzo svojih snova.

— Donesi, oče, projekt memorijala, zajedno ćemo ga ispraviti čim dovršim pismo Njegovoj Kraljevskoj Milosti...

Pisao je brzo zaokupljen već samo poslom. Zatim dozove u pomoć vještoga pismu oca Para, pa sjednu uz memorijal. Svršivši posao, kazivao je general pismo za oca Salmerona, napuljskog provincijala i oca Bobadilu koji se borio vrlo uspješno s herezom u Dalmaciji. Odredio je da oci Posevin i Laudini budu asistenti kod biskupove vizitacije talijanskih škola, složio je za Njegovu Svetost projekt o instituciji svećenika kapelana koji bi pratili vojnička odjeljenja, a onda je primio poslanike portugalskoga kralja. Najzad se spustio mrak. Otišao je u svoju ćeliju i opet su ga nanovo obuzele misli, uspomene. Oči mladića iz Poljske, njegovo djetinje anđeosko lice javljali se svaki čas pred njim i preplitali se u mislima s njim samim. Nije li to on, Franjo Borđija, prije trideset godina?... Spuštao se žurno u dubinu

tamnog bunara sjećanja, ustavljajući se kod svake godine i pažljivo gledajući u svoje obličje. Svaki put se drugačiji knez Gandije, kao da i nije isti, pojavljivao iz tame i nestajao kao pusta sjena. — Napokon!... Gle mlađahno momče, krasno kao kerubin, lijepo odjeveno, s pozlaćenom violinom u ruci. Ljubi Boga, čisto je. Sve mu se čini da je muzika. Noću mu sviraju korovi nebeski. Pravi drug ovome poljskom mladiću. Sprijateljili bi se, i razumjeli kao braća... Rado bi general prizvao i u život vratio tu sjenku, ali uzalud... Ostaje u mraku mladić svijetlih očiju s violinom. Vraća se budno sjećanje, dovodi redom svijetlog viteza, odličnog gospara, dvorskog dostojanstvenika, učenoga diplomatu, gvozdenog vladara Katalonije, rođaka devet kraljeva, najzad ubogoga redovnika... Uzdiše stari čovjek, izmučen od silaženja u dubinu svoga života... Da se može vratiti... da mu je opet postati mladićem s violinom, pa da mu je s poljskim dječakom počavrljati kao s bratom rođenim...

II

Kada bi braj Matej stao na pragu sa zvoncem, brat Stanislav iz Poljske rado bi se dizao s tvrda ležaja. Danomice je ustajao jednako brzo, osjećajući kako je sretan što je postigao o čemu je snivao. Već su puna dva mjeseca provedena u novicijatu minula kao jedan dan. Ovladala je njima radost savršene poslušnosti, siromaštva pravog i bezuvjetnog. Ništa ne posjeduje, a tako se riješio svih skrupula i briga. Čiji li već nije bio taj široki ogrtač na njegovim leđima?! Tko li ga je nosio? Tko li će ga još nositi?... Ćelijica svijetla, bijela, prijatna za molitvu, lišena sveg suvišnog namještaja kao duša ispunjena Bogom, danas je njegova, a sutra će možda gostoljubivo primiti drugoga.

Ne mari! Preseliće se u drugu kao i ptica, potjerana s jedne grane sjeda na drugu tamo opet pjeva Bogu u čast. Hranio je dušu potpunom, istinskom slobodom

koju ne pozna većina ljudi,... a sastoji se u tome što se čovjek oslobađa vremenitosti, ... uklanja se Damaklovu maču slučaja što visi nad svačijom glavom. Ništa mu više ne prijeti. U neprekidnoj radosti postao je poslušan iz sve duše. Bacio se naglavce u dubinu poslušnosti i s nasladom uronio u nju. Sve najnapornije kuhinjske radove, neprijatne ili teške službe vršio je u plemenitome zanosu kao da je sudionik u viteškom turniru. Ribao je pod od cigle na hodnicima, ... prao suđe, čistio duge nizove obuće. — Među uprljanim suđem i četkama osjećao se kao u nebu. Radio je kao Jaško Plihta, Jendruh Kovalčuk ili Jantoška Varžonov, sluge rostkovske. Radio kao oni svi zajedno, upoznao svaki napor, svaki bol u krstima, klonulost ruke pod teškim naramkom, vrelu bol zglobova pozliježđenih od naprezanja. Radosno utješen uvjerio se da ti napori nijesu tako teški kako se njemu činilo dok ih je gledao — ali je uzdahnuvši od tuge odmah shvatio da su oni samo zato laki, jer se vrše dragovoljno. Teškim ih čini bič, nasilje nedostojno čovjeka. Sramotnim ih čini prezir okoline. Da se samo to promijeni! Promijenio bi se i oplemenio svijet...

Svršivši mučne poslove silazio bi na rane jutarnje molitve. To je bila kraljevska nagrada! Kada bi izmoreno tijelo boravilo, gotovo već klonulo, u ogradi klupe, — duša je slobodna odlijetala u blaženom i beskrajnom zanosu. Otkidala se i dohvatala dijelak neba. Uspinjao se duhom kroz svijetle gajeve u kojima zima nalazi slike za svoje ledeno cvijeće, i kroz sunčane, čarobne krugove. U ušima su mu zujale harmonije drugoga svijeta, ili bi čuo kao šum velikih rijeka što teku nekud u vječnost. Gubio se u tim doživljajima, nestajao, zamirao od naslade. Dešavalo se da se toliko udaljio od svijesti, te bi ga zabrinuti drugovi budili misleći da se onesvijestio. Obložili bi ga mokrim maramama, a on bi otvarao oči, srdačno ih molio da mu oproste što ih je uznemirio, a onda se što življe vraćao na posao.

Uzeo je u kuhinji uže da donese kolje nasječeno prošle večeri.

— Ne bi bilo zgorega i vode... — mrmljao je brat Silvestar, kuhar.

— Odmah ću donijeti, čim samo budem gotov s drvima...

— Nećeš stići do dvanaeste... neka oci pošalju drugoga..,

— Stići ću zacijelo, ja sam jak, vrlo jak...

— Kaži: svemoguć... — nasmiješi se prijazno otac Fazio, nastojnik novicijata, stojeći na kuhinjskim vratima.

— Uvijek zovem brata Stanislava svemogućim — kazivao je ocu Andreju de Fre — jer nema za njega nemoguće zapovijedi...

Staško nije čuo, jer je kao jelen trčao po drva. Doturao je velik naramak, dovukao dvije vedrice vode i gotovo bez daha sio da očisti sudove. Vješto kao pravi poslužitelj močio je krpu u pepeo i trljao čađavu mjed dok mu se nije oznojilo čelo. Misao obijesna, djetinja, munula mu nenadano kroz glavu: što bi rekao gospodin Močidlovski, da ga ugleda kod toga posla? — Kao živu ugledao je nenadano pred sobom mršavu pojavu maršala, duge, plave brkove i zaplašeno lice. Sentencionalni glas: »svidjelo se Bogu da u ljudi bude prostija krv i krv plemenita, jednu je odredio za proste, a drugu za više poslove«... Nehotice se glasno nasmijao, pričinilo mu se da čuje: — Sveti Lovro! gospodin Staško kod suđa i ispirače!!

— Čemu se smiješ, brate Stanislave? — zapita otac Fazio. — Novic se zarumeni u očajnoj borbi stida i poslušnosti.

— Pomislio sam što bi rekao gospodin Močidlovski videći me kod toga posla... — izlane napokon smeten.

— Tko je to gospodin Močidlovski? — ispitivao je dalje nastojnik.

Staškovo crveno lice postade crveno kao grimiz.

— Maršal na dvoru moga oca... šapnu postiđen i spusti glavu nad suđe.

— Ne vidim ništa zlo u toj misli, brate Stanislave — nasmjehne se otac Fazio.

— — — — — — — — — — — — —

Zvono na tornju objavilo je vrijeme ručka. Za tim je slijedila rekreacija, vrijeme dopuštenog slobodnog razgovora. Po dvorištu su provrvjeli novici. Bilo ih je četrdesetak najrazličitijih narodnosti. U tijesnome bratstvu, težeći k jednome cilju, živjeli su u društvu Talijani, Francuzi, Nijemci, Španjolci, Švedi, Anglijci, Holanđani. Mladići što su još nedavno sjedjeli u školskim klupama i zreli muževi. Pučani i odličnici. Rame uz rame s boginjavim, teškim bratom Leonardom iz Verone patricije Fabius Fabii od roda Fabija, koji su pred tisuću godina gradili veličinu Rima, gledao je na grad razastrt u nizini. Orlovska njegova glava na tankoj šiji dizala se iz široka ovratnika kao iz nabora senatorske toge. Gledao je na grad s beskrajnom ljubavi i ponosom. To je njegova slavna domovina. Zbog nje je stupio u red. Da je pridigne i ojača, da učvrsti njenu pokolebanu duhovnu vlast nad svijetom, lišio se svega. cijepao drva i prao tanjire. Mrkog praunuka tvoraca i štovalaca Prava zvali su kolege »živa regula reda«.

Proživjevši šezdeset godina u svijetu i njegovu žagoru; doktor Frančesco, Tores, papinski teolog, učeni ljubitelj grčkog jezika, dijelio je s ostalima krutu kušnju novicijata. De Leon, glasoviti pravnik, um koji je navikao na najzamršenije raspre i suptilna razmišljanja, gorljivo se prihvatio napola djetinje nauke katekizma za novice. Nešto podalje živo je raspravljao jedan Škot, s kao golub sijedim Jeronimom de Olave. Drugi su se skupili oko Akvavive koji im je vatreno pričao. Najmlađi po godinama Staško i Stjepan Augusti zaneseno su upirali u njega oči.

— Vidio sam jučer — pričao je Akvaviva — oca Nobregu i de Kastro... Prekjučer su se vratili iz Novoga svijeta... Sretnici!... Posve su drugačiji nego naši oci ovdje... Koračaju nekako snažno, kao vojnici. Pogled čvrst, mornarski... Mršavi, crni, a čine se kao vladari... Svojim su rukama obarali idole!!... u morskim zalivima krstili najedanput po sto i dvjesta ljudi... Apostoli!...

— Otac Nobrega nije već deset godina spavao na pristojnoj postelji, niti se umivao iz posude, niti je jeo kod stola... Gdje ga nije bilo! Bože! Najzad je bio kod Kariga. Naučio ih je sijati, orati, timariti koze... Živio je među njima kao kralj... A svud su oko njih bila ljudožderska plemena... Pošalju k njemu delegaciju moleći ga da uči svoje Karige što ga volja, samo neka ih ne krsti ... jer ta voda oduzima mesu prijatan okus... A njima će otac Nobrega: nesamo da ću ih polijevati vodom, nego ću ih još začarati, da vas, kad god pojedete koga od mojih, uhvati madron...

— Da i nas jednom pošalju na misije... — uzdisao je Valinjani.

— Zato i jesmo u novicijatu... Apostolat, apostolat!! Najdivniji san duše...

— Ispunilo se proroštvo svetoga Tome uklesano na kamenome stupu kraj Meliapoura u Koromandelu... opet nastavi Akvaviva. — Vidio sam nedavno papirnati, kineski suncobran, oslikan zmajevima i rodama, što ga čuvaju oci... Čudovište! slatko sam mu se nasmijao... A otac de Fre govori: To je onaj pod kojim su Japanci vodili k sebi oca Franju Ksaverskoga... Suncobran oca Franje Ksaverskoga! Trinaestog apostola! Nisam se usudio ni da ga taknem...

— Je li otac Franjo Ksaverski obratio mnogo pogana? — naivno zapita Augusti. Bio je slabašno i plaho momče. Slijepo je volio i poštivao Staška i dok bi govorio, obično bi pogledao Staška kao da traži potporu.

— Je li mnogo?! Brate moj! Tako mnogo, da nijedan kralj nema toliko podanika koliko ih je on Bogu privrijedio... Najprije u Bab el Mandelu... Prije no što je naučio jezik, katekizovao ih je mimikom! A kad je iza nekoliko mjeseci odilazio, divljaci su urlali na obali od očajanja, htjeli su kao mahniti da za njim skaču u more... Zatim u Goi... Odanle na zaboravljene

obale Malabara... U Travancoru je poslije njegova odlaska stajalo četrdeset crkava... Jednom je planuo rat među plemenima... on stade među njih. Utekoše jedni i drugi pričajući da su vidjeli ognjenoga diva. A stajao je tamo samo ubogi redovnik s krstom! Otada su ga svuda nazivali Velikim ocem. Iz Malage otplovi sam samcat na najdivlja kanibalska ostrva, proputuje po njima i vrati se netaknut. Sada u Japan... Pozdrave ga triumfalno kao pobjednika, kao davno očekivanog poslanika najvećeg vladara... Prava čudesa!... Krst u ruci, u srcu jednaka ljubav prema svim ljudima. Očarava njome divlje životinje kao Orfej... Svi su ne dišući gledali govornika i divili se krasnome pričanju i pamćenju.

Staško najednom mahne glavom.

— A ipak, čini mi se, trebalo bi i tu brzo i mnogo apostola — primijeti. — Vidio sam ljude što živu u gorem poniženju i poganstvu nego ljudožderi... Ma da su kršteni! Oni ondje nemaju grijeha, jer još nijesu čuli istine. Strašna je nevolja i divljaštvo puka... Protrnem kad pomislim... Dok sam bio dijete na selu, na poljskome selu, odakle sam rodom, žalio sam kmetove, stoku, što ih zovu dušama kao za porugu, a kasnije sam vidio da se oni još mogu zvati sretnima, porede li se s drugima... Prije nego pođemo među pogane, valjalo bi obratiti Bogu te tobože kršćanske duše, koje o njemu gotovo ništa ne znadu...

Rumenio se plašeći se svojih riječi. Stefan Augusti zadovoljno je klimao glavom, ne samo zato što govori Staško, nego je kao dijete iz naroda dobro poznavao njegovu bijedu i barbarsku zaostalost.

No Akvaviva i Valinjani živo su se oprli. Privlačili su ih obojicu daleki prekomorski krajevi, nepoznate zgode, i gotovo viteške borbe.

— Dabome da nema ljepše stvari, — priznao je Staško — ali ipak je ovo nužnije i korisnije.

Raskrilio je ruke:

— Hvala Bogu, nije na nama da odlučujemo... poći ćemo naprosto kuda nam zapovijede...

Pažnju im privuče življe gibanje na dvorištu; otac Fazio je dovodio novoga druga i preporučivao ga brizi i pažnji kolega.

— Brate Stanislave! — vikne — dođi ovamo, tvoj zemljak te želi pozdraviti...

Staško otrči i stane od čuda: Varšavicki, kanonik, kastelanović varšavski, znanac rostkovski, smiješio mu se ljubezno.

— Zdravo Staško, zdravo brate — pozdravi veselo i pruži prema mladiću ruke, a Staško je smeteno stajao. Nikada se ne bi usudio reći »brate« uglednome prijatelju gospodina oca, sekretaru milostivoga kralja Augusta.

— Prečasni kanonik, dobrotvor... je izvolio doći... — promuca crven do ušiju.

— Prečasni! — nasmije se Varšavicki — daleko sam ja od toga. Novic sam kao ti, samo sam mlađi, jer ti si tu već četvrt godine?...

— Dva mjeseca...

— A ja sam tek jučer stigao iz Poljske...

— Što se čuje u Poljskoj? — zapita povjerljivo otac Fazio.

— Dimi se! dimi! kao krov prije na što će planuti. U Boga je nada, pa nećemo dopustiti da plane...

Obrati se opet prema Stašku.

— Dva mjeseca?! A nije li se još u kolovozu digla graja, jer si pobjegao?

— Bio sam šest nedjelja u Dilingenu...

— A tako! Znaj da cijeli Beč nije ni o čemu drugome govorio... Odrešit si ti momak...

Strašno se veselim što te vidim... Pričaj mi kako je to bilo kad si pobjegao? Legende, prave legende pričaju ljudi...

— Zapravo nema što da se pripovijeda... Prerušio sam se i otišao.

— A oni znaci?

— Znaci?

Čovječe! ta pripovijeda se da su konji vašeg mentora i onoga lutorana u koga ste stanovali... kako mu ono bješe ime...

— Kimberker...

— Kimberkera! stali kao ukopani zadržani od neke svrhunaravne moći...

— Ruda se često uzvilašila, pa je možda i onda...

— Konji su stali, a ti si pred očima potjere suhim nogama prešao preko nabujale rijeke....

— Grešne izmišljotine! — zgrozi se Staško. — Zar da Bog pravi takva čudesa za mene, za ovako jadnog, mladića? Ne treba takve zgode!! Išli su za mnom u potjeru, ali me nisu poznali, jer sam bio preobučen.

— To ne može biti! Zaista nijesi hodao odozgo po vodi? — zapita kanonik kao da žali.

— Zar da lažem, a u novicijatu sam! Sjedio sam blizu njih ni koliko je odavle do zida... pod naviljkom... gledali su me i ništa... Pavle se rukom očešao o mene... Većega čuda ne treba...

— Istina je — priznade Varševicki. — A ljudi su prisizali da su vidjeli... Nećeš valjda reći i za labuda da je laž?

— Labud?! Dobrotvore kanoniče, nikakva labuda ja nijesam vidio...

— Brate, kaži mi brate... Bijeli je labud sjedio na vrhu lutoranova krova i pokazao ti put do Augsburga; svi su ga vidjeli...

— Bajke prave pravcate, kanoniče; u gradu sam pitao za put do Augsburga... Cesta ravna kao iz puške... otkuda bi se stvorio labud?

Šutjeli su.

— Bog je učinio veliku milost meni nevrijedniku — tiho će i žarko Staško. — Čemu da labud sjedi na krovu... Čudom me je Presveta Djevica spasila u bolesti da joj služim otada u Družbi... Eto!... U Rostkovu, u sobi gdje sam učio s Pavlom, upisao je mentor gvožđem ovu maksimu: Surge puer, sapere aude. U

pamet mi se usjekla, jer sam je kao dijete gledao... Surge puer, — ustao sam, osmjelio sam se... Uzeo sam najljepšu mudrost, najveće dobro za kojim sam venuo od čežnje... valja biti smionim, uvijek smionim... A Božje čudo je bilo u tome, što sam se osmjelio, premda sam plah od prirode... Zvone na sat, prečasni dobrotvore...

— Brate, kaži mi, brate, ... — ispravi kanonik.

III

— Brate Stanislave — zvao je Akvaviva — otac Fazio je zapovjedio da se urediš i dođeš u čekaonicu.

Staško otpaše pregaču i opere ruke.

Kada je išao gore u čekaonicu, nečije ga ruke zadržaše.

— Staško — šapne mu Varšavicki — čuvaj se: Lasockoga su poslali po tebe...

Staško se ustavi kao ukopan.

— Kako?... odvesti?... — prošapta.

— Silom ne, ali će te nagovarati, mamiti... čuvaj se...

— Eh, čime bi me namamio?

— Ne budi suviše bezbrižan, ...dijete si, a ono je čovjek lukav kao guja...

— Uza me će biti Majka Božja, pa mi ništa ne može njegovo lukavstvo.

Uđe u čekaonicu gdje je plocki kanonik Lasocki živo raspravljao s ocima.

— Eto brata Stanislava — ozbiljno će otac Fazio. — Razgovarajte s njim slobodno. Mi se ne protivimo... Novic je i svaki čas može promijeniti svoju odluku, a mi mu nećemo ništa zamjeriti.

Oba oca izađu zatvorivši vrata. Kanonik Lasocki dugo je šutio i gledao Staška. Bio je gojazan, ne baš star, otmjeno odjeven. Snježna pjena ogrlice i ošvica okruživala je kratak vrat i njegovane ruke.

— Dijete moje, dijete — šapne u nenadanom uzbuđenju i privuče k sebi novica koji se nemalo čudio

tome dočeku, jer je samo jednom, kako se sjeća, vidio kanonika Lasockoga na proštenju u Prasnišu.

— Dijete moje... ponovi ovaj otirući vlažne oči. — U Hajlsbergu sam sretnim slučajem čuo od kardinala Hozija da si doputovao iz Augsburga... Putujem s pismima k svetome Ocu... Nijesam mogao a da te ne dođem zagrliti... Oci misle da sam te došao nagovarati... Nipošto! Ja da tebe odvodim od vokacije, ja koji za cijelog života uzalud uzdišem za samostanom? Zavidim ti, a ne da te odgovaram!... To je odluka! To je smionost!...

Odahne i nastavi nježno:

— Ima li išta ljepše nego samostanski život? Samo to nije svakome dano... Ima dužnosti... velikih dužnosti... a Bog zapovijeda da ih vršimo... Kako da odem u samostan kad je u dragoj domovini sveta vjera u opasnosti. Žrtvovao sam se i ostao u taštom svijetu...

— U redu se može sveta vjera još lakše braniti...

— Ne uvijek! ne uvijek! Družba Isusova velika je stvar, ne negiram, ipak se malo brine za narodnost... Jedna Crkva, jedan narod — nije li tako? Ako krivo kažem, reci samo, a ja ću opozvati... Ne?... Pošalju li kada Španjolca u Španiju... Francuza u Francusku, Nijemca u Njemačku? Naprotiv! Daleko pošalju da se čovjek ne priveže uz rođenu grudu...

Pogleda ispod oka mladića.

— Uzdisao sam za Družbom Isusovom — nastavi — no čuvši da treba u novicijatu priseći da se odričeš porodice i zemlje... odustao sam. Nije vrijeme da čovjek misli na svoje privatne stvari kada Gospod šalje na dragu zemlju teške calamitates... To bi bilo gadno samoljublje.

Otirao je brižno nos finom lanenom maramicom.

— Prije nekih dvanaest nedjelja bio sam u Rostkovu — započne pošutjevši malo.

— U Rostkovu! — oživi Staško. — Sigurno je već pao snijeg?...

— Bilo je novoga snijega kada sam odilazio...

— Kako živu dragi roditelji? — zapita plašljivo.

— Eh, živu! Gospođa majka silno je oronula... A posijedila kao golub! Neprestano roni suze... Pitao sam što je razlog tolikoj tuzi...

I opet pogleda Staška.

— Kako da je ne boli srce... kaže gospođa kastelanica... kada joj je najmilije dijete nezahvalnošću platilo ljubav... Staško je nepitajući pobjegao u samostan, bez očeva dopuštenja! u majke nije zamolio blagoslova! Zar je igda čuo grubu riječ? Je li znao da nećemo dopustiti?...

— Moj otac ne bi nigda dopustio.

— Ha! da se uvjeriš, trebalo je pitati... Ali ne radi se o tome... Govori gospođa kastelanica: Neću još dugo poživjeti,' pa da mi dođe bar na jednu nedjelju... a onda da baš i zauvijek ode u samostan, ako to tako vruće želi...

— Kako Pavle? — zapita Staško nesigurno.

— Pavle se ljuti, a najviše zato što si utekao a da se nijesi ni oprostio. — Zar sam ja otac? — kaže — zar se on mene bojao?... **Brat me tako izdao!** Prije bi se smrti nadao, nego da mi Staško iskaže takvo preziranje...

— Ne preziranje ... već...

— Znam! znam! ipak ću iskreno reći: koliko god se divim tvojoj odluci, toliko prekoravam način kojim si je izvršio... Drugačije je trebalo organizovati pothvat...

Prestao je časkom, a onda dodao kao sam sebi.

— Bome bi se i sada još moglo popraviti...

Staško se zagleda u nj i iskreno se začudi.

— Popraviti?

— Da. Zamoliti godinu dana dopusta u oca provincijala, a on ti zacijelo neće odbiti, a onda se oprostiti s roditeljima kako se dolikuje...

— Ne — usprotivi se Staško. — Ne bi me natrag pustili... Ovdje je sada već moj dom i porodica, a ne volim ih manje nego one...

Kanoniku sijevnuše oči...

— Voliš ih! Tada pazi da nerazumnom tvrdoglavosti ne zapleteš oce u spletku. U zao čas su te nagovorili da bez očeva dopuštenja udeš u novicijat!!

Staško se zacrveni kao skrlet.

— Nitko me nije nagovarao! U zao čas? Zašto?...

— Jer tvoje opiranje može vrlo lako da bude razlog ukidanju reda u Poljskoj. Ukidanju! Razumiješ li dječače?!!

— Nije istina! — odgovori Staško preneražen.

— Nije istina?! — nasmije se kanonik jetko. — Ne znaš li u kakvom prijateljstvu živi tvoj otac s kardinalom Hozijem i Komendonom i drugima?! Nije dalek put od njih do Svetoga Oca! Kad mu se prituže da Družba Isusova krade iz kuće maloljetne dječake i da ih buni protiv roditeljske vlasti, vidjećeš što će se dogoditi!

— Njegova Svetost neće vjerovati!

— Kako da ne vjeruje, kada je istina? To neće biti ni prva ni jedina pritužba, ne boj se! Dominikanci će nas poduprijeti, Augustinci će nas poduprijeti. Znaš li što je bilo u Saragosi? Nosili su po gradu slike isusovaca u davoljem liku, jer su se protivili svetoj Inkviziciji... ni četrdeset godina još ne postoji Družba Isusova, a već je svima dobrano dodijala!

— Njegova Svetost neće vjerovati... — ponavljao je Staško u po plača.

— Vidjećemo. Ako ne vjeruješ, imam bome uza se pismo za kardinala Hozija...

Izvadi iz džepa papir.

— Pismo moga oca?! — krikne Staško.

— Da, pismo zakročimskoga kastelana, — dao mi ga je kardinal kad sam mu se u Heilsbergu po dužnosti došao pokloniti.

Pruži pismo mladiću, a on počne žurno čitati.

»Illustrissime et clementissime princeps« — pisao je gospodin kastelan — »Presvijetli kardinale, Najmilostiviji moj Dobrotvore!

Dolazim k. Vama kao protektoru reda nazvanoga Societas Jesu, što ga je osnovao Španjolac Lojola, i molim da mi oprostite smionost, quam magnus affectus[1] roditeljski, ljuto pozlijeđen, lako može objasniti. Nagovoren od gore spomenutih redovnika, najmladi moj sin Stanislav zaboravivši observanciju što duguje predima i plemenitoj krvi, — iz bečkog kolegija potajno pobježe. — Instar[2] podle skitnice išao je kroz Njemačku prosjačeći, neokaljani grb porodice Kostka sramoteći i smijehu ljudskome izlažući: U Augsburgu ga lijepo primiše oni redovnici i poslaše u Rim gdje je kako čujem, već u novicijatu. — Uzoriti kardinal će shvatiti da takvo odurno zaštićivanje dječje drskosti, i upotrebljavanje u svoju korist, — ludo dijete stavljajući u opreku sa svetom roditeljskom vlasti — ne može biti tolerovano, te mora biti primjera radi kažnjeno od Najvišeg Tribunala. Jao nama, ne budemo li uskoro mogli bez opasnosti slati djece svoje u škole, a veseliće se srca svih heretika! Ovi samostanci imadu već u Pultusku zgradu, a biće sa zemljom sravnjena zbog uvrede nanesene čitavoj Mazoviji. Ovim su skandalom razglasili svoj dolazak, ali neće se ugrijati u Republici, a daće Bog da se od njih odvrati Sveti Otac kad upozna pravo lice toga reda. Oko toga ću raditi svim svojim, ne baš slabim, silama tražeći dužnu zadovoljštinu za nanesenu uvredu mome plemenitome rodu...«

Stajao je nepomično, oči su mu bile pune suza: kanonik se pobjednički smiješio, punanom rukom dirao kao svila meke obraze. Vrata škrinu, ude otac Fazio.

— Kakav je svršetak razgovora? — zapita vedro.

Uze pismo iz mladićeve ruke i brzo preleti po njemu očima.

— Ho...! gospodin kastelan se strašno ljuti...

— Velečasni... može li to biti?

— Što?

— Da se ukine Družba Isusova u Poljskoj, ako zamoli moj otac?

[1] što veliko uzbudenje, [2] poput

— Može da bude.

Novic brizne u plač.

— Ne vidim razloga tvojim suzama, brate Stanislave. Ako li je Gospodu potrebna Družba Isusova, onda neće dopustiti da se ukine zbog ljudskoga mnijenja; ako pak dopusti, znak je da još nije potrebna, i dakle, nema za čim žaliti!

Staško pogleda u oca Fazia kao u anđela.

— Doista?!

Stari ga redovnik ogrli oko vrata.

— Doista. Uradi kako hoćeš i želiš, a za nas se ne brini.

Kanonik Lasocki hladno se pokloni. »Hvaljen Isus« rekao je već s onu stranu vrata.

Novic sađe brzo u asceterium, jer je već počeo sat zajedničkih razmišljanja i tiho sjedne na svoje mjesto, ali mu se nije molilo kao obično. Kanonikov pohod jače ga je potresao nego što je mislio. Ne ono vješto nagovaranje — o ne! Ali to je čovjek koji je prije nekoliko sedmica bio u Rostkovu... razgovarao sa svima... gledao staro poznato pokućtvo i domaće zidove... Zauvijek ostavljeni dom javio se najednom jasno pred očima. Uzalud je Staško nastojao da ukloni njegovu sliku i da misli o egzorti što ju je jutros držao otac Emanuel. Duša nije htjela izaći iz soba njegova djetinjstva, pobožno je dirala vratnice, tražila gorljivo, brižno... Tu je ona koju traži... Sama sjedi u dragoj sobi gdje stoji klecalo i njen tkalački stan. Sijeda glava u lijepoj poćelici sagnula se nad započetim ornatom... Iz očiju se trune suze na šareni vez... Majčine suze... za njim, za Staškom... Kako je mogao otići a da joj ne poljubi ruke i noge?

Sabrao se voljnim naporom. Iz klupe je izvadio bilježnicu u kojoj je prošloga dana počeo sastavljati »tonuse« — to jest kratke govore što ih u neke dane redom govore novici, i poče živo pisati.

...Zapao je novi snijeg kad sam odilazio... zazvuči mu najednom u ušima glas kanonika Lasockoga.

Odloži pero. Okruži ga tiha, široka bjelina poljske zime. Ugleda svjetlucavi snijeg, put označen krivudavim tragovima točkova, krovove što jedva proviruju iz snijega... Zveckaju saonice. Pavle se vozi. Sam. Bičem ne pucketa kao obično, obazire se za nekim... Kmetovi silaze pred saonicama s utrenika na stranu, pa onda ogreznu u snijeg do pojasa. Skidaju velike kape i gledaju u čudu: gdje je drugi?... Saginju se u šumi jele pod težinom svježega snijega. Vjeverica s grane na granu hic! hic!... Snijeg sipa i praši se tiho, tiho, tiho...

— Zima je tamo ipak najljepša?

Kao da mu odgovara zašumi u daljini lan, zamiriše sijeno na sjenokošama, žabe zakrekeću... Raž cvate i kadi se prema nebu kao mirisna žrtva... Nigda, nigda više se neće vratiti na ta polja...

— Pošalju li kada Španjolca u Španjolsku, Poljaka u Poljsku? — zazuji opet napasnički glas. O ne, doista. Nije li nedavno otac Araoz, Portugalac, strpljivo poučavao i učio jezik oca Merkurijana koga su slali u Portugal. Kada su se praštali, reći će najednom otac Araoz: Kraj Koimbre je malo selo, San Karlo... zacijelo ćeš, oče, prolaziti onuda... — Prekinuo je i brzo otišao ne svršivši što je htio reći...

Pjeskovita se cesta opet javlja pred očima. Škripe drvene osi seljačkih taljiga. Kmetovi se vraćaju s posla... Vidi njihova snena, ravnodušna, jadna lica. K ovima, k svojima bi se moralo ići, poučavati ih, voljeti ih, prosvijetliti...

Naslonio je čelo na klupu u bolnoj, teškoj borbi sa samim sobom. Razdvojila se u njem duša. — Ostaviti samostan? — ni za što!!! — Vratiti se u prijašnji život? — ni za što! A u isti mah je osjećao kako nikada neće biti kadar da zaboravi svoju zemlju, nikada neće prestati da je voli i da za njome čezne.

— Majko! Zaštitnice moja! — šapne u muci i odmah se nasmiješi: — Doista! ta kada on bude u nebu, odletjeće onamo koliko god puta bude htio...

Podiže razvedrene oči. Nestade duševne muke kao kakvog priviđenja. Ma nije tako dug taj život, svršiće se ili prije ili kasnije. Možda mu Bog dopusti da ne bude duga vijeka tu na zemlji... A poslije smrti ga Mati Božja neće predati u prokletstvo... O ne!... Lagašan kao pahuljica on će lepršati nad svojom domovinom i moliti za nju milost u Kraljice Zaštitnice...

Kao da je znao da će ga uslišati, pogleda zahvalno Presvetoj Djevici u lice što se sjalo na žrtveniku.

IV

Pet je čvrstih okovanih kola dovezeno pred dvor još jučer da gospodin Močidlovski dospije sve brižno i pomno upakovati. Osim prvih kola presvučenih sagovima, gdje je ležalo tek nekoliko lakih zamotaka, sva su ostala bila kao kuće visoko natovarena svačim što je potrebno na putu, i prekrivena nasmoljenim platnom. Sada su uprezali konje, po četiri u jedna kola. Gospodin Lahoda je još jednom brižno ogledao kopče i oglave Pan Bjelinjski poguren i neveseo, ogrnut u kabanicu potšivenu lisičjim kožama, gledao je sve to s doksata i onda nemirno uzdisao.

— Što tako uzdišeš, gospodine? — zapita ga osorno Pavle. Izišao je na doksat spreman na put, u tijesnu županu preko kojega je ogrnuo kratku bundu. Bio je već kraj travnja i premda je sunce snažno grijalo, duvao je studen vjetar osobito poslije sunčanog zapada. U uzduhu su živkali vivci. Livade iza voćnjaka činile su se kao zlatne od maslačkoga cvijeta.

— Što tako uzdišeš? — ponovi.

— Nisu nam dobri aspekti za put — brecne se Bjelinjski. — Ne proričem nikakva dobra našem putu. Konjunkture znače neprestane zapreke, a svršetak — nesiguran.

— Hvala Bogu — nasmije se Pavle. To proricanje treba shvatiti baš protivno. Sjećam se kako nam je u Beču prije Staškova izleta horoskop proricao sjaj i sreću.

Gospodin Bjelinjski spusti glavu i smete se, jer je taj horoskop bio njegova najbolnija uspomena.

— Glavu bih dao — reče — da su zvijezde onda kazivale to, a ne ništa drugo...

— Pavle! — zagrmi iz kuće glas gospodina kastelana.

Jurnuo je brzo u očeve odaje. Kastelan je upravo zapečatio pisma. Pavle mu se poklonio do zemlje, poljubio koljeno biskupu plockome koji je sjedio podalje u sobi.

— Jesi li gotov?

— Gotov sam, oče moj dobrotvore.

— Pazi da ne izgubiš pisama, utakni ih u njedra. Gdje je kesa?

Pavle mu pruži kožnu vrećicu s uzicama za vješanje oko vrata. Kastelan brižno spremi u nju pisma.

— To je moje pismo za kardinala Komendona, protektora Republike... Ovo je pismo preporuka biskupova... Piše generalu Družbe Isusove, bivšem knezu Gandije... Ovo je molba samome Svetome Ocu... Kada ti kardinal, kako očekujem, izradi audijenciju, predaj je Svetome Ocu. Ne pouzdavaj se suviše u pisanu molbu, nego se sam potuži živim glasom za našu krivicu. Prije složi s Bjelinjskim kićenu oraciju: Odvraćanje maloljetnika od roditeljske kuće... Zadržavanje u samostanu bez očeva dopuštenja... Dovoljno teški prestupci.

— Slušam gospodina oca.

— S onim glupanom i ne govori, uopće i ne idi k njemu, nego tek kad učiniš svoje, za vrat ga, na kola i kući.

— Slušam, dabome da neću ući s njim u disputu...

Močidlovski se oprezno ušulja.

— Na trećim su kolima Staškovi kovčezi... — započe bojažljivo — siroče sigurno nema u što da se preodjene...

— Verige bi trebale tome deranu, a ne kovčezi! — promrmlja kastelan. — Hvala Bogu što će se svršiti i taj jad — obrati se biskupu. — Bio bih odmah poslao,

ali je zima neprijatna za putovanje. Sad je trava već lijepo nikla, konji se mogu svagdje napasti, a i ceste su se dobrano osušile...

— Tandem, dječače, putuj s Bogom i skitnicu dovedi ili milom ili silom...

Sjetio se sina i krv mu podlila jagodice. Lupio je pesnicom po stolu da su prozori zadrhtali.

— Zaprijeti mu mojom očinskom srdžbom! Balavac! glupan! u zatvor ću ga baciti! prokleću ga! Prokleti, ako se ne opameti!... Imam svetu očinsku vlast i neću popustiti!...

— Smiri se, gospodine kastelane — umiješao se i biskup — on je još pravo dijete, a zaludili su ga...

— Znam, biskupe! Znam! Znam čija je to intriga! Zapamtiće mene jezuite... Staško se ne bi nigda usudio da to učini... Dijete je bilo bojažljivo, skromno, još od malena određeno za službu Božju... Smotali ga... potakli na otpor... za sprdnju ga poslali kao prosjaka... Kriste Gospode! kad god se sjetim, krv me davi od srdžbe...

Pavle se tiho otšulja kroz vrata, jer ga je iz pretsoblja gospođa kastelanica zovnula rukom. Poljubio joj ruku na rastanku.

— Pavluš — šaptala je — otac govori svoje... a ja ti kažem: ne sili ga! neka radi kako hoće... ako je tamo sretan...

Trznuo se natrag i namrgođeno naduo usta.

— Nagovaraj ga, ali ne sili... — ponavljala je — ostavi ga... kako hoće...

Otkrenuo je mrzovoljno lice. Primila je njegovu glavu u drhtave ruke i ravno pogledala u mrke oči.

— Pavluš — reći ćeš mu... ako se i ne htjedne vratiti... da ga blagosiljam i ljubim... blagosiljam... i ljubim... Upamti!... Ja znam da nas on neće osramotiti... oh neće...

Šuteći joj je poljubio ruku, slabo uvjeren. Privila ga je na grudi i dugo ga milovala, brinula se da li je dosta toplo odjeven, jer bi još mogla pritisnuti zima...

Iza njih zašušti haljina: stara domaćica je donijela zamotak.

— Malo slastica za Staška — zacijelo tamo nebogo dijete hrane samo koprivama i lobodom na ulju, kakav je već običaj u Talijana...

— Daj gospo — brzo prihvati Močidlovski i smjesti zamotak među kovčege. Konji su već spremni. Sluga je lijevao u pehare vino za sretan put; kastelan je kazivao posljednje zapovijedi panu Bjelinjskome, kočijaš Luka je priveo gospodičiću dogata, biskup je podigao zlatni krst i blagosiljao.

— Pavle se još jednom pokloni roditeljima i skoči na konja.

— Eto me poslije žetve! — dovikne veselo.

— Živ bio! Vrati se do Martinja, pa će biti dobro... promrmlja kastelan i vrati se u kuću.

Kola krenu drndajući, a gomila pasa bijesno zalaje. Močidlovski i Lahoda pažljivo su motrili s doksata kojom će nogom konji stupiti kod gradskih vrata, a nije to bilo lako spaziti kod tako obijesnih pasa; gospođa kastelanica je još dugo na prozoru prisluškivala štropot.

Okrene se čuvši korake kastelanove.

— Zar će se doista vratiti tek oko Martinja? — zapita.

— A sigurno! Ne može ih on u jedan dan sve obaći... na audijenciju Svetoga Oca može čekati i nekoliko nedjelja... A dok ga isusovci predadu...

Gnjevno mahne glavom.

— Ali kada se vrate, ne mazi mi, gospo, Staška! Lopov je! I makar samo nekoliko dana, ali će otsjediti u zatvoru, za primjer... Unaprijed ti kažem, da poslije ne bude nesvijesti i suza.

— Samo da se vrati, učini s njim što hoćeš — odgovori pokorno. Sjedne uza stan i brzo otare oči.

— Samo da se vrati... — ponavljala je u mislima — ali se neće vratiti... neće se vratiti... znam ja da se nigda neće vratiti...

V

Učeni otac Emanuel Sa zamišljeno je hodao. Imao je da izvrši važan posao u Vatikanu. Razmišljao je, spremao se i tražio riječi kojima će prikazati svoju stvar kardinalima. Iz zamišljenosti ga je probudio glas zvona. Obazro se naokolo.

— Još je prerano da idemo kardinalu — reći će pratiocu novicu, a to je bio Staško, — svratićemo na pobožnost u crkvu Marije Majoris...

Djetinje lice mladoga Poljaka razvedrilo se i sinulo tako iskrenom radosti, da se ozbiljni otac Sa nehotice nasmiješio.

— Zašto si tako veseo, brate Stanislave?

— Jer idemo da pohodimo Majku Božju u njenoj crkvi Velikoj Gospi, a danas je drugi kolovoz... odvrati mladić kao da se čudi pitanju.

— Voliš li Majku Božju — zapita redovnik i pažljivo ga pogleda.

— Da li je volim?

Staško se zarumeni, otvori usta, ali ne nađe zgodne riječi, pa mu se oči napune suzama, suzama uzbuđenja i stida zbog te nespretnosti.

— Da li je volim?! Bože! ta to je Majka moja!... — šapne.

Otac Sa nije s njega odvraćao pogleda.

— Dobro je; tako je treba voljeti. Kao majku. Smiješio se blago smetenome mladiću.

— Živio je negda, ne kod nas, i ne ječam se u kojem redu, brat i gorio je tako velikom ljubavi prema Majci Božjoj, da joj je svakoga dana pisao srdačna pisma...

— Pisma?! — začudi se Staško.

— Pisma, dakako, a također i umjetničke sonete. Napisavši pismo zataknuo bi ga na oltaru iza slike, gdje je poslije mnogo godina nađena sva sila tih epistula. Sigurno se momčetu činilo da će ono što je u pismu biti trajnije nego same misli koje su promjenljive i lepršave...

Podugo su hodali i šutjeli.

— Za dvije je nedjelje Uznesenje Blažene Djevice — opazi novic plašljivo.

— Ah da, Uznesenje. Krasan dan... Triumf zemlje... Rod ljudski personifikovan u Majci Božjoj, podignut na najvišu čast... posvećen i s nebom izjednačen...

— Silno lijepa pobožnost jest u nas na dan Velike Gospe... — govorio je u po glasa novic — u nas, u Poljskoj... Silan svijet, svi pjevaju... svi zaneseni!... U Italiji nije tako... ne znam zašto... Ljepše pobožnosti nego u Poljskoj nema pače ni u Rimu... Uzdigao je oči sjajne od uspomena.

— A kako divno mora da je na nebu! Često sam o tome razmišljao... kako tamo slave dan Velike Gospe? Ah, to je zacijelo najljepši blagdan čitave godine... Kada li ćemo to ugledati?... Bože!...

Otac Emanuel Sa ne odgovori ništa pomislivši kako je slabo vjerojatno da bi Bog dijelio vječnost na godine po ljudskome računu, i da bi sred savršenstva i najviše sreće postojala podjela na blagdane i obične dane. Ipak je šutio ne htijući mutiti sreću djetinje vjere.

Velika ih je bazilika ogrnula hladnim mrakom. Obojica su utonula u molitvu. Otac Emanuel prizivao je vruće Duha Svetoga da ga prosvijetli kakvim bi mu argumentima pošlo za rukom da uvjeri Sveti Kolegij. — Staško je mišlju putovao u nebesa. Kada li će ih ugledati i ostati u njima uvijeke? Sve češće mu se činilo, kada se mišlju uzdizao do Božjeg podnožja, da je postao lepršav duh, nebeski duh daleko od zemlje i njenih poslova. I njegova je žalost bivala sve veća kada se probudio i

uvjerio da još pripada zemlji. Vruća, silna, nezasitna želja palila ga kao oganj. Prošle godine, kada je došao u novicijat, držao je da je već u nebu, bio je miran i sretan. Prošla su ta blažena vremena! Ni samostan nije nebo, i ljudi su samo ljudi... a ne anđeli. Dobri su, Bogu odani, ali su samo ljudi. Voli ih i cijeni, ali žudi kao i prije za Dobrom bez ljage, za vječnim Dobrom.

...Neznani brat koji je svakog dana pisao pisma Majci Božjoj sigurno ju je ljubio kao on... Lijepo li su se smijali oci čitajući te epistule, ali možda se Mati Božja nije smijala?... Istina je da misao na papiru dobiva snagu i čvrstoću... A da on napiše?

Bilo bi djetinjasto... Nasmijao se sam sebi. Ipak ga je ta misao mučila cijeli dan. Navečer je ostao sam u svojoj ćeliji i počeo nanovo razmišljati. Možda nije djetinjasto? Pismo Majci Božjoj... Pismo...

U pismu se može sve najljepše kazati: kako čezne, kako voli, kako želi da bude oslobođen!... Napisaće.

Dršćući od bojazni da li ne griješi kada nešto radi krišom, razastro je na stolu papir i uskolebao se. Kako da piše? Poljski? Latinski je jezik ugledniji, pripada crkvi, ali ipak, kad se dušom moli Materi Božjoj... moli se poljski. Kad misli poljski, riječi se same savijaju kao vijenac, pritiču kao živo vrelo. Mislio je da Majka Božja, koja razumije svaki govor, ipak voli da svatko govori svojim materinskim jezikom, zato se prekrstio i započeo:

»Najmilosrdnija, najuzvišenija Djevice, Majčice i Kraljice moja!...«

Ruke su mu drhtale od uzbuđenja, srce je udaralo o grudi, obrazi su gorjeli dok je pisao:

»Ja... brat Stanislav Kostka iz Poljske, novic Družbe Isusove, koji te volim Najsvetija Djevice kako nisam volio nigda nikoga, pače ni rođenu Mater,... i kojega poznaješ, jer si se jednom, dok sam ležao bolestan, javila mojim očima,... molim Te da me uzmeš što prije k Sebi i da me dugo ne mučiš tim bijednim

životom. Ta izvoli promisliti, Najsvetija Djevice, da od mene nema nikakve koristi na zemlji, jer u mene nema ni mudrosti, ni ičega osim velike ljubavi prema Tebi i Sinku Tvojem. Saslušaj me, Majčice moja najbolja, i brzo me zovni k sebi...«

Prestao je pisati i začas je usplamtjelim očima završio plašeći se svoje smionosti:

»Učini mi tu milost, uzmi me na dan Uznesenja sa sobom, da uzmognem toga dana gledati najkrasniju slavu Tvoju...«

Brižno je savio papir i spremio ga u njedra. Prošuljao se tiho do kapelice, uspeo se na oltar i složeno pismo turio pod okvir slike Majke Božje. Srce mu je lupalo kao zvono na uzbunu, noge su klecale i sudarale se koljenima. Pao je na klupu i naslonio glavu na ruke.

Hoće li uslišati?! Neće li ova njegova nasilnost biti grijeh?... Ništa još nije učinio na zemlji, ništa nije pretrpio, kakvim pravom već sada želi da gleda Boga i nebo? Kakvim pravom?

— Jer ljubim... — odgovori sebi i podigne oči prema slici... Kada bi me htjela uslišati... Kada bi... za dvije nedjelje... Zamaglilo mu se u glavi od te radosne misli. — Mora uslišati i povesti sa sobom, jer on se više ne može smjestiti na zemlji sa svojom velikom ljubavi. Kamo će?... Ni srce njegovo ne može obuhvatiti toliko ljubavi... Širi se, širi, da mu ponestaje i daha. Osjećao se svoje nabujalo srce u grlu i kako mu niže udara o rebra. Činilo mu se, još samo čas, i ono će pući. Vruć val krvi navalio mu u glavu, u ustima je osjećao gorčinu. Taknuo je rukom vrele obraze i otrčao na dvorište da se rashladi.

— Što radiš, brate Stanislave?! — vikne oštro s prozora otac Polanko. — Kolovoz je! Iza sunčeva zalaza sigurna groznica!

— Već idem! — dovikne i brzo se zaputi u kuću. Trčao je uzbuđen i sretan. Otac Polanko gledao je za njim i zatvarao prozor.

— Čudan je taj mali Poljak — reći će ocu Alfonzu Ruizi, koji je stajao iza njega — bojim se da će mu prekomjerna egzaltacija smetati da bude dobar redovnik.

— — — — — — — — — — — —

Probudivši se iz bunila gledao je Staško nekako u čudu oko sebe. Prije nekoliko sati, zbog njegove usrdne molbe, položili su ga na pod na tanku, šuštavu slamnjaču. Gledajući ovako odozdo, činila mu se bolesnička soba viša, veća, pokućtvo je poprimilo neku ozbiljnost, a on se sam sebi činio još manjim, sitnim kao crvak. Veselio se što je izmolio da ga prenesu s postelje. Zapravo nije ni sam znao čemu je to molio. Možda se sjetio da je u djetinjstvu ležao u zlatnoj kolijevci, pa je želio da bar umre ubog kao Krist Spasitelj, a možda je to bio naprosto tajanstveni prirodni instinkt po kome se svako stvorenje pred smrt što tješnje privija uz zemlju, tijelo se rado spoji s prahom iz kojeg je postalo i u koji se vraća. Sam je bio. Malo prije je izišao odavle otac Fazio koji ga je pripremio za smrt i pričestio. U susjednoj sobi čuo je glas prijatelja svojih, brata Augusta i Akvavive. Podijeljena mu je posljednja pomast, učinili su mu po volji, ali nitko — znao je on to — nije shvaćao njegovu bolest ozbiljno. Bila je to obična groznica, nazvana tercija, što se često javlja, a nije opasna.

Vrata škrinuše. Običnim čvrstim korakom uđe novic Varšavicki, ekskanonik.

— Kazaću ti takvu novost, Staško, — reče još na pragu, — da ćeš od nje odmah ozdraviti...

Sjedne uz bolesnika na zemlju.

— U Vilnu otvaraju Kuću Družbe Isusove... milostivi kralj je već potpisao vječnu zakladu... A znaš li što je rekao otac general? Staško! Da će nas onamo poslati čim svršimo novicijat... Gotovo sam zaplakao od radosti... A kazivali su ljudi da nikada ne šalju k svojima... da traže neka se odreku svi svoje domovine... Nije istina! Poći ćemo... svoje ćemo učiti i prosvjećivati... u Poljskoj...

Ušutio je časkom vrlo uzbuđen.

— Prekjučer su došla k profesorima naša dva novica: Kozioglovski, plemić i Civek, građanin... Skupiće nas se dobrana četica... — vidjećeš!

Pogledao je veselim očima Staška, a on mu se smijao kao iz udaljenosti.

— Hvala Bogu — šapnuo je — vrijedni ste... ali molim vas, najviše mislite o kmetovima... da im se ne nanosi krivda...

Reći ću vam novost — nastavi brzo da pretekne prijateljevo pitanje — silno sretnu vijest, gospodine kanoniče...

— Brate!... popravi kanonik.

— Kao ocu, kao srdačnome drugu, reći ću: sutra je Uznesenje Majke Božje...

— Dabome! to nije novost.

— A ja ću danas umrijeti... Uznesenje ću već gledati u nebu... Sutra! kanoniče, sutra!...

— Danas da umreš?! — krikne Varševicki u čudu; pogleda ga, opipa mu ruku i veselo se nasmije.

— Veća je mudrolija umrijeti od te bolesti, nego ozdraviti od nje... konstatovao je u šali.

Zvonce je zveknulo. Izišao je i na vratima se namiješio bolesniku. I Staško se smiješio. Ležao je sam, miran, i očekivao čudo. A znao je da će se dogoditi čudo. Znao je da je uslišen. Od nepojmljive radosti zamiralo je u njem srce i posve prestajalo kucati, a onda se opet uznemireno razmahalo. — Začas će se goditi ono veliko... Ono što je iščekivao čitavoga života... Rodio se zbog časa koji sada dolazi... Stajala mu je duša pred velikim dverima iza kojih su zatvorene sve tajne neba, i čekala da joj se brzo otvore vrata. U blaženoj nemoći, nesposoban da makne i prstom, zatvorio je oči i osjećao, da će se javiti i dogoditi čudo, kad otvori oči. O, neće se raspršiti kao onda... Svijet se zavrtio s njim. Staško je poletio ispod svoga krova i zaplovio u prostor. Otvorio je oči i eto ga u Rostkovu. Lijepo je to, tako

valja da bude... U Rostkovu... Stoji gore na cesti i smije se čupavim vrbama... Iz crkve izlazi procesija, pjeva se... Blagdan je, Uznesenje... Bijele se marame na ženama... Kao gruda zemlje smeđe su im haljine... Ide i on zajedno s njima i pjeva. Snažno se vijore zastave... Što je to? Cesta ostaje dolje, a oni plove uvis. Djevojke služavke nose kao obično kip Majke Božje... Svjetluca se zlatom vezeni prsluk Jagnjiškin, crveni se haljina Jevkina... Ne, to nijesu djevojke, to su dva sjajna keruba, a među sobom vode... Majku Božju... Ona je to! Nagnula je nad narodom milo lice, raskrilila ruke i uzdiže se uvis... Već se uzdigla više njihovih glava... Leti na krilima kerubina, već se dotiče neba... Neprestano se još smiješi... Odilazi...

Otići će?! Bolnim grčem se grči bijedno srce.

...Majko, Svjetlosti Pravjekovna! Zaštitnice! Domajo ljubljena, Jedina!!

A ona uranja u oblake.

O, iskinuti se i poletjeti! Za Njom! za Njom!

U očajnome naporu duše, čitavoga bića, nešto se bori s bolom, o kome Staško ne zna ništa. Ne dolazi bol do svijesti ispunjene ljubavlju, očajanjem. — I najednom — osjeća da je slobodan. Žuri se kao slobodna ptica za Njom, za ljubavi svojom... Leti žurno sjajnom stazom, brže, brže, dok je ne nestane s očiju... Stigao je napokon kao umorni golub, grudima se prislonio na zlatne pramove svijetla, srce se rasplinulo u vječnoj sreći...

On i Svjetlost su jedno...

VI

Kardinal Aleksandrija Gislieri, papin nećak, nestrpljivo je gurnuo kup papira što mu ih je dodao sekretar.

— Kasnije ću potpisivati — sada otiđi, monsignore, k generalu ocu Franji Bordiji i zamoli ga da dođe na današnju konferenciju...

— Vaša Eminencija neka dopusti da kažem da otac Franjo zacijelo neće doći, jer je umro novic, pa će ga sutra pokopati...

— Novic je umro? To ipak nije takav eventum?

— Doista Vaša Eminencijo... Mladić, tuđinac... Ipak ga je otac Franjo osobito volio i nikako neće htjeti da dođe...

Kardinal je nezadovoljno bubnjao prstima i zamislio se namrštivši guste obrve. Ne bi li se dao odnijeti na Monte Kavalo? Iskazao bi sažalost ocima isusovcima, osvojio time oca generala, a u isti mah bi se porazgovorili o važnoj stvari. Ne časeći časa zapovjedi da se donese lektika. Osjećajući udobnost i otmjenost sjedne u nosiljku i izvadi iz zlatne torbice Horaca. Bio je ljubitelj lijepih umjetnosti i, dok se njihao kod ritmičkih koraka osam slugu preodjevenih u turska odijela, uživao je u dragim stihovima kao da udiše miris bresaka. Gotovo je požalio kad je nosiljka stala, a on prestao čitati.

— To nije redovnički pogreb, — prekori ulazeći u kapelicu punu sjajna svijetla i cvijeća.

Otac de Fre, koji je s ocem Ruizi dotrčao da pozdravi ugledna gosta, smeten je objašnjavao:

— On još nije redovnik... Novici su zamolili da ga položimo u kapelicu... A cvijeće i svijeće donijeli su ljudi, a da nas i nijesu zamolili za dopuštenje.

Doista, u omalenoj kapelici, osim novica i otaca redovnika gurao se talijanski puk, zagrijan, oduševljen. Žene su neprestance donosile puna naručja cvijeća, ili su dizale uvis djecu svoju da vide pokojnika. Druge su gledale u njegovo anđeosko lice i plakale moleći se glasno. Miris cvijeća napunjao je uzduh. Crna Staškova redovnička haljina gubila se u poplavi zelenila. Iz cvjetnog zagrljaja pomaljala se samo uska bosa stopala, sitne ruke i nasmiješeno lice, vedro i divno kao nebeska prikaza. I ležao je Staško tako nad pukom što je usrdno molio i upirao u njega oči, ležao je tiho u takome splendoru, sjaju i gloriji, o kakvima nije pače nigda ni sanjao

gospodin kastelan zakročimski, premda njegova očinska ambicija nije imala granica.

Kardinal Aleksandrija zapazio je nekako u čudu, da njegov purpur, njegovo dostojanstvo papina nepota, slabije djeluje na puk nego obično. Micali mu se s puta, dabome, ali pogledi i pažnja bili su obraćeni drugome. Mrtvome mladiću, običnome novicu. Činilo mu se da to nije pristojno.

— Odakle se skupio sav taj plebs? — zapita nestrpljivo — valjda ste ga naumice pozvali?

— Naprotiv, Vaša Eminencijo! Nikome nijesmo javili...

— Ta bio je novic... kako su ga poznavali u gradu?

— Ni sami ne znamo — priznade otac de Fre. — Dobar je bio dječak, pobožan... Ipak ništa osobito... a eto tako je uzbuđen puk... Vox populi — vox Dei... može da bude... Kako su ga poznavali? ne znamo... Mali sveti Poljak, tako su ga nazivali u čitavoj gradskoj četvrti...

Teško držeći uspravno svoje bolno tijelo dođe otac Franjo Borđija ususret kardinalu.

— Htio bih znati što je učinio taj toliko slavljeni novic? — zapita kardinal.

— Bio je svet — odvrati prostodušno general.

— Olako se služite naslovom, a samo Apostolska Stolica imade pravo da ga dijeli... — hladno će kardinal Gislieri.

— Neće proteći ni desetak godina, a Apostolska će Stolica to učiniti...

Kardinal prezirno napući usne i pogleda puk koga je bilo vrlo mnogo, jer su jedni odilazili, a drugi novi dolazili. Mrtvo pokojnikovo tijelo gotovo da se nije ni vidjelo pod bujicom zelenila i cvijeća.

— To je život, Vaša Eminencijo — uzdahne iza uglednikovih leđa papinski propovjednik, otac de Tulet. — Umrlo je poljsko dijete, i čitav se Rim gura k njemu

da mu se pokloni; a s nama starima, kad umremo, bogzna hoće li biti tako?

Kardinal se brzo okrene.

VII

— Monte Kavalo? — zapita Pavle na cesti goniča mula. Talijan kimne glavom i radoznalo pogleda odličnoga tuđinca. Pavle ubrza korake. Napokon!

Za dugih mjeseci putovanja već je posumnjao da će ikada stići. Zvijezde su doista prorekle živu istinu! Slabo se putovalo. — Gospodin Bjelinjski već je u Rostkovu kunjao, a na putu se razbolio i u nekoj mađarskoj selendri ležao dobrih osam nedjelja. Pavle je od srdžbe grizao prste, ali nije mogao ostaviti jadnika. I tako, mjesto da se poslije žetve vrati u Rostkov, jedva je krajem kolovoza stigao u Vječni Grad. Ostavio je u svratištu umorne konje i izmučenog preceptora pa se pješice, krišom otšuljao u grad. Kuda? Ni sam nije htio sebi da prizna. Strašno se ljutio na brata, ali je sve jače čeznuo za njim. Godinu dana ga nije vidio! Pa zar da sada, kad je u istome gradu, strpljivo obilazi razne instancije, mjesto da ravno pohrli k Stašku?! To ne može da bude! K bratu će poletjeti, vidjeti ga, zagrliti, ispsovati... Ispsovati? Ne, ništa mu neće reći... Ne odmah... tako će biti najbolje... Možda su ipak majčine riječi... Ah što!... Eh, kako će se obradovati jedan drugome!...

Upravo je trčao obuzet mišlju da će ugledati brata. Staška... U tom sretnome času kad se opet susreću, čudio se sam sebi kako se mogao tako dugo ljutiti.

Stao je pred portom i uzdrhtalom rukom povukao teško zvono. Brat vratar proviri kroz malo okance.

— Ja sam kastelanović Pavao Kostka, iz Poljske... brat mi je ovdje u novicijatu... moram ga svakako vidjeti...

Brat vratar gledao ga je tako smeteno, te je Pavle pomislio da ga se boji, jer misli kako je došao odvesti Staška.

— Nisam došao po njega, već k njemu, namjerice sam doputovao iz Poljske... S blagoslovom majčinim... rado bih ga odmah vidio...

Oklijevajući časkom izgovori brat vratar:

— Neka Vaše gospodstvo izvoli ući. Idem da dozovem oca rektora.

S poljskoga prevela **dr. M. Kralj.**

O AUTORICI OVE KNJIGE

Zofja Kossak-Szczucka (Kosak-Ščucka) suvremena je poljska književnica, te se ubrzo popela u prvi red poljskih pripovjedača. Kritici je stavljaju uz Žeromskoga, Reymonta i Sienkiewicza. Glavna su joj djela: Požar, Beatum scelus, Nezgode domaćeg Kacperka, Iz ljubavi, Veliki i mali, Zlatna sloboda, Lude u Gospodu, Legnjicko polje, Današnji dan.

Rođena je godine 1893 u Košminu u lubelskoj vojvodini. Nije išla u ruske škole, nego je privatno učila u kući svojih roditelja. Poslije svjetskoga rata za prevrata i boljševičkih napadaja proživjela je strašne dane na istoku Poljske, izgubila je sve, i bez igdje ičega spasla se u Poljsku. Danas živi s porodicom u gorovitom i lijepom kraju u Šleskoj.

Pobilježila je svoje doživljaje za burnih, prevratnih dana i godine 1923 izdala prvu svoju knjigu P o ž a r. Uspjeh je bio vrlo velik i autorica kao da je sama otkrila kakav je u nje pripovjedalački talenat, nije zakopala taj svoj talent, radila je i stvorila djela velike literarne vrijednosti. Obično se drži da joj je najjače i najbolje djelo »Zlatna sloboda«, roman iz XVII vijeka, gdje je ocrtana slavensko-poljska nedisciplinovanost u ime slobode. Poljacima su osobito dragi historijski romani zbog toplog patriotizma što je u njima, ali su oni osobito zanimljivi i prelaze granice patriotizma po svojim religioznim momentima. Nema nijednoga djela gdje nije upleten kakav religijski problem ili ocrtan religiozni doživljaj. Najviše će toga biti svakako u svetačkim životima. Ocrtala je život sv. Antuna pustinjaka, Franje Ksaverskoga, sv. Klare i t. d.

Donosimo ovdje u prijevodu pripovijetku o mladome Poljaku svetome Stanislavu Kostki. I ako je to jedno od kraćih djela Kossak-Szczucke, ipak i na njem vidimo karakteristike njena pripovijedanja. Ona voli u nekoliko snažnih crta da prikaže kulturne prilike kakvog vremena. Tako u djelu »Iz ljubavi« crta gozbu na dvoru Kostkinu, a iz razgovora i šala upoznajemo mnogo pojedinosti, vidimo odnos kmetova i vlastele, u Beču slušamo prepirku učenih liječnika, gledamo zabave bečkih đaka. Ta historijska slika služi kao tamna pozadina, da se što jasnije zapazi svijetli lik maloga sveca. Duboko kršćanstvo tog malog Poljaka dovodi ga do jakih vjerskih proživljavanja i zanosa. Tako se u skladnu cjelinu miješa opora realnost i mistička pobožnost. Autorica ne izmišlja nikakva napeta sadržaja za ovo svoje djelo, i u većim romanima s više pažnje crta historijske prilike i kakve probleme nego ljubav i sudbinu glavnog junaka. Crtajući život svetog Stanislava, Kossakova unosi u djelo humoristično lice: učitelja i astrologa Bjelinjskoga, a nijesu manje komični ni bečki liječnici sa svojim receptima. Taj humor važna je njena karakteristika. Svagdje susrećemo u njenim djelima nova i neobična komična lica i humoristične situacije. Često je ta smiješnost tek malo i vrlo diskretno naznačena. Na primjer u razgovoru Stanislava Kostke i kardinala Komendona. Kardinal najviše govori sam i sve zna što mu Stanislav hoće da kaže i jedva mladić uspije da rekne zašto je došao.

U ljudi su različiti ukusi; netko će se zanijeti za njene historijske romane i držati da su bolji od Sienkiewiczevih. Nekome će se činiti preslabom veza među mnogim epizodama, i smetaće za što Kossak Szcuczka često ostavlja dosta posla čitaču da poveže sve u cjelinu. Jedan će sa simpatijom pratiti bojovnost u njenim historijskim pripovijetkama, a drugi će naprotiv ostati vrlo hladan. Ali svakako će svatko osjetiti da je ona autor velike moralne ozbiljnosti. Rijetki su pisci koji bi tako smiono htjeli govoriti o potrebi discipline i reda kako to govori Kossak-Szczucka. Takve teme doista nijesu zamamne, a ona im se ipak ne uklanja, već posebnom dinamikom pričanja uvjerava čitaoca. Ona je prekaljena u teškome stradanju, vrlo ozbiljno promatra i gleda današnje socijalne i ekonomske prilike, i iz punine svoga proživljavanja ima mnogo da kaže.

Dr. M. K.